

Επιστημονικόν Βήμα τοῦ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΔΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ
ΥΠΟ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ 15Α — ΑΘΗΝΑΙ
ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ 236.547 — 221.318

ΕΤΟΣ ΙΑ' — ΤΕΥΧΟΣ 1ον — 2ον
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ — ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1963

Τιμή τεύχους Δραχ. 5
Συνδρομή διὰ τὰ μέλη « 50

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

EDUARD SPRANGER (ΕΔΟΥΑΡΔΟΣ ΣΠΡΑΓΓΕΡ)

1882—1963

Ὁ Νέστωρ τῶν Γερμανῶν Παιδαγωγῶν καὶ Φιλοσόφων, Ἐδουάρδος Σπράγγερ, οὕτινος πρό τινων μηνῶν ἐωρτάσθη τῇ 27ῃ Ἰουνίου 1962 ἡ 80ῇ ἐπέτειος τῶν γενεθλίων μετὰ τιμητικῶν ἐκδηλώσεων τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀπάσης τῆς Οἰκουμένης, ἀπέθανεν εἰς τὴν Πανεπιστημιακὴν Κλινικὴν τῆς Τυβίγγης τῇ 17ῃ τοῦ παρελθόντος μηνὸς Σεπτεμβρίου 1963, ἐν ἡρεμίᾳ καὶ ἀταραξίᾳ δεχθεὶς τὸν θάνατον.

Μετὰ τὸν πρό τινων μηνῶν θάνατον τῆς συζύγου του, ἐξαιρετοῦ γυναικὸς, βοηθοῦ ἐν παντί, ἔπειτα νὰ θεωρῇ τὴν ζωὴν του τερματισθεῖσαν, ὅπου καὶ μετ' ὀλίγον συνέβη. Ἡ κηδεὶα του ἐγένετο ἐν Τυβίγγῃ τῇ 19ῃ Σεπτεμβρίου, τῆς νεκρώσεως ἀκολουθίας τελεσθείσης ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου τῆς Τυβίγγης, τῆς ὅλης πομπῆς ἀναληφθείσης ὑπὸ τῆς ὁργανώσεως τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης, τῆς δὲ σοροῦ ἀναληφθείσης πρὸς μεταφοράν, εἰς ἑνδεῖξιν τιμῆς, ὑπὸ τῶν σπουδαστῶν τῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης.

Ὁ Eduard Spranger, ἐξέχουσα πνευματικὴ μορφή τῆς συγχρόνου Γερμανίας, θεωρητὸς ὡς εἰς τῶν κυρίων ἐκπροσώπων τῆς συγχρόνου Παιδαγωγικῆς, τῆς ἀποσκοπούσης εἰς τὴν ἐπίτευξιν ἑνὸς ἡνωμένου ἰδεώδους Πολιτισμοῦ (Kulturpädagogik) καὶ τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας τοῦ Πολιτισμοῦ (idealistische Kulturphilosophie).

Ἀρσενικὸς ἐξ ἀρχῆς τῶν πανεπιστημιακῶν σπουδῶν τοῦ εἰς τὴν μελέτην τῶν Ἑλλήνων κλασσικῶν καὶ διὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, οὓς ἴτιμα καὶ ἰθαγενεῖς, καὶ διὰ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν διδασκαλὸν τοῦ Σπράγγερ, ἔθηκεν ὡς σκοπὸν τῆς Παιδαγωγικῆς καὶ Φιλοσοφίας του τὴν ἀνύψωσιν καὶ τελειώσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἀληθὴ προσωπικότητα, συμβάλλουσα εἰς δημιουργίαν πολιτισμοῦ, ἀπὸ ἀλλοτρίων ἐκδηλώσεων καὶ καταπι-

σεων τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δέ, θεραπεύοντος τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ σεβομένου τὴν ἀτομικότητα αὐτοῦ.

Εἰς τὰς καταμέστους ἀκροατῶν παραδόσεις του, καθ' ὅς μὲ ὑποδειγματικὴν ἡρεμίαν καὶ καλλιέπειαν ἀνέπτυσε τὸ θέμα του μέχρι ἐξαντλήσεως, ἐν νεκρικῇ σιγῇ τῶν ἀκροατῶν του, οὐ μόνον ἐκ Γερμανίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ παντοίων ἑτέρων κρατῶν, πολλοὶ ἤκουσαν αὐτοῦ ὁ γράφων, ἐξαίροντος τὴν πνευματικὴν δημιουργίαν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῶν κλασσικῶν ἐκπροσώπων του, καὶ διὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν μαθητῶν του, ὧν ἕνα ἔθεώρει καὶ ἑαυτὸν, ὡς ἐξεφράσθη μικρὸν πρό τοῦ θανάτου του εἰς τὸν ἐπισκεφθέντα αὐτὸν Ἕλληνα σπουδαστὴν τῶν Παιδαγωγικῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Τυβίγγης Κύριον Δημήτριον Καραγιαννίδην, εἰς ὃν εἶπε: «Ich nenne mich als einen verspäteten Schüler Platons», δηλ. «θεωρῶ ἑμαυτὸν ὡς ἕνα ἀργοπορήσαντα μαθητὴν τοῦ Πλάτωνος».

Τοιαύτας ἰδέας ἔχων περὶ συνανθρώπων, πολιτισμοῦ, καὶ πολιτείας, ὁ μέγας ἐκλιπὼν διανοούμενος καὶ κήρυξ τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ ἰδεώδους, ἐδοκίμασε πολλὰς πικρίας καὶ ἀπαγορευθεῖσαι, ἀποπνιγόμενος μετὰ τὴν ἐν Γερμανίᾳ ἐγκαθίδρυσιν καὶ ἐπικράτησιν τοῦ Χιτλερικοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ καὶ τῆς βαρβαρότητος τῶν Nazzi. Ἀπογοητευθεὶς ἐκ τῆς στάσεως τῆς ὀλομελείας τῶν συναδέλφων του, Καθηγητῶν τῶν Γερμανικῶν Πανεπιστημίων, μὴ ἀποδεχθέντων τὴν πρότασιν του, ὅπως ἀποδοκιμάσωσι τὸ Χιτλερικὸν καθεστὼς, ὑπέβαλεν ἐν ἔτει 1933 τὴν παραίτησιν του ἀπὸ τοῦ Πανεπιστημιακοῦ ἀξιώματός του. Βραδύτερον δὲ ἐν ἔτει 1937/38, ἀπεδήμησεν εἰς Ἰαπωνίαν, ὅπου, διδάξας εἰς Ἰαπωνικὰ Πανεπιστήμια καὶ ποιούμενος ἐπιστημονικὰ διαλέξεις, προσεῖλκυσε τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὸν θαυμασμὸν τῶν Ἰαπῶνων συναδέλφων καὶ διανοουμένων εἰς βαθμὸν, ὥστε νὰ μεταφρασθῶσιν εἰς τὴν Ἰαπωνίαν.

νικὴν τὰ κύρια τῶν συγγραμμάτων του καὶ ἡ καρποφορία τῶν ιδεῶν του νὰ συνεχισθῇ μέχρι τῆς τρίτης γενεᾶς, ὡς ἀπέδειξεν ἡ ἐντονος συμμετοχὴ τῶν Ἰαπώνων διανοουμένων εἰς τὰς τιμητικὰς ἐκδηλώσεις ὑπὲρ τοῦ Spangier ἐπὶ τῇ 73ῃ καὶ 80ῇ ἐπετείῳ τῶν γενεθλίων του.

Ἐπιστρέψας εἰς τὴν πατρίδα καὶ ζῶν ἐν πνιγρᾷ ἀτμοσφαίρᾳ καταθλίψεως, συνελήφθη, μετὰ

τῆς Ρωσικῆς δικτατορίας τῆς θέσεώς του, ἐγκατέλιπε τὴν γενέτειράν του, τὸ Βερολῖνον, μετὰ πάντων τῶν ἀνηκόντων αὐτῷ. Κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης ἐν ἔτει 1946, ἐδίδασκεν ἐν οὐτῷ Παιδαγωγικά, Ψυχολογίαν καὶ Φιλοσοφίαν μέχρι τοῦ ἔτους 1952, ὅτε ἀπεχώρησε τοῦ Πανεπιστημίου, καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὁρίου ἡλικίας, ἐν μέσῳ τιμητικωτάτων ἐκδηλώσεων τῆς Πολιτείας,

EDUARD SPANGIER (1882-1963)

τὴν ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν κατὰ τοῦ Χίτλερ, καὶ ἐφυλακίσθη ἐν Βερολίνῳ εἰς τὰς φυλάκας Moabit ἐν ἔτει 1945, ὅπου ἀσφαλῶς θὰ ἀπέθνησκεν, ἂν μὴ ἡ μετ' ὀλίγων κατάρσεις τοῦ Χιτλερισμοῦ ὑπὸ τῶν συμμάχων δὲν ἀπήλασεν αὐτὸν τῆς Χιτλερικῆς περισφιγξέως.

Μετὰ τὴν ἐγκαταστάσιν τῶν Σοβιετο-Ρωσῶν εἰς τὸ Βερολῖνον ἐξ-ἤλγε καὶ ὁ πρῶτος πρῶτος τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου. Ἀπ' αὐτοῦ ὑπὸ

τῶν συναδέλφων, τῶν φοιτητῶν καὶ τῶν διανοουμένων. Ἐν Τυβίγγῃ ὁ αἰμύνηστος σοφὸς Καθηγητὴς ἔμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του, συμβάντος ὡς ἐλέχθη ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης, τῇ 17—7 1963.

Ὁ Εἰσαγγεὴς Spangier ἐξετιμᾶτο καὶ ἠγαπᾶτο ὑπὸ τῶν ἐκπαιδευτικῶν, ὅσων οὐδεὶς ποτὲ πρό αὐτοῦ. Διὰ ὑπὸ τῶν ἡγετῶν τῆς Στοιχειώδους ἐκπαίδευσης καὶ ἐκπαιδευτικῶν συμβολῶν του ἐπὶ τὴν ἀνωκοὶν τῆς ἀγωγῆς τῶν Σοβιετο-

σκάλων, διὰ τῶν εἰδικῶν πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ὑπομνημάτων του καὶ τῶν εἰς τὸν δημοδιδάσκαλον καὶ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἀφιερωμένων συγγραμμάτων του. Ἐπηρεασμένος ὑπὸ τῆς ἀρχαιομαθείας του καὶ τοῦ θαυμασμοῦ του πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν κλασσικὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν κλασσικὴν πνευματικὴν δημιουργίαν, ἐδημοσίευσεν ἐν ἔτει 1960, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ φίλου του γυμνασιάρχου Erich Haag τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Den Sinn ders altsprachlichen Gymnasiums in der Gegenwart», Tübingen. Δηλ.: «Τὸ νόημα τοῦ κλασσικοῦ Γυμνασίου ἐν τῷ παρόντι». Ἐν αὐτῷ ὑποδεικνύει τὰς μορφωτικὰς ἀρετὰς τοῦ κλασσικοῦ γυμνασίου, ὡς καὶ τὸν κίνδυνον ὑφ' οὗ ἀπειλεῖται ἡ κλασσικὴ παιδεία ἐκ τῆς συγχρόνου στροφῆς τῶν ἐκπαιδευτικῶν διαφερόντων πρὸς τὸν τεχνικό-οικονομικὸν παράγοντα, ὑλιστικῆς χροιάς¹.

Τὸ κύριον τοῦ Ednard Spranger παρὰ τοῖς ἐκπαιδευτικοῖς ηὐξήθη εἰς μέγιστον βαθμὸν, διότι διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων του, γεγραμμένων κατ' αὐστηράν ἐπιστημονικὴν ὁρολογίαν, μέθοδον καὶ τάξιν, ἰδίᾳ τοῦ σημαντικωτάτου ὑπὸ τὸν τίτλον: «Αἱ μορφαὶ τῆς ζωῆς»—«Selensformen»—ἀνέδειξε τὴν Παιδαγωγικὴν εἰς ἐπιστήμην αὐτοτελῆ, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς Φιλοσοφίας, δι' ἰδιατέρων καθηγητῶν ἐκπροσωπουμένων εἰς τὰ διάφορα Πανεπιστήμια, ἰδρυθεῖσιν ἰδιαίτερων ἑδρῶν, ἀνεξαρτήτων τῶν τῆς Φιλοσοφίας. Ἐπὶ τούτοις ὁ Ednard Spranger εὐθὺς ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ του ὡς τακτικοῦ καθηγητοῦ τῶν Παιδαγωγικῶν, τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας, ἐν ἔτει 1912, ἐστράφη κατὰ τῆς τότε κρατούσης μηχανο-φυσιολογικῆς ψυχολογίας, θεραπευομένης κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ W. Wundt ἐν τῷ αὐτῷ Πανεπιστημίῳ ἰδρυθέντι πρώτῳ ψυχολογικῷ Ἰνστιτούτῳ, ἐπιδιωκούσης τὴν ἐξήγησιν τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἐκ τῶν φυσιολογικῶν—σωματικῶν ἀνθρωπίνων λειτουργιῶν. Ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν παραδόσεων του, κατακλυζομένη ὑπὸ τῶν συρρεόντων σπουδαστῶν, ὁ Ed. Spranger ἤρξατο μεθοδικῆς καὶ συστηματικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ἀρχῶν τῆς λεγομένης φυσιολογικῆς ψυχολογίας, συνεχισθείσης καὶ ὑπὸ τοῦ διαδόχου του καὶ ὁμόφρονος Θεοδώρου Litt καὶ τῶν περαιτέρω εἰδικῶν μελετῶν του, ὥστε νὰ ἀποβῇ ὁ κυρίως θεμελιωτὴς τῆς λεγομένης «πνευματοκρατικῆς» ἢ νοολογικῆς ψυχολογίας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περὶ ψυχῆς—πνεύματος φιλοσοφικῶν καὶ φιλοσοφικοῖστορικῶν ἀπόψεων του.

Ὁ Σπράγγερ διαστέλλει τὸν ψυχικόν, πνευματικόν καὶ σωματικόν βίον τῶν ἀνθρώπων, ἀναγνωρίζων τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς πνευματικῆς δημιουργίας ἐναντι τῶν σωματικῶν καὶ τεχνικο-οικονομικῶν ἐπιτεύξεων. Πρὸς τὰς πνευματικὰς ἐκδηλώσεις εἶναι συμπεπλεγμένα παντὸς εἶδους ψυχικαὶ λειτουργίαι, δι' ὃ ὁ Spranger

ἐπεδίωξε τὴν δημιουργίαν ψυχολογίας, συμβαλλούσης εἰς κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν παντοίων πνευματικῶν καὶ ψυχικῶν ἐκδηλώσεων. Περαιτέρω ὁ Spranger ἐχώρησεν εἰς τὴν θεμελίωσιν τῆς ψυχολογίας ἐπὶ ἀξιολογικῆς βάσεως, ἀντιτάξας εἰς τὴν προγενεστέραν ψυχολογίαν τῶν στοιχείων τὴν ψυχολογίαν, τὴν ἐκλαμβάνουσαν τὰ ψυχικὰ φαινόμενα, ὡς ἐκδηλώσεις ἀντιστοίχου πρὸς τὴν ἀτομικότητα τοῦ ἀνθρώπου ψυχικὴν δομὴν (Struktur), ἐξ οὗ δομικὴ ψυχολογία (Strukturpsychologie) ἀπεκλήθη ἡ ὑπὸ τοῦ Spranger θεμελιωθείσα πνευματικο-ἀξιολογικὴ ψυχολογία.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γενικῶν περὶ Νοολογικῆς ψυχολογίας ἀρχῶν του, ἐξέδωκεν ὁ μεταστὰς διαπρεπέστατος φιλόσοφος, ψυχολόγος καὶ παιδαγωγὸς Ednard Spranger ἐν ἔτει 1924 τὴν περιφανῆ ψυχολογίαν τῆς ἐφηβικῆς ἱλικίας (Psychologie des Jugendalters), ἥτις ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεώς της ἔχει ὑπερβῇ τὴν 25ην ἑκδοσιν καὶ τὰς 100.000 διατεθέντα ἀντίτυπα, μεταφρασθεῖσα εἰς δέκα ξένας Εὐρωπαϊκὰς καὶ Ἀσιατικὰς γλώσσας, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ν. Λούβαρι (2α ἑκδοσις ἐν ἔτει 1956).

Ἡ δημοσίευσις μετὰ τῶν πολυπληθῶν μελετῶν καὶ Ἀκαδημαϊκῶν ἀνακοινώσεων, διακρινομένων διὰ τὴν βαθύτητα τῆς ἐρεῦνης καὶ τὴν σημασίαν τῶν πορισμάτων—τῶν βασικῶν καὶ περισπουδάζων συγγραμμάτων «μορφαὶ τῆς ζωῆς» καὶ «ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἱλικίας» ἀνέδειξεν τὸν Ed. Spranger εἰς διεθνῇ πνευματικὴν προσωπικότητα, οὐτινος ἡ φωνὴ καὶ αἱ γνώμαι μετὰ προσοχῆς καὶ σεβασμοῦ ἠκούοντο εἰς συνέδρια καὶ συνέλευσεις παρὰ πάντων.

Διὰ τὰς ἐξαιρετικὰς πνευματικὰς ἱκανότητας καὶ τὸ ὑποδειγματικὸν ἥθος του ὁ Ednard Spranger ἐτιμήθη, ὅσον ἐλάχιστοι τῶν μεγάλων πνευματικῶν ἀνθρώπων. Ὡς ἀναφέρει συνάδελφός του καὶ πρῶτον μαθητὴς του πέντε ἀνώτατοι Σχολαῖ ἀνεκέρουσαν αὐτὸν εἰς διδάκτορα, τιμῆς ἑνεκα, ὑπὸ τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδιακῆς Δημοκρατίας ἐτιμήθη μετὰ τὸ παράσημον τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν, κ' ἃ, ὅτι πολυπληθεῖς Ἀκαδημαϊκαὶ καὶ παιδαγωγικαὶ Ἑταιρίαι καὶ Ἐνώσεις τὸν εἶχον ἀνακηρύξει εἰς ἐπίτιμον μέλος. Καὶ ταῦτα χωρὶς καμμίαν ἐπιδιωξιν ἐκ μέρους τοῦ ἐν τῷ γραφείῳ του, μακρὰν πάσης ἐπιδείξεως, περιορισμένου τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ διανοουμένου.

Ὡς ἄνθρωπος ὁ Ednard Spranger ἦτο ἀπείρου ἀγαθότητος καὶ προσηνείας, πλήρους κατανόησεως καὶ ἔτοιμος πρὸς παροχὴν βοήθειας τῷ δεομένῳ. Ἰδίως ἦτο ἐξαιρετικὴ ἡ πρὸς τοὺς μαθητὰς ἀγάπη του, τῇ φιλόφρῳ συμπεριφορᾷ του καὶ ἡ τάσις του πρὸς ἐξυπηρέτησιν αὐτῶν. Σὺν τῷ χρόνῳ πρὸς τοὺς οἰκειότερον φερομένους καὶ ἐπιζητούντας τὴν μύησιν εἰς τὰς καινοφανεῖς καὶ σπουδαίας ἐπιστημονικὰς θεωρίας του, συνεδέετο διὰ δεσμῶν ἀρρηκτοῦ «φιλίας» καὶ ἀγάπης.

Πρὸς τοὺς ἑταίρους σπουδαστὰς του, ὡς μετὰ συνκίνησιν ἀντιπολεῖ ὁ ὑποφαινόμενος, ἐφέρετο μὲν ἰσοστάσια μετρίως ἀναπτύσσουσα φιλοφροσύνη, ἀλλ' ἐν τῇ ἐκείνῃ ἀντιπολεῖ ἐπὶ παντὶ τῷ ἑταίρῳ ὡς ἐπὶ τῷ ἑαυτοῦ. Ὁ ἑταίρος αὐτοῦ ὡς

1. Τὰ συγγραμματα ταῦτα ἐκδόθη μετὰ τὴν ἐκδόσιν τῆς Ἑλληνικῆς ἑκδόσεως τῆς τῆς Παιδείας καὶ τῆς Ἑκκλησίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ ἐκδόσις αὕτη ἐκδόθη ἐν τῇ ἑκδόσει τῆς Παιδείας καὶ τῆς Ἑκκλησίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

συντρόφους, «εταίρους» μιᾶς Πλατωνικῆς ἑταιρίας, πρὸς ἣν ἐστρέφετο τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ του. Δεῖγμα τῶν πρὸς τοὺς μαθητὰς καὶ συνάμα φίλους σχέσεων τοῦ ἀληθινοῦ διδασκάλου, εἶναι ἡ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ πρώτου Ἑλλήνου μαθητοῦ του καὶ φιλότου αὐτοῦ Νικολάου Λούβαρι ἀφιέρωσις ὁλοκλήρου μελέτης, ἀναπαριστώσης κατὰ τρόπον ζωντανόν τὴν προσωπικότητα τοῦ μεταστά-ντος, καὶ συγγραφείσης ἐπὶ τῇ βάσει ἑκατοντάδων ἐπιστολῶν τοῦ Ν. Λούβαρι ἀπὸ 40ετίας μέχρις ἐσχάτων ἀποσταλείσων κατὰ καιροὺς τῷ Ed. Spranger, τὰς ὁποίας οὕτως ἐφύλαττε παρ' ἐαυτοῦ μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας. Ἐν αὐταῖς πολλὰ καὶ παντοιοτρόπως ἐθίγεται τὸ θέμα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ὑπάρξεως θείας ὑπερφυσικῆς δυνάμεως. Διότι ὁ Spranger ἦτο γνησίᾳ θρησκευτικῆ φύσις, τιμῶν τὰς θρησκευτικὰς ἀξίας ὑπὲρ πάσας τὰς λοιπὰς. Σχετικῶς προβλ: τὰ ἐκ τῶν τελευταίων ἔργων του «Der unbeRannte Gott» «Ὁ ἄγνωστος θεός» «Die Magie der Seele» «Ἡ μαγεία τῆς ψυχῆς» Ὁ θρησκευτικὸς ἄνθρωπος.

Ὁ γράφων μετὰ συγκινήσεως ἀναμνηστικαί τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου, τὰς ὁποίας ἐλάμβανε κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐχθρικής κατοχῆς καὶ τῆς βαρέας ἀσθενείας του, πλήρων στοργῆς καὶ παρηγορίας.

Ἀναμφιβόλως τοιαύτη θὰ ἦτο ἡ συμπεριφορὰ του καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τῶν παλαιότερων μαθητῶν του, ὡς τοῦ Καθηγητοῦ Κ. Βουρβέρη, τοῦ Δ/ντοῦ τοῦ Διδ/λείου Μέσης Ἐκπαισεύσεως Κυρίου Κ. Γεωργούλη, τοῦ Δ/ντοῦ τῆς Ραλλεῖου Παιδ. Ἀκαδημίας Κυρίου Παν. Κοροντζή, τοῦ Δ/ντοῦ Μ. Π. Ἀκαδημίας Κυρίου Θεοδ. Χαραλαμπίδου, τοῦ Κυρίου Εὐρ. Σούρλα, παιδαγωγοῦ κ.ἀ. ὡς καὶ τῶν νεωτέρων μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν, Ἑλλήνων μαθητῶν του. Ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἦτο καὶ πολὺ διάφορος ἡ στάσις του ἐναντι καὶ τῶν ἐξ ἄλλων χωρῶν μαθητῶν του. Ἀλλὰ καὶ τῶν μαθητῶν του, ἰδίᾳ τῶν Ἐκπαιδευτικῶν, τῶν εἰδημόνων τῶν παιδαγωγικῶν, φιλοσοφικῶν καὶ ψυχολογικῶν θεωριῶν του, ἡ πρὸς τοιοῦτον ἐξαιρετὸν διδάσκαλον καὶ ἄνθρωπον ἀγάπη ὑπῆρξεν αὐθέρμητος καὶ πηγαία, ὁ σεβασμὸς εἰλικρινῆς καὶ ἀσύγκριτος καὶ ἡ ἀνάμνησις διαρκής.

Οἱ ὁμοεθνεῖς του, ἰδίᾳ οἱ ἄνθρωποι τῆς Παιδείας καὶ τοῦ πνεύματος, ἐτίμησαν κατ' ἐξοχὴν μετὰ σεβασμοῦ, πολλαχόθεν ἐκδιηλωθέντος, καὶ ἀγάπης τὸν μετastάνα ἐπιφανέστατον Παιδαγωγόν, ὅστις κατηύθυνε κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας διὰ τῆς διδασκαλίας, τῶν συγγραμμάτων καὶ τοῦ ἤθους του τὴν Παιδείαν τοῦ ἔθνους του· τὸν ἰδεαλιστὴν φιλόσοφον καὶ ὑπέροχον πατριώτην, ὅστις κατὰ τὴν περίοδον τῆς Χιτλερικής βαρβαρότητος καὶ Σοβιετικῆς βίας δὲν ὑπέκυψεν εἰς τὴν βίαν, ἀλλ' ἐκήρυξε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν ἀνθρωπισμόν, μόλις διαφυγὼν τὸν θάνατον· τὸν ἐξαιρετῶς εὐγενῆ καὶ φίλου τῶν συνανθρώπων μέγαν πνευματικὸν ἄνδρα, τὸν τιμήσαντα τὴν πνευματικὴν δημιουργίαν ὑπὲρ τὰς τεχνικο-οικονομικὰς κατακτήσεις, ὡς θετούσας ἐν διωγμῷ μοῖρα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἠθικῆς τοῦ ἁν-

θρώπου, ἐναντι τοῦ οἰκονομικοῦ-ὕλιστικοῦ παράγοντος.

Τὸν πνευματικὸν ἀριστοκράτην, τὸν φορέα τῶν ἀγνωστῶν ἰδεωδῶν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν εὐγενεστέρων παραδόσεων τοῦ Γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἐθρήνησαν ἐκλιπόντα, μετὰ πόνου ψυχῆς οἱ πανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου μαθηταὶ καὶ θαυμασταὶ του, οἱ παρ' αὐτῷ ὡς «φίλοι» συναισθηματικῶς ἀγαπηθέντες.

Ἀποδείξιν τοῦ παγκοίνου σεβασμοῦ, τῆς ἐξαιρετικῆς ἐκτιμήσεως καὶ ἀγάπης, ὃν ἀπελάμβανεν ὁ Eduard Spranger, παρέχουν αἱ κατὰ τὴν κηδεῖαν τοῦ ἐκλιπόντος ἀπονεμηθεῖσαι αὐτῷ τιμαὶ καὶ καθολικαὶ ἐκδηλώσεις ὑπὲρ αὐτοῦ.

Οὕτω τῆς ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ καὶ τῆς πενθίμου ἀκολουθίας, χωρούσης πρὸς τὸ Νεκροταφεῖον ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν τῶν σχολείων τῆς πόλεως Τυβίγγης, παρατεταγμένων εἰς τὸ ἄκρον τῆς ὁδοῦ ἐπὶ τῶν πεζοδρομίων, κατ' ἀντιστοιχίαν, προηγοῦντο, κατὰ πληροφориὰς ἐφημερίδος τῆς Τυβίγγης, ὁ πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως τῆς Βάδης φίλος τοῦ ἀποθανόντος, Kiesinger, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ὁμοσπονδίας Γερμανικῆς Κυβερνήσεως· Ὁ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας Dr Storz, ὁ προπρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης Prof. Eschenburg, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Πρυτάνεως, ἀπουσιάζοντος ἐκ Τυβίγγης· ὁ Prof. Schmitthenner, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Τάγματος «Pour le mérite» δι' ἐπιστήμης καὶ τέχνης, οὗτινος παρασῆμον φορεὺς ἦτο ὁ μεταστάς. Κοσμητορες καὶ Καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης, Πρυτάνεις καὶ Κοσμητορες ἄλλων Γερμανικῶν καὶ ξένων Ἀνωτάτων Σχολῶν, Πρόεδροι Ἀκαδημιῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἑταιριῶν, Πρυτάνεις παιδαγωγικῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν, ὡς καὶ Διευθυνταὶ πολυαριθμῶν ἄλλων σχολείων. Ὁ Δήμαρχος Doege ὡς ἐκπρόσωπος τῆς πόλεως Τυβίγγης κ. ἀ. πολλοὶ καὶ ἐπίσημοι ἐκπαιδευτικοί.

Δι' ὃ προσήκει μεγάλη τιμὴ εἰς τὴν Διοίκησιν τῆς Διδασκαλικῆς Ὁμοσπονδίας Ἑλλάδος, διότι πέρυσιν κατὰ τὸν ἑορτασμόν τῆς 80ῆς ἐπετείου τῶν γενεθλίων τοῦ Eduard Spranger ἐλαβε τὴν ἀπόφασιν τῆς διαθέσεως ὁλοκλήρου τεύχους (Σεπτεμβρίου-Ὀκτωβρίου 1962) τοῦ «Ἐπιστημονικοῦ Βήματος τοῦ Διδασκάλου» εἰς τιμὴν τοῦ μεγάλου παιδαγωγοῦ-φιλοσόφου, διευκολύνουσα οὕτω καὶ τοῖς εὐγνώμονας μαθητὰς του εἰς ἐκδήλωσιν τῶν πρὸς αὐτὸν αἰσθημάτων των καὶ ἐκπροσωπήσασα εὐπρεπῶς τὸν διδασκαλικὸν κόσμον τῆς πατρίδος.

Ὁ Ed. Spranger, λαβὼν τὸ πρὸς τιμὴν του τεῦχος καὶ μὴ δυνάμενος, λόγῳ βαρυτάτης ἀσθενείας τῆς συζύγου του, ἐκρίψασης καὶ αὐτὸν ἐπὶ τῆς κλίνης, νὰ ἐκφράσῃ τὰς εὐχαριστίας του εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν χαιρετισάντων αὐτόν, ἀνεθεσέ μοι τοῦτο διὰ τῆς ἀπὸ 15ης Ἰανουαρίου 1963 ἐπιστολῆς του, ἐν ἣ διὰ τρεμοῦσης χειρὸς ἔγραφε: «Ἀγαπητέ μου φίλε!...» «θὰ μοὶ ἐκάμνετε μεγάλην χάριν, ἂν λίαν ἐντόνως μὲ ἐδικαιολογούσατε παρὰ τοῖς Κυρίοις τῆς Διδασκαλικῆς Ὁμοσπονδίας, οἵτινες προέβησαν εἰς τὴν πρὸς με τιμητικὴν προσφοράν. Προσωρινῶς δὲν δύναμαι νὰ γράψω αὐτοῖς· εἰμαι

IN MEMORIAM

EDUARD SPRANGER

ΥΠΟ ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ ΣΟΥΡΛΑ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ

EDUARD SPRANGER

Σάν ένα σύμβολον πού φωτίζει τήν πορείαν
τῆς Φιλοσοφικο-παιδαγωγικῆς σκέψεως μέσα
εἰς τόν σκοτεινόν Ὠκεανόν τοῦ χρόνου.
Σοῦργίος

I

Ἡ Ζωή Του, σάν ἕνας αἰώνιος τιπλατμός.
Ἀλλά μήπως αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ μοῖρα τῶν ἐκλε-
κτῶν ἐκείνων προσωπικοτήτων, πού ἔχουν ὡς
ἀποστολὴν νά σκορπίσουν λίγο φῶς στό δρόμο
τῶν ἄλλων;

Ἡ Ζωή Του, σάν μιὰ ἄσβεστη λυχνία κατὰ
τὴν διακονίαν του εἰς τὸν βωμόν τῆς Παιδείας.

Ἡ Ζωή Του, σάν αἱ μαρμαρυγές τῆς ὥρας
τοῦ δειλινοῦ καὶ τοῦ λυκόφωτος, κατὰ τὰς ὁ-
ποίας εἶναι τις ἀξίος νά προσεγγίσῃ τὸν θρό-
νόν τῆς θεότητος.

Ἡ Ζωή Του, σάν κάποιο κύλιομα ἀνάμεσα
ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ ὀνείρου καὶ τῆς πραγματι-
κότητος.

Καὶ ἡ συνάντησις τῆς ταπεινότητός μας μέ
τὸν δάσκαλον αὐτόν, πού ἐνεκλείσει ὅλες τίς
ἀξίες τῆς ζωῆς;

Ἀπαντῶμεν:

Μία συγκινητικὴ συνάντησις τῆς ψυχῆς μας
με τὴν ὥραιαν τοῦ ψυχῆν, κατὰ τὸν χρόνον τῆς
μαθητείας μας κοντὰ Του.

II

Ὁ Δάσκαλος ὅμως δὲν ὑπάρχει πιά!

Τὸ ἀγγέλμα τοῦ θανάτου τοῦ ἐπληξε τ' αὐ-
τὸν τῶν παλῶν μαθητῶν του, σὲ μιὰ ἐποχὴ
ποῦ ὁ σιωπηλὸς κόσμος τῶν νεφῶν τοῦ φθινο-
πορίου ἐλαμπε μέσα στὴ θωπεία τοῦ ἐωθινοῦ

ἡμῶν πλατὺς βαθείας εὐγνωμοσύνης καὶ μεγάλης
ἐκτιμήσεως πρὸς αὐτούς. Νά εἰπτε ἐπίσης εἰς πάν-
τας τοὺς κοινούς φίλους, ὅτι ἐπὶ χρονικὸν τι διά-
στημα δὲν θα εἶμαι ἱκανὸς δι' ἐκφρασιν εὐχαριστιῶν
καὶ ἀνακοινώσεων.

Ἐν ἀναλλοιώτῳ πιστῇ φιλίᾳ

Ἰδικός σας Eduard Spranger»

Αὕτη ἦτο ἡ τελευταία πρὸς με ἐπιστολὴ τοῦ
μεγάλου διανοουμένου, ὅστις, εἰς τοὺς γνωρίσαντας
αὐτόν, θὰ παραμείνῃ ἀλησμόνητος. Αἰωνία ἡ μνή-
μη του!

Γεώργιος Ν. Παλαιολόγος

Ἐπίτιμος Γενικός Διευθυντὴς Μαρσλείου Παι-
δαγωγικῆς Ἀκαδημίας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 2 10 63.

φωτὸς σὲ μιὰ ἐποχὴ πού χρυσοπόρφυρα σύν-
νεφα ἐπώπτευαν μέ χαμόγελο τὸν καταποντι-
σμόν τοῦ φωτός καὶ τῶν ἀχτίδων τοῦ ἡλιογέρ-
ματος.

Ἡ μαγεία αὐτὴ τοῦ φθινοπωριάτικου ἡλιο-
γέρματος συνώδευε καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Δασκά-
λου, ὅστις ἐβόδιζε πρὸς τὰ Ἥλύσια, ἐνῶ ὅλοι
ἡμεῖς οἱ μαθηταὶ τοῦ ἐπληροφορούμεθα τὸν θά-
νατόν του.

Μαθηταὶ του...ναί... ἀλλὰ εἰς τί;

Εἰς τὸ ἀγκάλιασμα τῶν φιλοσοφικο-παιδα-
γωγικῶν του στοχασμῶν γύρω ἀπὸ τὰς ἀξίας
καὶ τὸ βαθύτερον νόημα τῆς ζωῆς.

Μία αἴγλη φωτός καὶ ἀγάπης—ὅπως στὴ
ζωὴ τοῦ Pestalozzi—συνώδεψε καὶ τὸ διάβα
του, ἐνῶ αἱ φιλοσοφικο-παιδαγωγικὲς ἰδέες του
προβάλλονται, ὅπως καὶ τοῦ Pestalozzi, σάν οἱ
ψαλμοὶ ἐνός προφητικοῦ δραματιστοῦ.

«Ἄς τὰ χάσει κανεὶς ὅλα, διακηρύσσει σὲ
κάποιαν συγγραφὴν του, ἀρκεῖ νά μείνῃ ὅ,τι
εἶναι. Δηλαδή, ἕνας μικρόκοσμος ἀξιών τῆς
ζωῆς πού ὀνειροπολεῖ τὸν εἰσατεταγμένον κό-
σμον τῆς παγκοσμίου ἁρμονίας».

Καὶ ἀγκαλιάζοντας μέ τὴν ἔρπαν τῶν ὑψη-
λοφρόνων στοχασμῶν του τὴν ἰδέαν τῆς αἰωνίας
Ἑλλάδος μας, διερωτᾶται σὲ κάποια σκιαγρα-
φία του γιὰ τὸν Hölderlin.

Ποῦ ἄραγε νά βρίσκεται τὸ μυστικόν τοῦ
κόσμου αὐτοῦ εἰς τὸν ὁποῖον ζοῦμε ὅλοι μας;

Καὶ ἀπαντᾷ μετὰ τοῦ Hölderlin.

Βρίσκεται εἰς τὸν ὥρατον ἀνθρωπισμόν, ὅστις
ἐξεπέμφθη ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν τῆς κλα-
σικῆς ἐποχῆς.

Ἡ τέχνη δηλαδή, σάν τὸ πρῶτο παιδί τῆς
ἀνθρώπινης καὶ τῆς θεϊκῆς ὁμορφιάς, ἡ θρησκεία,
σάν ἡ ἀγάπη τῆς ὁμορφιάς, ἡ ἐλευθερία, σάν
τὸ τρίτο μεγάλο μυστικὸ καὶ ἡ φιλοσοφία, σάν
τὸ ἀποκορύφωμά.

Ὁ κόσμος αὐτὸς πρέπει νά ξαναγεννηθῇ.
Αὐτὸ ὠραματίστηκε, ἐπιλέγει, καὶ ὁ Humboldt,
ὁ Schillea καὶ ὁ Goethe.

Ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἁρμονίαν ξεκίνησαν πα-
λαιότερον οἱ λαοί, καὶ ἡ ἁρμονία πού ἐκπορεύε-
ται ἀπὸ τὴν ἀνάστασιν τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύ-
ματος θὰ εἶναι ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς καινούργιας παγ-
κοσμίου ἱστορίας.

Ὁ δρόμος πρὸς τὴν Ἀνθρωπιστικὴν Πολι-
τεῖαν ὁδηγεῖ μονάχα διὰ τῆς Αἰσθητικῆς Ἀγω-
γῆς, ἐνῶ ἡ παιδαγωγικὴ ἔννοια τῆς Ἀγωγῆς
παραμένει πάντοτε ὡς ἡ πίστις εἰς τὴν ζωὴν.

Ἰδοὺ ἀνάκατοι στοχασμοὶ πού ἐξεπέμφθη

σαν κατά καιρούς από την ἄρπαν του τὴν Φιλοσοφικο - Παιδαγωγικὴν.

III

Καὶ ἀπὸ τὴν καθαρῶς Παιδαγωγικὴν θὰ ἐρωτήσῃ ὁ ἀναγνώστης ἢ ἡ ἀναγνώστρια τῶν γραμμῶν αὐτῶν;

Ἰδοὺ κάποιος στοχασμός Του, ἀνάμεσα σὲ πληθὺν παρομοίων.

Ὅργανώσεις καὶ μορφές σχολικῆς, μπορεῖ εὐκολὰ νὰ ἀλλάζουσιν, μορφωτικὰ δὲ μὴ ἀγαθὰ δὲν μποροῦν νὰ δημιουργηθοῦν ἀπὸ τὴν μιὰ ἡμέρα στὴν ἄλλη.

Τὰ μορφωτικὰ ἀγαθὰ εἶναι τὰ πρὸς γόνιμα προϊόντα μιᾶς δημιουργικῆς ἀντιπαραστάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος μὲ τὸ βαθύτερον νόημα καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πολιτισμοῦ.

Κατὰ καιροὺς ἀνανεώνομε μονάχα τὰς βασικὰς ἐπιζητήσεις ποὺ ἐθεμελίωσαν πρὸ ἡμῶν ἰσχυραὶ διάνοιαι, εἰς τὸ βάθος δὲ μὴ τοῦ ἀτέλειωτου χοροῦ τῆς σχολικῆς μεταρρυθμίσεως λάμπει μονάχα ὁ σπινθὴρ ἐκεῖνος ποὺ μεγάλωσε ἀπὸ τὴν πνοὴν ποὺ ἐξεπέμφθη ἀπὸ κάποια ὑψηλόφρονα παιδαγωγικὴν φλόγα.

IV

Ὁ Δάσκαλος δὲ μὴ — ἀπὸ τὴν ἄρπαν τοῦ ὁποιοῦ ἐξεπέμφθησαν οἱ στοχασμοὶ αὗτοι — δὲν ὑπάρχει πιά.

Ταξιδεύει γιὰ τὸ λιμάνι τῆς στερνῆς γαλήνης, μέσα στῆς νύχτας τῆς ἀσημέρωτης τὴν ἀπεραντώσῃ.

Δὲν ὑπάρχει πλέον τὸ ὕδωρ τῆς Στυγός, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀθαισίαν τὸσον σ' Αὐτὸν ὅσον καὶ σὲ ὄλους ἡμᾶς ποὺ ζοῦμε — κατὰ τὴν γραφικὴν ἔκφρασιν τοῦ Ronsard du Terail «στὴν κοιλάδα αὐτὴν τῶν δακρύων μας».

Ὁ Δάσκαλος δὲν ὑπάρχει πιά. Τὸ δνομά Του δὲ μὴ παραμένει σὰν ἓνα σύμβολον τῆς ἀγωνιστικῆς διαθέσεως καὶ τῶν πολυχρονίων ἀγώνων Του γύρω ἀπὸ τὰς ἀξίας καὶ τὸ βαθύτερον νόημα τῆς Ζωῆς.

Ὁ Δάσκαλος βαδίζει ἤδη πρὸς τὰ Ἡλίσια πεδία, ἐνῶ ἡμεῖς οἱ ἐπιζῶντες μαθηταὶ τοῦ τιμῶμεν τὴν μνήμην Του ἀπὸ τῶν σπηλῶν τοῦ «Ἐπιστημονικοῦ Βήματος τοῦ Δασκάλου».

Ὁ χαράσσων τὰς γραμμὰς αὐτὰς συγκαταλέγεται καὶ αὐτὸς μεταξὺ ἐκείνων ποὺ ἐμοθήτευσαν κοντὰ Του, ἐμυήθησαν εἰς τὰς ὑψηλόφρονες πτήσεις τοῦ πνεύματός Του, καὶ ἐξετίμησαν τοὺς ἀγῶνας Του, τὴν ἀρετὴν Του καὶ τὴν Πεισतालότησιον Παιδαγωγικὴν ἀγάπην Του.

Γι' αὐτὸ καὶ ἡ μνήμη Του θὰ παραμείνῃ ἀγήρως εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ χαράσσοντος τὰς λίγας αὐτὰς γραμμὰς «τῆς Μεμνημένης» γιὰ τὸν ἀέεχαστο Δάσκαλό Του.

ΤΑ ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

ΣΠ. ΚΑΤΣΟΥΝΗ Διδ. Πρωτοβάθμ. - Λαοκράτης

Μὲ ἀγωνία περιμένει ὁ ἐκπαιδευτικὸς κόσμος τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως, χρόνια δλόκληρα τώρα, τὴν σύνταξιν καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ Νέου Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου στηρίζει πολλὰς ἐλπίδας του διὰ μιὰν καλυτέραν αὐρίον τῆς παιδείας μας.

Μία ἀπὸ τὰς πολλὰς καὶ σοβαρὰς ἐλπίδας τῶν διδασκάλων, ἡ ὁποία πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ὡς ἄνω προγράμματος, διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς παιδείας μας, εἶναι τὸ ὅτι, βάσει τῶν ἀρχῶν του, θὰ συγγραφῶν καὶ κυκλοφορήσουν βιβλία, διὰ τὴν βοήθειαν κυρίως τῶν μαθητῶν, περισσότερο κατὰλληλα καὶ ἱκανὰ νὰ ἀνταποκριθῶν εἰς τὰς σοβαρὰς ἀπαιτήσεις τοῦ σχολείου.

Μὲ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νέου ἀναλυτικοῦ προγράμματος διδεται εἰς ἡμᾶς ἡ εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσωμεν συστηματικώτερον τὸ σοβαρὸν τοῦτο θέμα πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Γνωρίζομεν τὴν μεγάλην ἀξίαν καὶ βοήθειαν τὴν ὁποῖαν μας προσφέρουν τὰ καλὰ βοηθητικὰ βιβλία εἰς τὸ ἔργον μας.

Γνωρίζομεν ἀκόμη ὅτι τὰ περισσότερα ἐξ αὐτῶν, μέχρι σήμερον τοῦλάχιστον, δὲν ἦσαν καὶ τόσο κατὰλληλα διὰ νὰ τὰ συστήσωμεν εἰς τοὺς μεθητάς μας.

Ἐγίνεν εἰς ὄλους μας αἰσθητὴ ἡ ἐλλείψις καλῶν, ἀπὸ πάσης πλευρᾶς, βοηθητικῶν βιβλίων καὶ κατέστη κοινὴ ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀποκτήσεως ὑπὸ τῶν τοιούτων.

Σημερον ἔχομεν ἀνάγκην βιβλίων συγχρονισμένων, μὲ ἐπιστημονικὴν, ψυχολογικὴν καὶ παιδαγωγικὴν διάταξιν τῆς ὅλης των.

Διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν δὲ τὴν συγγραφὴν καὶ κυκλοφορίαν τοιούτων βιβλίων, ἀπαιτεῖται πρὸς τοῦτο μιὰ γενικὴ προσπάθεια ὅλων μας γενικῆς ἀνεξαρτήτως τῆς θέσεως τὴν ὁποῖαν κατέχει ἕκαστος ἐξ ἡμῶν, εἴτε ὡς διδάσκαλος, εἴτε ὡς συγγραφεὺς, εἴτε ὡς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς κρίσεως, εἴτε ὡς μέλος τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ νέου ἀναλυτικοῦ προγράμματος.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν μαθημάτων καὶ αἱ ἐξ' αὐτοῦ πηγάζουσι εὐνοϊκαὶ προϋποθέσεις διὰ τὴν συγγραφὴν, θὰ βοηθήσουν τοὺς συγγραφεῖς εἰς τὸ δύσκολον ἔργον των.

Ἡ εὐγενὴς ἀμιλλα τῶν συγγραφέων μὲ τὴν δικαίαν, αὐσνηρὰν καὶ ἀμερόληπτον κρίσιν τῆς ἐπιτροπῆς, ἥτις θὰ κρίνῃ ταῦτα, θὰ μας ὁδηγήσουν εἰς τὴν συγγραφὴν καὶ ἐκλογὴν τῶν καλυτέρων βιβλίων.

Ἐπίσης ὁ προσεκτικὸς ἐλεγχος καὶ ἡ ἐπιτυχὴς ἐκλογή τῶν καλυτέρων μεταξὺ τῶν αὐτοῦ εἶδους κυκλοφορούντων βιβλίων, ἐγκεκριμένων καὶ μὴ ὑπὸ τῶν διδασκάλων καὶ ἡ χρῆσις τῶν αὐτῶν ὑπὸ τῶν μαθητῶν, θὰ ἀποτελέσῃ

Η ΑΝΤΙΛΗΠΤΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

ΜΙΑΤ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, Διευθυντοῦ Παιδ. Ἀκαδημίας Τριπόλεως

● ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΕΚ ΤΟΥ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΥ

Δὲν ἔχει αὐτὴ τὴν ἱκανότητα, τὴ διαλεκτική, ποὺ χωρίζει: στὴν ἀνδρική, ἡλικία τόσο ἑξίστερα τὸ «ἐγὼ» ἀπ' τὸ ἐξωτερικὸ «ἐγὼ» ποὺ μᾶς τοποθετεῖ μπροστὰ στὴ γυμνὴ πραγματικότητα σὰν τοὺς πιδ φοχρεὺς καὶ ἀντικειμενικοὺς παρατηρητάς. Ἡ ἀντικειμενική αὐτὴ παρατήρηση τοῦ εἶναι ἀδύνατη, ὅχι μονάχα γιὰ τὸ σὺμπαν ποὺ τὸ περιβάλλει, ἀλλ' ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Δεμένο γερὰ μὲ τὴ γυμνὴ αὐτὴ πραγματικότητα, ὅπως ἀκριβῶς οἱ πρωτόγονοι, τοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ δημιουργήσῃ καὶ νὰ βάλῃ πάνω ἀπ' αὐτὴ μιὰν ἄλλη διανοητική, ποὺ σ' αὐτὴν τὸ κάθε πράγμα, στολισμένο μὲ τὴ συμβολική του μορφή, ἡ ἔχῃ, τὴ θέσῃ, τοῦ σὰν συνθετική, μονάδα μέσα στὸ ἀφηρημένο σύνολο, ποὺ ἁρμονικὰ δημιουργεῖ τὸ σὺμπαν. Μιὰ τέτοια κατανόηση τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου προϋποθέτει τὴ λεπτομερὴ καὶ ἀκριβή, ἀντιληψή, τῶν στοιχείων ποὺ τὸ ἀποτελοῦν. Ἡ παιδική, ὅμως ψυχὴ εἶναι μακριὰ ἀπὸ μιὰ τέτοια δυνατότητα.

Ποιὰ λοιπὸν ἦταν ἡ στάση, τῶν ψυχολόγων καὶ παιδαγωγῶν μπροστὰ στὴν παιδική, αὐτὴ νοοτροπία καὶ πῶς ἀκριβῶς ἀντιλαμβάνονταν τὴν ἀρχικήν αὐτὴ ἀντιληπτική, κατασκευὴ, τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου στὸ παιδί;

Ἡ παλιὰ ψυχολογία παραδεχόταν πῶς τὸ μυαλὸ εἶναι: μιὰ σύνθετη, ψυχικὴν ἀτόμων, ποὺ παραμένουν σ' αὐτὴ σὰν ἀδιαίρετα, ἀμετάβλητα καὶ μόνημα στοιχεία, ὅπως ἀκριβῶς ἀντιλαμβάνομαστε τὴν ὕλη, σὰν μιὰ σύνθεση ὕλικων ἀτόμων. Τὰ ψυχικά στοιχεία εἶναι: οἱ αἰσθησιακὲς ἐντυπώσεις, ποὺ ἐπακτείνονται καὶ μέσα ἀκόμη στὸν παραστατικὸ μακρὸν κόσμο. Κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ στοιχεία αὐτὰ ἔχει τὴ δική του ἀτομικότητα καὶ τὴν διατηρεῖ ἀνέπαφτ, μέσα στὸ

ἓνα δεύτερον καὶ σοβαρότερον κριτήριο τῶν ὡς ἄνω βιβλίων.

Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας ὅλα σχεδὸν τὰ ἐκάστοτε κυκλοφοροῦντα καὶ νὰ ἐκλέγωμεν, διὰ τοῦτο εἶναι δυνατόν, τὰ καλύτερα ἀπὸ ἐπιστημονικῆς πλευρᾶς, χωρὶς νὰ μᾶς ἐπηρεάζουν ποτὲ αἱ συστάσεις, τὰ δνόματα καὶ αἱ διαφημίσεις. Διὰ τὰ βιβλία, αὐτὰ κάθ' ἑαυτὰ, δὲν μᾶς ἱκανοποιοῦν.

Τὰ βιβλία συγγράφονται διὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς μαθητὰς καὶ βᾶσει τῆς ἀρχῆς ταύτης πρέπει νὰ κρίνωμεν τοὺς συγγραφεῖς καὶ τὰ ἔργα τῶν.

Ἐπομένως θὰ πρέπει νὰ προτιμῶμεν τὰ καλύτερα ἀπὸ ἐπιστημονικῆς πλευρᾶς, χωρὶς οὐδεμίαν ὑποχώρησιν εἰς βάρος τῶν μαθητῶν καὶ τῆς ἐν γένει ἀγωγῆς τῶν.

Τοιοιτοτρόπως ἐνεργοῦντες ἀμβίβομεν δικαίως τοὺς συγγραφεῖς, προάγομεν τὴν ἐπιστήμην καὶ τελειοποιούμε τὰ βοηθητικά βιβλία τῶν μαθητῶν μας, τα ὅποια τόσο μᾶς βοηθοῦν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς σοβαρᾶς ἀποστολῆς μας.

συνθετικὸ σύνολο τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Γιὰ νὰ σχηματισθῇ λοιπὸν μιὰ γενική, ἰδέα, ἀρκούν μονάχα μερικές ἐντυπώσεις ποὺ ἐνώνουνται μέσα στὸ ἀπειρο αὐτὸ κατασκευῶμα τοῦ γινεσθῶρος, ἀπὸ τὴ μεταξὺ τῶν δὲ σύγκριστῃ καὶ ἀντιπαράστασιν, ἡ διαλεχθῶν οἱ κοινοὶ παράγοντες ποὺ θὰ ἀποτελέσουν τὰ διάφορα εἶδη, τῶν ἐννοιῶν, τῶν ὑψηλῶν καὶ τῶν πιδ λεπτῶν, τῆς ἀνθρώπινης διάνοιας.

(1) Ἰάλλος ψυχολόγος Taine ἦταν ὁ κυριώτερος ὁπαδὸς τῆς θεωρίας αὐτῆς. Γι' αὐτὸν ἡ διανοητική ζωὴ ἢ ἡ διανοητική μηχανή, ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ σύνθεσις, ἡ ἔνωσις, ὁ συνδυασμὸς τῶν στοιχείων αὐτῶν τὰ ὅποια εὐρίσκονται τελείως ἀπομονωμένα. Αὐτὸ ποὺ ἡ παρατήρηση μπορεῖ καὶ ξεχωρίζει στὸ ἀνθρώπινο μυαλὸ, ἔλεγε, εἶναι: ὅτι ἐκτὸς ἀπ' τὴς κατὰ μέρος αἰσθησιακῆς ἐντυπώσεις, δὲν μπορεῖ τίποτε ἄλλο νὰ διακρίνῃ παρὰ τὰ διάφορα εἶδη παραστάσεων στὴν πρωτόγονή τους μορφή, στὴ συνεχὴ τους ἐξέλιξιν. Αὐτὲς εἶναι προικισμένες μὲ μικρὲς δυναμικὲς κλίσεις καὶ πολλὲς φορὲς τροποποιεῦνται: ἀπ' τὸν διαρκή ἀνταγωνισμὸν ἢ τὴν ἐπίδρασιν, ποὺ κατ' ἀνάγκην θὰ ὑποστοῦν στὴν ἐξέλιξίν τους ἀπ' ἄλλες ταυτόχρονας ἢ συνεχεῖς περιστάσεις. Ἡ σύνθεσις, ἀποτελεῖται ἀπὸ πολυάριθμα κύτταρα παραστάσεων ἀλληλοεξαρτωμένων μεταξὺ τῶν, ἢ δὲ ἐνὸς καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη, περίστασιν δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἁρμονία καὶ ἓνα ἀποτελεσμα. Ὅλες αὐτὲς οἱ εἰκόνες ῥέσκονται σὲ μιὰ διαρκή μεταξὺ τῶν σύγκρουσιν, ὑπεροχῆς. Ἡ ἐμοσιότητα καὶ ὁ συνειρμὸς αὐτῶν τῶν εἰκόνων εἶναι: οἱ ἀκατάπαυστες εὐκαιριακὲς αἰτίες γιὰ τὴν συναρμολόγησίν του. Ἡ ἐπανάληψις καὶ ἡ θεληματική, ἢ ἀκούσια προσοχή, εἶναι: οἱ μόνες ἀπαραίτητες συνθήκες τῆς ὑπεροχῆς.

Ἀκόμη καὶ οἱ κ. Ἐπιθεωρηταὶ θὰ πρέπει νὰ προσέξουν ἰδιαίτερως σήμερον καὶ νὰ πάρουν τὴν δέουσαν θέσιν ἐναντι τοῦ σοβαροῦ τούτου θέματος, ὥστε ἡ συνεργασία τῶν μετὰ τῶν διδασκάλων τῶν καὶ ἡ γενικώτερα παρακολούθησις καὶ κρίσις τῶν ἐπὶ τῶν βιβλίων νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς θετικώτερα ἀποτελέσματα.

Ἄς προσέξωμεν λοιπὸν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλην φοράν τὸ θέμα τοῦτο, διὰ τὸ σιμφύρον τῶν μαθητῶν μας, τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως γενικῶς.

Διευθύνσεις συμφώνως τῷ Νόμῳ Α. Ν. 1092/38

Ἐκ δότης: Διδ. Ὁμοσπονδία Ἑλλάδος

Πρόεδρος: Δημ. Κουτσουβάλας

Ὁδὸς Ξενοφώντος 15α - ΑΘΗΝΑΙ

Ἐπεύθυνος Τυπογραφείου

Ἐκδοτικοῦ Οἴκου Ἰω. Κομπανά

Νικόλαος Σακουλίδης Φιλαδελφείας 4

Στόν άγώνα δέ τής ζωής, πού ξεσπά άδιάκοπα σέ κάθε στιγμή, θά θριαμβεύσει εκείνη ή εικόνα πού ήταν προικισμένη μέ μεγαλύτερη ένέργεια στήν άρχική τής εμφάνισή, κι' έπομένως, σύμφωνα μέ τόν νόμο τής επαναλήψεως, διατηρεί τό δικαίωμα και τήν ισχύ νά καταπιέσει και νά πνίξη τήν αντίπαλό της. Κάθε λοιπόν εικόνα, πού θριαμβεύει: γιά ένα χρονικό διάστημα, συνοδεύεται πάντοτε από μιάν ομάδα, παραστάσεων, πού συνοδεύονται μ' αὐτή, ψιλοκά. "Αν λάβουμε δέ ύπ' όψη, πώς όλες οί ομάδες τών παραστάσεων μπορεί νά βρίσκονται σέ συγγενική σχέση μέ τήν επικρατούσα ομάδα, τότε θά καταλάβουμε ότι κάλλιστα μπορούν ν' αποτελέσουν τήν συνθετική ένότητα τοῦ όλου πνεύματος. "Ετσι ακολουθώντας τή θεωρία αὐτή, τό μυαλό είναι: μιá παθητική μηχανή, πού δέχεται, άπλώς και μόνον, τά διάφορα στοιχεία πού σχηματίζουν τό περιεχόμενό του, και ένώνει μ' ένα συνδυαστικό κρίκο τό άπαντο τής πνευματικής δημιουργίας.

Η συνειρμική αὐτή ψυχολογική θεωρία, πού προσκόταν στόν κορσώνα τής δόξας τής τό 1880, δέχτηκε άλλεπάλληλα κτυπήματα, τά κυριώτερα άπ' αὐτά ήταν τοῦ James στήν "Αμερική και τοῦ Bergson στή Γαλλία. "Ο W. James πρώτος διεκήρυξε πώς ή συνείδηση δέν είναι: μιá διακεκομμένη σειρά παραστάσεων κι' οὔτε παρουσιάζεται: και στόν έαυτό της ακόμα κομματιασμένη σέ μικρά κομμάτια. "Η συνείδηση, είναι: μιá και δέν γνωρίζει οὔτε διαίρεση, οὔτε ρήγματα οὔτε και διάφορες συνεχείς ή διαδοχικές καταστάσεις ύπεροχής. "Όλες τής οί καταστάσεις αναγνωρίζονται: σάν αναπόσπαστα συνθετικά στοιχεία, άλληλέγγυα κι' αδελφικά μεταξύ τους, ένός και τοῦ αὐτοῦ έγώ. "Η συνείδησή μας μπορεί νά παραβληθῇ μέ τό ρεύμα τοῦ ποταμοῦ, πού κυλάει: σάν συμπαγῆς μάζα παρασύροντας στή ροή του έλο μας τό είναι σέ μιá ενιαία κι' άρμονική σύνθεση.

Και πριν από τοῦς James και Bergson ένας άλλος ψυχολόγος, ό Mach, τό 1886 πραγματευόμενος τό θέμα γιά τή συνείδηση έγραφε περίπου τά εξής: "Τό δέντρο μέ τόν γκρίζο του κορμό, τό σκληρό και σαρακοφωγμένο, μέ τ' άναρίθμητα κλαδιά του, πού έ άνεμος τά σιγοσαλεύει, μέ τά πρασινωπά και γυαλιστερα τοῦ φύλλα μας παρουσιάζεται, στήν άρχινή του εμφάνισή, σάν ένα άδιαχώριστο σύνολο, πού τά κατά μέρος στοιχεία του μόνο μιá προσεκτική παρατήρηση μπορεί νά τά διακρίνη.

Οί παρατηρήσεις αὐτές τοῦ Mach έρευνήθηκαν κατά δάθος άπό τοῦς ψυχολόγους τής «μορφῆς» (Cestalt) Wertheimer, Koberer Kaffka και Levin, πού άρνοῦνται τελείως τήν άρχή τής άπλής συνδέσεως τών άπομονωμένων αίσθησιακῶν στοιχείων. Μιά μελωδία λέγουν, δέν είναι: ένα άθροισμα αίσθησιακῶν περιεχομένων οὔτε τό σύνολο τών μεταξύ δυο φωνῶν διαστημάτων. "Η μελωδία είναι: ένα σύνολο, μιá ολότητα. Κάθε τής νότα ή κάθε τής διάστημα δέν μπορεί νά έννοηθῇ και νά άκουσθῇ παρ' όσον ένα όργανικό μέρος τής ολότητος αὐτῆς. "Η αίσθηση δέν μπορεί νά θεωρηθῇ, πώς είναι: τό πρωταρχικό και πρωτόγονο δεδομένο. "Η άρχή είναι: μιá πολυσύνθετη ένωτική, παραστατή, σέ δέ στοιχεία δέν είναι: άποσπασματικά τά άποσπασματικά μέτ' μετα-εξέτασης άνα-

λυτικής προσπάθειάς. "Επομένως δέν πρέπει νά μιλάμε γιά στοιχεία. Τό μόνο πού μπορεί κανείς νά πῇ είναι: πώς τά στοιχεία αὐτά είναι: μέρη ενός όργανωμένου συνόλου πού έχουν, σέ μιá αὐτοδύναμη κατάσταση, δική τους σύσταση και πού συνδέονται μέ τήν ολότητα αὐτή μέ μιá άλληλέγγυή και συμπαθητική σχέση. "Η ψυχική ζωή δέν είναι: τό άποτέλεσμα τής προσθέσεως τών διαφόρων κομματιῶν, αλλά στήν πρωτογονική τής δημιουργία παρουσιάζθηκε σάν ένα όργανωμένο σύνολο. Μέσα στήν ένότητα αὐτή, μέ τήν επίδραση διαφόρων παραγόντων, μερικές άπ' τίς λειτουργίες διαφοροποιήθηκαν, παρέμειναν όμως σέ δάθος στενά δεμένες μέ τό σύνολο. Μόνη δέ ή σύσταση τοῦ συνόλου επιτρέπει νά προσδιορίσουμε και νά έρευνήσουμε τί, φύση τών κατά μέρος στοιχείων. Κάθε στιγμή, τής ζωής μας, κάθε επάνοδος στά περασμένα, περιέχει: συνδεδεμένα, άδιάρρηκτα, παραστάσεις, συναισθήματα, αναμνήσεις, δούληση. Κάθε δέ φάση τής ψυχικής μας ιστορίας προϋποθέτει: τήν ιστορία μας άλλωστε.

"Ετσι έγκαταλήφθηκε ή ιδέα τής παθητικής στάσεως τοῦ μυαλοῦ και θεωρεῖται: σήμερα, πώς τό μυαλό είναι προικισμένο μέ επίκτητες ζωτικές δυνατόμεις, πού τίς προσφέρει: σέ κάθε στιγμή στήν ύπηρεσία τής προσωπικότητάς του. "Η προταρμυγή όμως τής διδασκαλίας, παρ' τά καινούρια φώτα, έξακολουθεῖ νά βασίζεται: στήν παλιά θεωρία δηλ. άρχίζει: πρώτα άπό τά κατά μέρος στοιχεία γιά νά φθάσῃ κατόπιν στό ενιαίο και συνθετικό σύνολο, άγνωώντας τελείως τίς έρευνες πού έκαμε ή σύγχρονη ψυχολογία στήν εξέγηση τοῦ φαινομένου αὐτοῦ.

"Ετσι στήν προσφορά τών σχολικῶν γνώσεων ή πλειονότητα τών μεθόδων τής σύγχρονης διδασκαλίας άσχολεῖται: μέ τήν προετοιμασία αὐτή, μέ γνωρίση δηλαδή πρώτα στοῦς μαθητές τά στοιχεία εκείνα τά ξεχωριστά πού αποτελοῦν τήν παράσταση τών έξωτερικῶν αντικειμένων ή τών έποπτεῶν αὐτῶν και κατόπιν, ύστερα άπό μιá έργασία ένωτική και άφομοιωτική, άφού τά έντοπίσῃ μέσα στό διάστημα τοῦ στενοχώρου νά καταλήξῃ τελειωτικά στήν τελική και οριστική σύνθεση και αναπαράσταση τοῦ έξωτερικοῦ κόσμου. Μιά τέτοια αντίληψη τής προσφοράς τής ύλης χωρισμένης στά διάφορα συστατικά τής μέρης είναι: έπιδαλδής: όχι μόνο γιά τήν άποτελεσματικότητα τών σχολικῶν γνώσεων, μά ακόμα (και αὐτό είναι: τό σπουδαιότερο), γιά τή φυσιολογική, διανοητική και σωματική ανάπτυξη τοῦ παιδιοῦ. "Ο αναλυτικός αὐτός χωρισμός τής ύλης προϋποθέτει: ένα διανοητικό επίπεδο άσχετά εξέλιγμένο, πού νά μπορῇ νά προσανατολίζεται αὐτόβουλα στίς διάφορες απαιτήσεις τής ύλης. Τό παιδί δέν έχει αὐτή τή διανοητική εύκολία. Οί μεταπτώσεις του άπό τό ένα πράγμα στό άλλο είναι: άπότομες, δίγως κανένα λογικόν εἰρμό. Ζή και κινεῖται: γύρω άπό ένα πλαίσιο ψυχολογικό πού φέρνει: τήν ατομική του σφραγίδα. "Αν δέ ή σκέψη του δέν μπορῇ νά φθάσῃ άμέσως τί, σκέψη τοῦ εφ'έξου και νά έξομοιωθῇ μ' αὐτή, άσφαλώς αὐτό τό εφείλει: στή μειονεκτική διανοητική κατάσταση, σπουδρίσκου: έπ' αἰτίας τής τάσεως αὐτῆς πού έχει: πρὸς τήν εξέλιξη. "Η εφ'έξου αντιπροσωπεύει: τό τέλει διανοητικό σύμπαν: έτσι όπως ή φύση τοῦ τό εξέλιξε.

Τὸ παιδί εἶναι: ἡ ἐξέλιξη, προσρισμός δὲ τῆς παιδικῆς ηλικίας εἶναι: νὰ δεχθῇ σιγά — σιγά τὴν ἐφηβικὴν νοοτροπία, ποὺ σ' αὐτὴν ὁ ἀνθρώπινος ὄργανισμός δὲν μπορεῖ μονομιᾶς νὰ ἐντοπισθῇ.

Κοιτάζοντας ἀπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα τὴν ψυχολογικὴν ἀλήθεια, τὸ παιδί δὲν μπορούμε παρὰ νὰ τὸ χαρακτηρίσωμε σὰν ἕνα τέλειο καὶ ἁρμονικὸν ὄργανισμὸν ποὺ τείνει νὰ φθάσῃ τὸ ἀπώτερο σημεῖο τῆς ἐξελίξεώς του, ὅπως ἀκριδῶς κάθε σύστημα τείνει νὰ φθάσῃ τὴν θέσιν του μέσα στὸ σύνολο τὸ ἰσορροπημένο, ὅπου τὰ πάντα ἐναρμονίζονται, χάρις σὲ μερικοὺς νόμους πταγμένους ἀπ' αὐτὴ τὴν ἰδέαν τῆ φύσης. Τοῦτο ἡ παλαιὰ ψυχολογία τὸ ἀγνόησε σχεδὸν ἐντελῶς.

Αὐτὴ δὲ ἡ θεμελιώδης ἀλήθεια, πῶς τὸ ἀνθρώπινον μυαλὸ ἀρχισε τὴν ἐξελεγκτικὴν του πρόοδο ἀπὸ τὸ δρόμο τῶν ἀναζητήσεων καὶ τοῦ ξαναγυρισμοῦ στὰ ἰδία του πρωταρχικὰ σημεῖα, χαμένα μέσα στὴν ἀπέραντη κοιλάδα τῶν στοχασμῶν καὶ τῆς αἰνιγματικῆς δημιουργίας του, διέφυγε τελειῶς ἀπ' τὴ φιλοσοφικὴ σκέψιν. Ὁ δρόμος του ἦταν ἀπέραντος, γιὰ νὰ φθάσῃ δὲ στὸ σημεῖο αὐτὸ ποὺ βρίσκεται σήμερον, τοῦ ἦταν ἀναγκαῖο, ἀπ' αὐτὴ τὴν ἰδέαν του τῆ φύσης καὶ τὸν ἀρχικὸν του προσρισμὸν, ν' ἀρχίσῃ τὴν ἀντίληψιν καὶ κατασκευὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ σύνολο, τὸ συγκεχυμένο καὶ ἀκαθόριστο, παίρνοντας μόνον μιὰ γενικὴν ἰδέαν, σκοτεινὴν καὶ καθολικὴν. Ἡ ἰδέα αὐτὴ συνεχίζεται μέσα σὲ μιὰ ἐργασία ποὺ ξεκαθαρίζει αὐτὸ τὸ σύνολο στὰ στοιχεῖα, ποὺ τὸ ἀποτελεῖν καὶ ξεδιαλέγει κατόπιν μερικὲς ομάδες — οἰκογένειες ἀντικειμένων. Ἀπ' αὐτὲς πάλι ξεχωρίζει ἄλλες πρὸ μικρὰς ποὺ περιέχουν ἀντικείμενα μὲ ἀτομικὴ σφραγίδα. Ἔτσι μὲ μιὰ συνθετικὴ κατόπιν προσπάθειαν σχηματίζει τὸ ἁρμονικὸν αὐτὸ σύνολο ποὺ μᾶς περιβάλλει μὲ ὅλην του τὴν μεγαλοπρέπεια.

Ἡ ἀναλυτικὴ ἀντίληψιν τοῦ σύμπαντος, λέγει ὁ Renan, προϋποθέτει σύγκρουσιν ἰδεῶν καὶ ἐπανάστασιν ἀντιλήψεων. Αὐτὴ εἶναι: ἡ ἀναγκαῖα προϋπόθεσις γιὰ τὴν πρόοδο τῶν μεγάλων ἐφευρέσεων. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψιν δὲν συνάπτει στὸ ἀρχικὸν ξεκίνημα τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ. Τὸ μυαλὸ ξεκίνησε ἀπὸ τὴν ἀμορφὴν μᾶζαν τῶν πραγμάτων, ὅπου ὅλα τὰ συστατικὰ στοιχεῖα εἶναι συσσωρευμένα χωρὶς αὐτὴ τὴν ἀκριθεῖς διάκρισιν ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ἀναλυτικὴν ἀντίληψιν, χωρὶς αὐτὴν τὴν αἰτιολογικὴν ἐνότητα ποὺ ἀπορρέει ἀπ' τὴν τέλειαν σύνθεσιν τῶν ὄντων. Τέτοιος εἶναι ὁ μεγάλος νόμος ποὺ χαρακτηρίζει τὴν πορείαν τῆς ἀνθρώπινης προσπάθειας διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

Πράγματι: οἱ πειραματικὲς ἐργασίαι, ποὺ ἐγίναν ὡς τώρα καὶ αὐτὰς ποὺ κάναμε ἐμεῖς, ἀποδεικνύουν πῶς ἕνας τέτοιος παραλληλισμός ὄχι μόνον εἶναι δυνατός, ἀλλὰ ἀκόμη βεβαιώνει: τὴ συγγένειαν ὅλων τῶν ἐκδηλώσεων τῶν ἀναγομένων σ' αὐτὴ τὴν νοοτροπία. Φαίνεται λοιπὸν πῶς ἡ ἀντίληψιν τοῦ παιδιοῦ σχηματίζεται ἐντελῶς διαφορετικὰ ἀπὸ ἐκείνην τοῦ ἐφήβου, τόσο στὴν ἔκτασιν τῆς πείρας καὶ τῆς συλληπτικῆς ἱκανότητος, ὅσο καὶ στὴ φύσιν τῆς κατασκευῆς καὶ τοῦ τρόπου ποὺ λειτουργεῖ. Αὐτὴ ἡ διαφορετικὴ φύσιν, ποὺ ἐνυπάρχει στὴν ἀντίληψιν τοῦ παιδιοῦ τὸ ὑποδοχθεῖ νὰ προσανατολισθῇ εὐκόλως τὰ ἐνδιαφέροντά του καὶ τὴς ἀδύνατον ἐναλλασσόμενες ψυχικὰς τοῦ ἐκδηλώσεις μέσα στὸ κοινωνικὸν πλαίσιον ὅπου ζῇ.

Ἡ πρώτη του ἐπαφὴ μὲ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον εἶναι συγκεχυμένη, δηλαδὴ ἡ ἀντίληψιν τοῦ ξεπηδᾶ μέσα ἀπὸ ἕνα πρωτόγονο χάος αἰσθήσεων, ὅπου τίποτα δὲν εἶναι ὁρατὸν καὶ συγκεκριμένο, σὰν ἕνα σύνολο ἐξαιρετικὰ σκοτεινὸν καὶ ποικιλόχρωμον, μὲ διάφορες μορφάς, χωρὶς ὅρια συγκεκριμένα. Τὰ διάφορα δὲ στοιχεῖα, ποὺ ἀποτελοῦν τὴς μορφὰς αὐτὰς, δὲν εἶναι ξεχωριστὲς αἰτιολογικὲς μονάδες. Αὐτὴ ἡ διαλεκτικὴ καὶ ἀναλυτικὴ ἀντίληψιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου προϋποθέτει: ἕνα ὁλόκληρον οἰολογικὸν καὶ ψυχολογικὸν σύστημα ἀρχετὰ πολὺπλοκον, μὲ μικρὰ καὶ συνεχῆ ἐξέλιξιν ποὺ τελειώνει πρὸς τὸν 10 — 12ο χρόνον τῆς παιδικῆς ηλικίας.

Ἀπ' αὐτὴ τὴν συγκεχυμένην κατάστασιν τὸ παιδί θὰ βαδίσῃ γιὰ τὴν κατάκτησιν μιᾶς ἀντιλήψεως ἀναλυτικῆς τοῦ συνόλου αὐτοῦ, συγκεντρώνοντας τὴν προσοχὴν του διαδοχικὰ στὶς πρὸς λεπτεῖς καὶ ἀόψιμαντες λεπτομέρειες. Αὐτὴ ἡ πρόοδος θὰ γίνῃ ἀπὸ πρῶτον ξαναπάρῃ, στὴν ἀφομοιωτικὴν του προσπάθειαν, τὰ συστατικὰ αὐτὰ στοιχεῖα, ποὺ μὲ καὶ τὰ ἐξῆς κατὰ μέρος, τὰ ξαναπλάθει τώρα σὲ μιάν ἀνώτερον ἐνότητα, σὲ μιάν ἁρμονικὴν καὶ αἰτιολογικὴν σύνθεσιν τοῦ σύμπαντος ποὺ τὸ περιβάλλει. Αὐτὴ τὴν πορείαν τῆς παιδικῆς ἀντιλήψεως θὰ τὴν ἀκολουθήσωμε μέσα στοὺς βῆθεις συλλογισμοὺς τῶν ψυχολόγων καὶ παιδαγωγῶν γιὰ νὰ γνωρίσωμε στὸ βάθος καὶ στὸ πλάτος τὴν παιδικὴν πνευματικὴν σύνθεσιν καὶ τοὺς παράγοντες ποὺ τὴν ἀποτελοῦν.

Ἀσφαλῶς ὁ E. Claparède, ὁ ἀποθανὼν διαπρεπὴς Ἑλβετὸς ψυχολόγος, ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐλίγους μελετητὰς τῆς παιδικῆς ψυχῆς. Ὁλόκληρη τὴ ζωὴν του τὴν ἀφιέρωσε στὴ μελέτη τῆς παιδικῆς ψυχῆς. Ὁ θάνατος του πέρασε σχεδὸν ἀπαράτητος. Ἀλλες μεγάλες συμφορὲς ἐπληξάν τὴν ἀθρησότητα, ὥστε ὁ θάνατος ἐνὸς μεγάλου δασκάλου νὰ μὴν κἀνῃ ἐντύπωσιν. Τὸ παιδί, ὅμως, ἔχασε ἕνα ἀπ' τοὺς καλύτερους φίλους του.

Ὁ Claparède προσέφερε πολυάριθμες ὑπηρεσίαι στὴν παιδικὴν ψυχολογίαν, ἔτσι ποὺ νὰ μπορῇ νὰ θεωρηθῇ, μαζὶ μὲ τὸν Decroly, ὡς ὁ κυριώτερος δημιουργὸς τῆς σύγχρονης μεθοδολογίας καὶ διδακτικῆς. Ἡ παιδικὴ ηλικία, ἔλεγε, μαζὶ μὲ τὸν Rousseau, ἀποτελεῖ ἰδίον ὄργανισμὸν, τέλειον στὴν κατασκευὴν του. Κάθε σταθμὸς στὴν ἐξελεγκτικὴν πορείαν τοῦ ἀνθρώπου ἀνταποκρίνεται σὲ ὁρισμένα διαφέροντα, ἔτσι ποὺ τὸ ὅλο τῆς παιδικῆς ζωῆς ἔγινε γιὰ νὰ δεχθῇ κατόπιν τὴν νοοτροπία, τὴν ἐφηβικὴν, στὴν ἐποὶα ὁ ἀνθρώπινος ὄργανισμός δὲν μπορεῖ ἀμέσως νὰ ἐγκατασταθῇ. Κάθε λοιπὸν περίοδος χαρακτηρίζεται ἀπὸ ὁρισμένους τάσεις καὶ ἱκανότητες καὶ τὸ σῆμαίς τοις σημαίνει τὴν ἐμφάνισιν ἄλλων. Ἐπομένως τὸ παιδί ἔχει δικὸν του τρόπον ποὺ βλέπει καὶ ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα. Αὐτὸ ποὺ χτυπᾷ στὰ μάτια του εἶναι: τελειῶς διαφορετικὸν ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ χτυπᾷ στὰ δικά μας καὶ ὁ τρόπος ποὺ μ' αὐτὸν χαράσσονται οἱ ἐντυπώσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου μέσα στὴ μνήμην του, εἶναι πολὺ διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν τρόπον ποὺ χαράσσονται στὴ δική μας μνήμη. Τὸ παιδί βλέπει τελειῶς διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν ἐφήβον.

Αὐτὴ ζωὴς ἡ ἀντίληψιν τῆς σύγχρονης ψυχολογίας ὡς πρὸς τὴν παιδικὴν ψυχὴν, βρέθηκε ἀντιμέτωπη

πρός τις θεωρίες των παιδαγωγών που εξακολουθούν να βλέπουν το παιδί με τη δική τους άποψη, στηρίζόμενοι στην ψυχολογία του εφήβου. "Αν υποθέσουμε πως το μυαλό του παιδιού, στην εξελικτική του πορεία, προχωρεί απ' το απλό στο πολύπλοκο και συνθετικό, αυτός ο κανόνας είναι: αληθινός υπό τον όρο ότι αυτό που νομίζουμε απλό για το παιδί, αυτό δε που είναι πολύπλοκο και συνθετικό για το παιδί δεν έχει αναγκαστικά την ίδια σημασία για το μυαλό του εφήβου. Το σύνολο, το καθολικό, φαινόμενο ύφασμένο πυκνά με τα στοιχεία που το αποτελούν, είναι, πολύ πιο απλό για το παιδί από ένα ξεχωριστό στοιχείο τοποθετημένο έξω και σε πλαίσιο του το φυσικό. "Ο αντίληψη δεν είναι: μία απλή υπόθεση του μυαλού. "Οπως κάθε άλλη διανοητική ενέργεια είναι συνυφασμένη μ' όλο μας το είναι έτσι και αυτή επηρεάζεται και κυριεύεται από τις ανάγκες μας, από τα συμφέροντά μας και γενικά από την ψυχική κατάσταση, όπου βρισκόμαστε τη στιγμή, εκείνη. Αντιλαμβανόμαστε τα διάφορα αντικείμενα και τις πράξεις τις προσερχόμενες απ' αυτά, με τον τρόπο που μας συμφέρει να τα βλέπουμε τη στιγμή αυτή. Στην ίδια κατάσταση εύρισκεται και το παιδί. Ποτέ δεν προβαίνει στην ανάλυση αυτού που έχει μπροστά στα μάτια του, εάν τα ξεχωριστά στοιχεία που παρατηρεί του είναι ακόμη άγνωστα ή αν δεν διεγείρουν και δεν προκαλούν το ενδιαφέρον του μ' ένα τρόπο έντελως ιδιαιτερο. "Έτσι μπορούμε να πούμε, πως μόνον λογικά και όχι ψυχολογικά το ξεχωριστό στοιχείο είναι: πιο απλό από το όλο και το γενικό.

Για να διασφαhnίσω πιο πολύ τη σκέψη του ε Claparede αναφέρει: το κλασικό παράδειγμα των παιδικών τραγουδιών: μία παιδική συλλογή για τραγούδι και πιάνο, που τον έκαμε να διατυπώσει τις σκέψεις του πάνω στη θεωρία αυτής της καθολικής αντίληψης στο παιδί. Πριν όμως διατυπώσουμε τη θεωρία αυτή, και τα συμπεράσματα, όπου κατέληξε ο Claparede, νομίζουμε πως θα ήταν ενδιαφέρον να ρίξουμε μία ματιά στις σκέψεις του σοφού Γάλλου συγγραφέα Renan που επέδρασαν σημαντικώτατα στα συμπεράσματα του Claparede. "Ο Renan, μετά στο κλασικό του έργο «L'avanir de la science» διακρίνει την πορεία της ανθρώπινης γνώσεως απ' το πρωταρχικό της ξεκίνημα ως την ανώτερη συνθετική της αρμονία, σε τρεις μεγάλες φάσεις, που αλληλοσυγκρουόμενες στην εξέλιξή τους διαδέχονται ή μία την άλλη. "Οι φάσεις αυτές είναι: α) εξέλιξ.

- 1) Γενική, και συγκεχυμένη αντίληψη του όλου.
 - 2) Αναλυτική και διαλεκτική αντίληψη των συνθετικών στοιχείων του όλου.
 - 3) Συνθετική δημιουργία του όλου σε μία τέλεια σύνθεση, με την ξεχωριστή γνώση που έχουμε απ' την αναλυτική αντίληψη των λεπτομερειακών στοιχείων.
- Την ίδια πορεία στην εξέλιξή της έκανε η ανθρωπινή νόηση περνώντας διαδοχικά τις ίδιες αυτές φάσεις, που μπορούμε να τις ονομάσουμε... α) καθολική, αντίληψη, β) ανάλυση, γ) σύνθεση, και που ανταποκρίνονται, πληρέστατα, στις τρεις παραπάνω φάσεις της ανθρώπινης γνώσεως. "Ο πρωτόγονος άνθρωπος λέγει ο Renan, αποκτάει τη διαίρεση της ύλης

που πληροί το σύμπαν. Κλέπει τα πάντα στη θέση τους τη φυσική, τη ζωντανή και όχι την αιτιολογική-δηλ. εκείνη που διέπεται από μερικούς νόμους αναγκαστικούς, αιώνιους και αναλλοίωτους. "Η διακριτική και διαλεκτική προσπάθεια δεν συναντάται στην πηγή, στο αρχικό ξεκίνημα του ανθρώπου. "Η πρώτη ματιά και επαφή με τη φύση ήταν γενική, σκοτεινή και ανακριδής και σ' αυτήν τα πάντα ήταν συνανθρωσμένα χωρίς καμιά λογική διακρίση. "Έτσι εξηγείται η σκοτεινότητα και τελεία συνανθρωσίων των προγονικών έργων του ανθρώπινου μυαλού. Προχωρώντας όμως ο άνθρωπος στην κατάκτηση του σύμπαντος, τόσο του συγκεκριμένου όσο και του αφηρημένου δε μπόρεσε να σταθή στην πρωτόγονη αυτή αντίληψη. "Η σκέψη του, όταν προσαρμόζεται πιο προσεκτικά στις δευτερεύουσες αιτίες των πραγμάτων, αρχίζει ν' αναγνωρίζει την αιτιολογική τους πλοκή και την απόλυτη ανάγκη να τα μελετήσει στοιχείο-στοιχείο. "Η πρωτόγονη ψυχή του δεν είχε δηλ. παρά ένα μόνον κόσμο ή καλύτερα σε κάθε πράγμα έναν κόσμο ξεχωριστό.

Τώρα η ματιά του αντί να διευθύνεται οριζόντια, άγκυλιάζοντας έτσι πέφτει στην όπτική της ακτίνης, διευθύνεται: κάθετα: περιωρισμένη σ' ένα στενό οπτικό ορίζοντα, έρευνά κι' εξετάζει όλα τα στοιχεία, που αποτελούν την επιφανειακή έκταση. Είναι η ηλικία της επί μέρους αντίληψης του συμπάντος, της πιστής αυτού αναλύσεως και της διαλεκτικής καταλογής των στοιχείων του. Τη δημιουργική τάση την αντικαθιστά η ανάλυση και η έρευνα. "Η σκέψη διαμελίζεται σε μύριους συλλογισμούς, που έχουν μεταξύ τους όχι μόνον λογικό εἰρμό και αitiώδη διαδοχή αλλά και κοινό περιεχόμενο, γιατί τα πάντα τείνουν σ' ένα και μόνον σκοπό στην ανάλυση. "Η πρωτόγονη πνευματική κατάσταση δεν ανεγνώριζε ούτε χωρισμό των φράσεων, ούτε χωρισμό των λέξεων. "Η αναλυτική όμως καταφεύγει: στη βοήθεια μιας ελόκληρης σειράς σημείων στίξεως και τονισμού, προωσμένων για την κατά μέρος διαχώριση του γλωσσικού δημιουργήματος, τόσο του συγκεκριμένου, όσο και του αφηρημένου.

"Η εξελικτική αυτή τάση δεν σταματά. "Η ανθρωπινή διάνοση προχωρεί στο δρόμο της προς νέες κατακτήσεις. "Η εγκατάλειψη, απ' την ανθρωπινή φύση, αυτού του πρωτογονικού κήπου όπου τα πάντα χαμογελούσαν μέσα σ' ένα πλαίσιο εφήμερων στοχασμών, για να ριχθῇ στο χάος και στους ατέλειωτους φιλοσοφικούς συλλογισμούς, δεν ήταν έργο της θέλησής της. "Η μοίρα του ανθρώπου έσπρωξε τη διάνοση προς τα εμπρός. "Έτσι: έφτασε σ' ένα σταθμό, χίλιες φορές πιο ανώτερο. Στην πρωτογονική σύνθεση οι άνθρωποι διάνοιες διέφεραν λίγο. "Η αρμονία ήταν εύκολη. Μά στην κατάσταση της διαλεκτικής έρευνας, τα πάντα συγχέονται: και αλληλοσυγκρούονται σ' ένα κόσμο αρνήσεων και αθαιρεσιών. Κι' όμως ο αναλυτικός αυτός σταθμός ήταν η θεμελιώδης βάση της αληθινής συνθέσεως και δημιουργίας. Τέτοιος είναι ο μεγάλος κι' αναπόφευκτος νόμος που διέπει την πορεία της ανθρωπίνης διανοήσεως στην εξέλιξή της προσπάθεια.

Αυτές οι σκέψεις επηρέαζαν τον Claparede στην

ΔΥΣΜΕΝΕΙΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ*

Υπό ΚΩΝ. ΧΑΡΗ, Διευθυντού Παιδαγωγικής Άκαδημίας Λαμίας

● ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΕΚ ΤΟΥ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΥ

3) Ή μεταχείρισις τών παιδιών και ή πειθαρχία έν γένει.

Παραπάνω αναφέραμε γιά τή συνήθη έσφαλμένη μεταχείρισι τών παιδιών από νευρωτικούς και δυσαρμονικούς γονείς. Έδω θα αναφερθούμε και σέ γονείς όμαλούς, οι όποιοι γιά διάφόρους λόγους, ιδιοσυγκρασιακούς, άγνοίας κ. ά. μεταχειρίζονται τά παιδιά έσφαλμένα και γίνονται πρόξενοι δυσάγωγών.

Πολλοί γονείς, καθ' όλα καλοί, μεταχειρίζονται τά παιδιά τους υπερβολικά έπιεικώς και τά παραχαϊδεύουν. Σπένδουν νά τους ίκανοποιήσουν κάθε καπρίτσιο κι άς είναι παράλογο. Κι άν φέρουν στην άρχή άρνησι, στην αντίδρασι και στο πείσμα του παιδιού κάμπτονται εύκολα κι έτσι οι ίδιοι μέ τόν τρόπο αυτό τό διδάσκουν τό πείσμα και τήν άνένδοτη άπαιτήσι. Κυρίως μέ τή μεταχείρισι αυτή τό συνειθίζουν σ' ένα αδιάκριτο λαβείν, σ' ένα ώμό άτομισμό, ό όποιος τό καθιστά άνίκανο νά χαλιναγωγήσῃ τίς όρμές του, νά διακρίνῃ τό έπιτρεπόμενο από τό άπηγορευμένο, νά αναγνωρίσῃ δικαιώματα στους άλλους και νά αισθανθῇ τήν ανάγκη τῆς θυσίας και τῆς ύποχρέωσης πρὸς αυτούς. Τό παιδί αυτό θα δεχθῇ τό πρώτο πλήγμα κατά τῆς μέχρι τότε προνομιοῦχου συναισθήσεως και ζωῆς του στο σχολείο, έν συνεχεία δέ πολλά άλλα στην κοινωνία, όπου άπαιτεῖται άμοιβαίότης ύποχρεώσεων και δικαιωμάτων. Ή πτώσις αυτή άπ' τήν προνομιοῦχο θέσι πού κατείχε στην οικογένεια, ή ισοπέδωσίς του μέ τους άλλους, άκόμη δέ ό παρα-

γκωνισμός και ή μείωσίς του μέσα στην κοινωνία, γιάτῃ έπιχειρεῖ νά έπιτύχῃ τήν άναγνώρισι τών άλλων μέ άπαράδεκτα γιά εκείνους μέσα, αυτά του προκαλούν μεγάλη άπαγοήτευσι και είναι δυνατόν νά του δημιουργήσουν προβλήματα διαγωγῆς, τών όποιών τό είδος και ή σοβαρότης θα έξαρτηθούν και από άλλους συντρέχοντες παράγοντες.

Ή υπερβολικά αυτηρή, έξ άλου, μεταχείρισις και πειθαρχία έχει επίσης δυσάρεστα αποτελέσματα. Όπως ήδη προαναφέραμε μπορεί τό παιδί νά ένδώσῃ σ' αυτή και νά μάθῃ πάντα νά σκύβῃ δουλικά, χωρίς δική του γνώμη και όντότητα, ή αντίθετα νά γίνῃ υπερβολικά άτίθασσο και συστηματικά άνυπάκουο κι αντίθετο σέ κάθε αυθεντία, σέ κάθε ύπαγόρευσι προερχόμενη από πρόσωπα, ή από τό Νόμο ή από τήν καθιερωμένη Ήθική. Μπορεῖ άκόμη νά μορφώσῃ τήν τόσο μισητή ψυχροσυνθεσι του γλοιώδους και σατραπικοῦ συγχρόνως τύπου ανθρώπου, ό όποιος κολακεύει ύποκριτικά τους ίσχυρούς και τυραννεῖ άνάλογητα τους άδυνάτους. Μεγάλο αριθμό τέτοιων ανθρώπων συναντούμε δυστυχώς στην κοινωνία.

Μιά άκόμη χειρότερη μορφή μεταχειρίσεως του παιδιού είναι ή άλλοτρώσασα, ή υιοθέτησις δηλ. υπό του αυτού γονέως διαφόρων έκάστοτε μέτρων κρίσεως, ή άλλων υπό του ενός και άλλων υπό του άλλου. Ό τέτοιος γονεύς τή μιά φορά δέν άνέχεται και τιμωρεῖ αυστηρά άσήμαντα παραπτώματα του παιδιού ή άπλώς φυσικές έκδηλώσεις του, οι όποιες δέν συνιστοῦν καθόλου παράπτωμα, και τήν άλλη άφήνει άπαρατήρητα ή και γελά άνεκτικώς σέ πρά-

ξηγήσει, πού έδωσε στο φαινόμενο των παιδικών τραγουδιών. Καθώς παρατηρεῖ τό μικρό του παιδί ηλικίας τότε 4 χρόνων, πού τραγουδῶσε από μία παιδική συλλογή τραγουδιών, ύστερα από λίγο καιρό, τήν έμαθε τό παιδί άπ' εἴην, τραγουδώντας κοντά τῇ μητέρα του πού τό συντόρευε στο πιάνο. Τά τραγουδια τά είχε μάθει μέ τήν άκοή, γιάτῃ δέν ήξερε άκόμη νά διαβάξῃ και νά γράφῃ. Λίγες εβδομάδες ύστερα, από τά πρώτα μαθήματα τραγουδιού, τό παιδί πήρε τό τετράδιο, τό άνοιξε άκριδώς στή σελίδα τραγουδιού πού επιθυμοῦσε νά τοῦ παίξουν. Μπορούσε μάλιστα νά ρρῇ άμέσως τῇ σελίδα όποιουδήποτε τραγουδιού, πού θα του έλεγαν τόν τίτλο, και έδειχνε και τόν τίτλο του κομματιού πού άκουγε νά παίζῃ, πλάι του ή μητέρα. Πῶς εξηγεί τό φαινόμενο αυτό ό Clarapende. Κατά τό διάστημα πού τό παιδί τραγουδοῦσε, μπορούσε κι' έβλεπε τό τετράδιο τῆς συλλογῆς άνοιχτό πάνω στο πιάνο, κατά τέτοιον τρόπο, πού άσυνείδητα είχε συνδέσει κάθε ένα από τά τραγουδια αυτά μέ τῇ γενική όψη και θέα, μέ τό συνείδημα τῆς αντίστοιχῆς μουσικῆς σελίδας, γιάτῃ κάθε μία άπ' αυτές τίς σελίδες χαρακτηρίζεται από μία γενική φυσικότητα ένωμένη μέ τά μου-

ρα τῆς στοιχείας, πότε άπομονωμένα στο πεντάγραμμο και πότε ένωμένα μεταξύ τους μέ πλατειές ολόμαυρες γραμμές, δίδοντας, έτσι, ένα χαρακτηριστικό σύνολο τῆς γενικῆς μορφῆς. Αὐτή λοιπόν ή γενική φυσικότητα, πού εἴμεῖς οι εφηβοί δέν τή βλέπουμε πιά, παρατηρήθηκε από τό παιδί και χαράχθηκε ραβδαία μέσα στή μνήμη του. Ή γενική μορφή τῆς εικόνας ήταν αρκετά χαρακτηριστική γιά νά μπόρῃ νά ύποδοχθῇ στην άναγνώριση τῆς σελίδας και στην άνάποδῃ, άκόμη, θέσι τῆς.

Αὐτή ή αντίληπτική προσπάθεια χαρακτηρίζει τήν παιδική ηλικία σ' όλες τίς έκδηλώσεις της και τῆς επιτρέπει τήν πρόχειρη προσαρμογή μέ τίς άποτομες εναλλαγές, στο ίδιο άκριδώς περιβάλλον. Άν λοιπόν ή μνήμη, επιτρέπει στο παιδί ν' άποθηκεύῃ κάθε λογῆς έντύπωση χωρίς κανένα ειδικό προσανατολισμό επάνω στην επιφανειακή μορφή, αυτό άσφαλώς τό εἴκειλε στην καθολική του αντίληψη, και γενική, και καθολική αντίληψη, του όλου, πού κυριαρχε στην παιδική ηλικία. σ' όλες τῆς τίς έκδηλώσεις και κατασκευές

(Συνεχίζεται.)

γματι σοβαρές και άδικαιολόγητες παρεκκλίσεις του παιδιού. Στην άλλη περίπτωση τα μέτρα επεικίας του ενός γονέως είναι διάφορα από του άλλου· ο ένας επιπλήττει και τιμωρεί για κάποιο παράπτωμα ενώ ο άλλος παίρνει εμφανώς το μέρος του παιδιού, το υπερασπίζει και μέμφεται τον επιπλήττοντα. Η τέτοια μεταχείρισις συγχίζει στο παιδί τα αξιολογικά κριτήρια των πράξεων του. Αυτό συνήθως υιοθετεί τα κριτήρια του επεικέστερου γονέως που το συμφέρουν, δεν αναγνωρίζει σφάλμα δικό του, θεωρεί τον μη ευνόικον γι' αυτό γονέα, ο οποίος μπορεί να μην είναι καν αυστηρός, αλλά απλώς λογικός, ως άδικον και κακόν, αμβλύνεται και συσχετίζεται ή αίσθησίς του περί καλού και κακού, πιστεύει, ότι δεν βρίσκεται σε ασφάλεια, αλλά σε έχθρικό περιβάλλον και υιοθετεί έναντι αυτού μια άμυντική και επιθετική στάσι. Έτσι αξιώνει απ' όλους χαριστική συμπεριφορά, δηλ. πάντοτε δικαίωσί του και είναι προδιατεθειμένο να αναγνωρίσει στο πρόσωπο καθενός που δεν του κάνει το χατήρι το σκληρό και άδικον, όπως νομίζει, γονέα. Το τέτοιο παιδί ασφαλώς θα απογοητευθεί στη ζωή, στην οποία δεν θα βρει ανθρώπους πρόθυμους να του επιτρέπουν τα πάντα.

Η κατάσταση αυτή παρουσιάζεται και σε περιπτώσεις, κατά τις οποίες οι γονείς είναι κανονικοί στην πειθαρχία και στη μεταχείρισι των παιδιών, αλλά υπάρχει στην οικογένεια άλλο πρόσωπο συγγενούς, το οποίο παραχαϊδεύει το παιδί, πολλές φορές μάλιστα από την άσυνεδητη επιθυμία να απολαμβάνη και να μονοπωλή την αγάπη του. Συμβαίνει αυτό συνήθως με τις τόσο συμπαθείς κατά τάλλα μορφές του παππού και της γιαγιάς.

Άλλες περιπτώσεις έσφαλμένης μεταχειρίσεως του παιδιού, είτε υπερβολικά επεικώς, είτε το αντίθετο, είναι και οι ακόλουθες, οι οποίες έχουν ανάλογες συνέπειες σαν αυτές που αναφέραμε παραπάνω.

Του μονογενοῦς, το οποίο συνήθως απολαμβάνει μια επεική, ήγεμονική και αδιαφιλονίκητη από άλλα αδέρφια μεταχείρισι, ή τέτοια προνομιακή οικογενειακή ζωή του μονογενοῦς, συνήθως, το κάνει δύσκολο να προσαρμοσθή στην μετέπειτα κοινωνική ζωή.

Του ανεπιθύμητου παιδιού, όπως συμβαίνει όταν είναι καρπός ανεπιθύμητου γάμου, όποτε, με την έλευσί του, μονιμοποιεί έναν ανεπιθύμητο δεσμό. Οι γονείς που βλέπουν το παιδί έτσι, φυσικό είναι να του φέρωνται έκνευρισμένα και χωρίς την πρέπεισα στοργή.

Του κοριτσιού που ήλθε στον κόσμο αντί του αγοριού που ανέμεναν οι γονείς. Στην περίπτωση αυτή, με έλατωμένη στοργή μπορεί να του συμπεριφέρονται οι γονείς και επώδυνα αυτό θα συνευθιτοποίηση την άδικη προκατάληψή τους προς το φύλο του.

Νοσηρή επίσης είναι ή περίπτωση του απογοητευμένου από το έτερο μέλος του συζυγικού ζεύγους. Αυτό, το από φύσι προωρισμένο έτερο ήμισυ αποτελεί σποργή. λόγω άκριβώς της εξ αυτού απογοήτευσής το κατευθύνει άσκήρητα προς το

παιδί, στη μορφή της παθολογικής αγάπης γι' αυτό, με συνέπειες συνήθως θλιβερές για την ψυχολογική εξέλιξι του παιδιού.

4) Ο ανταγωνισμός με αδέρφια.

Η ύπαρξι άλλων αδελφών στην οικογένεια αποτελεί μια συνθήκη ευνόικη για όμαλή ψυχολογική ανάπτυξι. Μόνον μέσα στη φυσική ομάδα των αδελφών με την ίση θέσι και με τα αυτά προνόμια μεταξύ των και έναντι της αυθεντίας που εκπροσωποῦν οι γονείς, είναι δυνατόν να βγη το παιδί από τον έγωκεντρισμό του, να αισθανθή τον έαυτό του σαν μέλος ομάδος και να μηθή στο δούνα και λαβείν της κοινωνικής ζωής. Αυτή την φυσική κοινωνική άγωγή δε θα μπορούσε να τη ζήσει το μοναχοπαιδί. το οποίο δε μοιράζεται με κανένα τις ευνοίες του οικογενειακού θερμοκηπίου και δε θα τη γνωρίσει ούτε στο νηπιαγωγείο, το οποίο εν μέρει μόνο μπορεί να αναπληρώσει και κάπως άργά την ιδιότυπη κοινωνική ομάδα των αδελφών.

Σε μερικές όμως περιπτώσεις και κυρίως, όταν οι γονείς δεν προλάβουν, εκ των προτέρων, ή αν δεν αποκαταστήσουν τα κακώς γενόμενα εκ των υστέρων εγκαίρως, είναι δυνατόν ή ύπαρξι άλλων αδελφών να προκαλέσει ψυχολογικά προβλήματα σε ένα ή περισσότερα από τα αδέρφια.

Ο Άντλερ, ιδιαίτερα, ασχολήθηκε και με μεγάλη όξυδέρκεια ζωγράφισε την ψυχολογία καθενός παιδιού, την ως ένα βαθμό προκαθορισμένη από τη σειρά γεννήσεως και τη θέσι του στην οικογένεια: την ψυχολογία του πρωτοτόκου, του δευτεροτόκου, που διατηρήσει τα προνόμια, του δευτεροτόκου, που προσπαθεί έναγωνίως να υπερκεράσει τον πρωτότοκο, του υστεροτόκου, που αναπτύσσεται με τα κίνητρα του πιο αδύνατου. αλλά και του πιο, χαϊδεμένου, του μόνου παιδιού μεταξύ αδελφών του άλλου φύλου κ.λ.π.

Μπορεί κανείς να έχη πολλές επιφυλάξεις για μια ψυχολογική τυπολογία βασιζόμενη κατά κύριο λόγο στη θέσι του παιδιού μεταξύ των άλλων αδελφών και γενικά στην οικογένεια. Διότι κάθε μια περίπτωση έχει την ιδιότητα της κι αυτό όφειλεται στη συμμετοχή πολλών παραγόντων, μάλιστα δε στην ιδιότυπη σε κάθε περίπτωση σύνθεσι και συμβολή τους. Η ψυχολογία, π.χ. ενός δευτεροτόκου δεν θα εξαρτηθή μόνο απ' το ότι είναι δευτερότοκος, αλλά κι απ' την ιδιοσυγκρασία και προσωπικότητα του πρωτοτόκου, όσο κι απ' τη δική του, από το φύλο τους, από τη μεταχείρισι των γονέων, άλλων οικείων, από την προσωπική ψυχολογική ιστορία του κ. ά. παράγοντες. Σε κάθε περίπτωση εξετάζουμε το ιδιότυπο σύστημα των παραγόντων που επιδρούν, μέσα στο οποίο και ο συσχετισμός πάντοτε με τους άλλους, εξετάζουμε και εκτιμούμε και τη συμβολή του παράγοντος, «άλλ αδέρφια», ο οποίος παράγων μπορεί να παίξει στή ψυχική εξέλιξι του παιδιού το ρόλο του πρωτογωνιστού ή και κουμπάρου. Κάθε παράγων δηλ. δεν επιδρά με τη δική του μόνο βαρύτητα, αλλά και με εκείνη που αποκτά, ή όπως αυτή διαμο

γι' αυ-
ψυχο-

ογένεια
υχολο-
δα των
ονόμια
τροσω-
ιδι άπ'
πό του
και λα-
κοινω-
ο μονα-
τις ευ-
ε θα τη
έν μέρει
γά την

ς, όταν
ν, ή αν
έκ των
ς άλλων
λήματα

με μεγά-
καθενός
ένη άπό
οικογέ-
ού άγω-
υτεροτό-
ράση τον
τύσσεται
και του
ξύ άδελ-

ιξεις για
τά κύριο
άλλων ά-
κάθε μία
τό όφειλε-
μάλιστα
νθεσι και
ευτεροτό-
ναι δευτε-
και προ-
τή δική
έίρισι των
οπική ψυ-
ς. Σε κάθε
τημα των
οιο και σε
τάζομε και
τος, «άλλα
γαιζη στην
υ πρωτα-
άγων δηλ.
ητα, άλλα
τη διαμορ-

φώνεται από την ύπαρξη ή μη άλλων παραγόντων βοηθητικών ή ανταγωνιστικών.

Μία πολύ γνωστή σε ειδικούς και σε γονείς περίπτωση του έν λόγω παράγοντος είναι ή συνταρακτική ψυχολογική έμπειρία του παιδιού, ιδίως του πρωτοτόκου, έκ της ελεύσεως του μικρότερου άδελφού στον κόσμο. Τό μεγαλύτερο παιδί βλέπει την άπασχόλησι των γονέων με τό νεογέννητο και ιδίως της μητέρας ή όποια άπασχόλησις λόγω των άναγκών του βρέφους είναι μεγάλη — σάν προδοσία των γονέων και έγκατάλειψι, τό δε βρέφος σάν σφετεριστή της στοργής των. Αισθάνεται πικρία και άπογοήτευσι για τους γονείς και ζήλεια, πού φθάνει πολλές φορές τό θανάσιμο μίσος, για τό νεογέννητο. 'Η έμπειρία αυτή τό συνταράζει. Καί αν οι γονείς δέν είχαν κάνει μαμιά σχετική ψυχολογική προετοιμασία στο μεγαλύτερο παιδί, ή είναι άνίκανοι να λάβουν ώρισμένα μέτρα διορθωτικά της έντυπώσεώς του αυτής, και αν τό χειρότερο δημιουργούν με τη συμπεριφορά τους πραγματικούς λόγους τέτοιων έντυπώσεων στο παιδί αυτό — όπως π.χ. συμβαίνει όταν τό μεγαλύτερο είναι κορίτσι και τό νεογέννητο άγόρι και οι γονείς δείχνουν φανερά την προτίμησι τους για τό άγόρι — τότε λαμβάνουν χώρα μέσα στην ψυχή του παιδιού σοβαρές συναισθηματικές και ήθικές συγκρούσεις, άπωθήσεις άποδοκιμαζομένων άπό τη συνείδησι έπιθυμιών και παρορμήσεων, συμπλέγματα, συνειδητές και άσυνειδητές άντικοινωνικές τάσεις, πού μπορεί να οδηγήσουν σε συνειδητή ή άσυνειδητή ή ήθελημένη «συμπτωματική» προσπάθεια βλάβης του μισητού άδελφού ή άλλων. Γενικά ύπάρχει φόβος γύρω άπό τό βίωμα αυτό να ύφανθι όλη ή προσωπικότης του παιδιού και οι άλλοι παράγοντες του περιβάλλοντος να χρωματισθούν αναλόγως και να έκληφθούν άπ' αυτό ως έχθρικός διακείμενοι.

Ψυχικές διαταραχές επίσης είναι δυνατόν να δημιουργηθούν άπό τη ζήλεια άδελφού έναντι άλλου συγκεντρούντος περισσότερα προσόντα ή έπιτυχάνοντος καλλίτερα σε διάφορες δραστηριότητες, στις συναστροφές, στο σχολείο κ.λ.π. 'Η σύγκρισις τό συντρίβει. Καμιά φορά, βοηθούντων και άλλων παραγόντων, μπορεί να τό οδηγήση σε προσπάθεια έποικοδομητική, σε άνάδειξι σε κάτι καλό. Συνηθέστατα όμως ή άποθάρρυνσις και ή μείωσις τό παραλύει, τό καθηλώνει σε μία άναξιότητα, ιδίως στους τομείς πού άναδεικνύεται ό άλλος, τον όποιο ζηλεύει. Η μείωσις αυτή άκόμη τό παρορμά σε μία στείρα αντίθεσι προς ό,τι θεωρείται καλό, ή σε άνάδειξι με άντικοινωνικές δραστηριότητες. Οι διαταραχές αυτές έπιτείνονται, όταν οι γονείς και άλλα πρόσωπα του περιβάλλοντος κάνουν συγκρίσεις μπροστά στα παιδιά και χωρίς έπιφυλάξεις δείχνουν την προτίμησι τους σ' αυτό, πού, κατά τη γνώμη τους, είναι έξυπνότερο, πιό προικμένο, όμορφότερο και γενικά όταν οι γονείς μεροληπτούν. Γι' αυτό είναι άνάγκη οι γονείς, όπως και κάθε πρόσωπο πού καταπιάνεται με την άγωγή του παιδιού, να έιθαρρύνουν τό άποθαρρυνμένο παιδί, να του δημιουργούν εύκαιρίες για έπιτυχή έποικο-

δομητική προσπάθεια, να μη τό πληγώνουν με άστοχες συγκρίσεις με τα άδελφια του, να μη μεροληπτούν στη στοργή τους προς αυτά και όταν, παρ' όλα αυτά, δημιουργούνται, έσφαλμένες έστω, τέτοιες έντυπώσεις μεταξύ άδελφιών, να κάνουν ιδιαίτερη προσπάθεια για την εξάλειψί τους.

5) 'Η διαλυμένη οικογένεια.

Στά προηγούμενα τονίσαμε τη σπουδαιότητα της οικογενειακής ζωής για την όμαλή ψυχολογική εξέλιξι του παιδιού και έν συνεχεία αναφέραμε περιπτώσεις μη ίκανοποιητικής οικογενειακής ζωής και τις συνέπειές τους. 'Η οικογενειακή ζωή δέν είναι καθόλου ίκανοποιητική και μπορεί να προκληθούν σοβαρά προβλήματα, όταν ή οικογένεια είναι σε κάποιο βαθμό διαλυμένη.

Είναι δυνατόν οι γονείς να βρίσκονται σε διάζευξι, όποτε τό παιδί στερείται τον ένα άπ' αυτούς, ή βλέπει τα πλέον προσφιλή του πρόσωπα να ζούν σε άπόστασι, συνήθως σε αντίθεσι, καμιά φορά και σε άνταγωνισμό για την άγάπη του παιδιού, πάντως συχνά σε άτμόσφαιρα έξάφνης, στενοχώριας, ποθών, πού δέν είναι καθόλου συντελεστική για όμοιή ψυχική άνάπτυξι, άλλ' αντίθετως. Μερικές φορές όμως ή διάζευξις των γονέων είναι για τό παιδί προτιμότερη άπό μία ζωή άπελπιστικά δυσαρμονικής συμβιώσεώς των.

'Ασθένεια επίσης χρονία του γονέως και ή άπουσία του άπ' τό σπίτι γι' αυτό, καθώς επίσης και για λόγους εργασίας, ιδίως της μητέρας, είναι δυνατόν να δημιουργήση διαταραχές ά,εσες, γιατί πληγώνει τό παιδί ή για μερικό έστω χρονικό διάστημα έγκατάλειψις του, και έμμεσες, γιατί δημιουργείται μία κατάσταση δυσάρεστη στο σπίτι, ή όποια τό έπηράζει.

Πολύ βαρύ πλήγμα είναι στην οικογένεια και στο παιδί ό θάνατος γονέως. 'Η άντικατάστασις του θανόντος ή της θανούσης με πατριού ή μητριού μπορεί να διορθώση τα πράγματα, μπορεί όμως συχνά — κι αυτό κυρίως στην περίπτωση της μητριού — να τό κάμη και χειρότερο. 'Οχι δέ πάντοτε γιατί ή μητριού είναι κακή — πολλές μητρίες είναι έξαιρετικές — αλλά γατί τό παιδί την είδε στη θέσι της μητέρας του πού την υπεραγαπούσε να μοιράζεται τό ένδιαφέρον του πατέρα, ή και να φέρνη στον κόσμο παιδιά δικά της, ένεκα των όποιων να νομίζη τό παιδί αυτό, ότι είναι σάν ξένο στη νέα οικογένεια. Κάθε ένέργεια του νέου γονέως έρμηνεύεται με δυσμενή προκατόληψι.

'Εάν τό παιδί είναι νόθο και παραμένη με τη μητέρα ποικιλοτρόπως μπορεί να έπιδράση τό γεγονός αυτό. Μπορεί ή μητέρα να ύποφέρη οικονομικώς, θα είναι ή ίδια ψυχικώς τραυματισμένη και θα ύποφέρη την καταφρόνια της κοινωνίας. Μπορεί να έχη ύπερβολική άδυναμία στο παιδί σάν άναπλήρωσι των άλλων άπογοητεύσεων ή μπορεί και να τό μισή και να τό βλέπη σάν τό δείκτη του παραπτώματός της, τό φταίχτη της καταφρόνιας και τό έμπόδιο μιας άλλοιώςτικης καλλίτερης ζωής της. Στην κατάσταση αυτή πρέπει να προστεθι και τό πλήγμα του παιδιού στη σκέψι ή άπο τα

προσβλητικά σχόλια των άλλων παιδιών, ότι είναι καρπός ανομίας.

Η κατάσταση είναι δραματικά χειρότερη, όταν εγκαταλειφθή και εισαχθή σε βρεφοκομείο και δεν γνωρίση την αποκλειστικότητα της στοργής της μάνας, ή όποια είναι τόσο απαραίτητη για την ψυχική υγεία του παιδιού, όσο είναι και το γάλα της και η τροφή για τη σωματική. Η μητρική στοργή είναι απαραίτητη ακόμη και για τη σωματική ανάπτυξη. Έτσι εξηγείται και το γεγονός της έλλιπου σωματοτικής ανάπτυξης ως και του μεγαλύτερου ποσοστού θανάτων παιδιών στα βρεφοκομεία, ακόμη και σ' εκείνα που συγκεντρώνουν άριστες υλικές συνθήκες και αφθονία προσωπικού.

Ο διάσημος ψυχολόγος Dr Bowlby, Διευθυντής της Tavistock Clinic και του ομώνυμου Ψυχολογικού Ίνστιτούτου του Λονδίνου σε δύο μεταφρασμένες από την Ουνέσκο σε πολλές γλώσσες έρευνές του, που έχουν τον τίτλο «44 νεαροί κλέπτες» ή μία και «Μητρική φροντίδα και Ψυχική ανάπτυξη» ή άλλη, αφού παρηκολούθησε το ιστορικό πολλών εγκληματικών και δυσπροσαρμοστών παιδιών και αφού ανασκόπησε όλες τις σχετικές έρευνες άλλων ψυχολόγων, κατέληξε στο συμπέρασμα, ότι η στέρηση της μητρικής στοργής από το παιδί είτε γιατί η μητέρα δεν υπάρχει, είτε γιατί είναι άνικανη να του δώσει όση στοργή χρειάζεται ιδίως μέχρι της ηλικίας 3½ ετών, προξενεί σοβαρότατες μόνιμες ψυχικές διαταραχές και μπλοκάρει την προβληματικότητα του παιδιού.

Στοργή και γαλήνη στην οικογενειακή εστία δημιουργούν στο παιδί το έντελως απαραίτητο για την ομαλή ψυχολογική ανάπτυξή του συναίσθημα ευδαιμονίας και σιγουριάς.

Στην περίπτωση του χωρίς μητέρα νόθου ή όρφανου παιδιού ή κατάστασις μπορεί να περιωσθή με την ανακάλυψη της φροντίδας του παιδιού από ένα πρόσωπο αγαπητό ή εν πάση περιπτώσει διατεθειμένο να του δώσει την καρδιά του όπως η μητέρα. Πολλοί όμως που υιοθετούν παιδιά αποτυγχάνουν, γιατί δεν είναι βαθειά απ' την καρδιά τους διατεθειμένοι να ιδούν το παιδί σαν δικό τους κι άλλοι απογοητεύονται νωρίς, γιατί η υιοθέτησις δεν έγινε άμεσα μόλις το παιδί όρφάνευε, άλλ' αφού η στέρηση των γονέων του έκαμε ήδη κακό. Οί τέτοιοι θετοί γονείς, μη έχοντες την υπομονή να θεραπεύσουν με την αγάπη το κακό που έγινε στην ψυχή του παιδιού, το επιτείνουν με το να αποδίδουν τις δυσκολίες του παιδιού στην κληρονομικότητα, να μετανοούν για την υιοθεσία και γενικά να μη πονούν το παιδί, αλλά να του ένισχύουν τη γνώμη, ότι μαζί με τους γονείς του έχασε για πάντα την ευτυχία. Άλλοι κάνουν το σφάλμα να κρύβουν από το παιδί το ότι δεν είναι δικό τους παιδί και τα πράγματα γίνονται χειρότερα, όταν το μάθη αυτό από τρίτους και πληγωθή ανεπανόρθωτα.

6) Τα οικονομικά της οικογενείας

Η οικονομική ανέχεια της οικογενείας μπορεί παικιλοτρόπως να δημιουργήση ψυχολογικά προ-

βλήματα στο παιδί, αν όχι άμεσα, έμμεσα. Μπορεί το παιδί να στεγάζεται σε άνθυγιεινο σπίτι, ή να υποσιτίζεται, κι' αυτό να του υποσκάψη τη ζωτικότητα και υγεία, πράγμα που μπορεί να του επηρεάση άμεσα και έμμεσα, και την ψυχική του υγεία και εξέλιξη. Μπορεί ακόμη να του δημιουργήση δυσκολίες στη σχολική εργασία λόγω των δυσμενών συνθηκών εργασίας στο φτωχό του σπίτι με τη στενότητα χώρου, την έλλιπή θέρμανσι κ.λ.π. Τα ανεπαρκή οικονομικά μπορεί να συμβάλουν σε στεναχώριες της οικογενείας, ακόμη και σε προστριβές και σε δυσαρμονική συμβίωσι, ή όποια, όπως στην αρχή τονίσθηκε, είναι σοβαρός παράγων προβληματικής ψυχολογικής εξέλιξης. Η αναγκάζουν τον πατέρα να ξενιτευθή, τη μητέρα να εργασθή έξω από το σπίτι, να μείνη τό παιδί σε αδέξια χέρια και να προκληθούν έτσι ανωμαλίες. Επίσης όταν το φτωχό παιδί βρεθή σε περιβάλλον παιδιών με ανώτερα οικονομικά, ή φτωχική του ένδυμασία, ή έλλειψις παιγνιδιών σε σύγκρισι με τα άλλα, ή κομπασμός των άλλων και το κατώτερο εν γένει κοινωνικό — οικονομικό του επίπεδο δυνατόν να αποβή δημιουργικός παράγων, να αναπτύξη, π.χ., το παιδί επιμέλεια και δραστηριότητα για ν' αναδειχθή και άνεπληρώση τη μειονεξία του. Και είναι αυτό ένα όχι άσυνειθιστο φαινόμενο. Πόσοι και πόσοι φτωχοί, νέοι δεν έκαμαν έξαιρετική προκοπή κατά κύριο λόγο έπειδή ήταν φτωχοί. Πολλές φορές όμως το συναίσθημα αυτό της μειονεκτικότητας μπορεί να οδηγήση σε αποθάρρυνσι και σε άντικοινωνικούς τρόπους άντιδράσεως και άνεπληρώσεως.

Όμως πρέπει να παρατηρήσωμε, ότι και η αφθονία οικονομικών αγαθών στην οικογένεια, όταν συντρέχουν και άλλοι παράγοντες, μπορεί ν' αποβή δυσμενής παράγων στην ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού. Ο κυριώτερος απ' τούς άλλους παράγοντες, απ' τούς όποιους θα εξαρτηθή ή εύμενής ή δυσμενής συμβολή των αφθόνων οικονομικών της οικογενείας στη συγκροτησι της προσωπικότητας του παιδιού, είναι ή προσωπικότης αυτών τούτων των γονέων και ή επίγνωσις υπ' αυτών του πρέποντος στην άνατροφή των παιδιών τους. Έτσι, σε μερικές πλούσιες οικογένειες είναι δυνατόν, ένδεχομένως λόγω κοσμικών σχολίων της μητέρας, να έμπιστευθούν τα παιδιά στα χέρια τοοφών, οί όποιες όμως και στις εύτυχέστερες ακόμη περιπτώσεις είναι αδύνατο να υποκαταστήσουν την πηγαία και γνήσια φροντίδα και αγάπη της μητέρας. Σε άλλες περιπτώσεις εύπόρων οικογενειών τα παιδιά, λόγω των πολλών βοηθών, που έχουν στην ύπηρεσία τους στην καθημερινή ζωή και στη σχολική έαγασια, δεν ασκούνται στην αυτόδύναμη πρωτοβουλία και άντενέργεια και καταντούν έζηρτημένα, έτεροδύναμα και παθητικά μάλλον όντα, άνίκανα να δημιουργήσουν στη ζωή και φυσικά να εκτιμήσουν όσο πρέπει τη δημιουργία των άλλων. Επί πλέον δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο των δυσαρμονιών για οικονομικούς λόγους και στις εύπορες ακόμη οικογένειες. Η οικονομική έπαρκεσι είναι έννοια σχετική. Όσα πε-

ως. Μπο-
σπίτι, ή
η τη ζω-
ή να του
χική του
δημιουρ
όγω των
του σπί-
θέρμανσι
να συμ-
ϊκότη και
ωσι, ή ο-
σοβαρός
εξελιξώς.
τη μητέ-
η το παι-
τι άνωμα-
ί σε περι-
φτωχική
σύγκρισι
το κατώ-
έπιπεδο
γγων, να
δραστη-
η τη μειο-
πιστο φαι-
έν έκαμαν
ειδή ήταν
γμα αυτό
η σε άπο-
άντιδρά-

και ή άφ-
εια, όταν
εί ν' άπο-
πτυξι της
τερος άπ'
ς θα έξαρ-
αφθόνων
στησι της
οσωπικό-
επίγνωσις
ροφή των
οικογένει-
ων άσχο-
αιδιά στα
έυτυχέστε-
υποκατα-
ντίδα και
ς εύπόρων
λλων βοη-
ην καθημε-
άσκονται
υπενέργεια
και παθη-
ήσουν στη
πει τη δη-
αι σπάνιο
κοινωνικούς
εις. Η οί-
Όσο πε-

ρισσότερα κανείς άποθησαυρίζει τόσο περισσότερες
ανάγκες δημιουργεί και τόσο περισσότερο ένδεης
σχετικά μ' αυτές γίνεται. Τοιουτοτρόπως είναι δυ-
νατόν, π.χ., να στοιχίση περισσότερο σε δυσαρέ-
σκεια κατά του συζύγου σε μία κοσμική κυρία ή
μη αντικατάστασις του σχετικώς παλαιού μοντέλ-
λου αυτοκινήτου των άπο ό,τι ή μη αντικατάστα-
σις των έφθαρμένων υποδημάτων σε μία φτωχή οί-
κοδέσποινα.

Με τα παραπάνω δέν έξαντλήσαμε τους οικο-
γενειακούς παράγοντες, που συντελούν στη δημι-
ουργία ψυχολογικών προβλημάτων στο παιδί.
Επιστημόναμε μερικούς, όπως δέ πιστεύομε τους
σπουδαιότερους. Συμπερασματικά μπορούμε να
υποστηρίξωμε, ότι μιá οικογενειακή άτμόσφαι-
ρα, στην οποία λείπει ή γαλήνη ή αγάπη και
στην οποία το παιδί δέν μυείται σταθερά όσο
και όμαλά, με πράξι και γνώσι, στην άμοι-
βαιότητα των υποχρεώσεων και δικαιωμάτων
της ζωής, ή άτμόσφαιρα αυτή είναι ψυχολο-
γικά άνθυγιεινή και έγκυμονει κινδύνους άνα-
πτύξεως ταραγμένης και προβληματικής προ-
σωπικότητας.

ΔΥΣΜΕΝΕΙΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΓΩΓΗΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Με την είσοδο το παιδί εισέρχεται σ' ένα νέο
περιβάλλον, σε μιá μικρή κοινωνία έν πολλοίς δια-
φορετική άπό εκείνη της οικογενείας.

Τό σχολείο διαφέρει άπό τό σπίτι στο ότι έχει
μιá ώργανωμένη τακτική ζωή με κανονισμούς και
υποχρεώσεις για τό παιδί, τις όποιες τό παιδί δέν
μπορεί να ξεφύγη, όπως μπορούσε να συμβαίνει
στο σπίτι. Στο σπίτι ένήλικοι και παιδι μπορεί να
είχαν κάνει ένα συμβιβασμό με όρους υπαγορευμέ-
νους άπ' τό παιδί. Στο σχολείο όμως δέν γίνεται
αυτό. Τό παιδί έδω θα πρέπει να άποδεχθί τον
προγραμματισμένο, άποβλέποντα σε σκοπούς, έν-
διαφερόμενο για τό σύνολο και μη κάνοντα έξαιρέ-
σεις τρόπο ζωής του σχολείου, χωρίς υπεκφυγές.

Αν τό παιδί δέν είναι προετοιμασμένο ψυχικά
για τό πέρασμα αυτό άπ' τη ζωή του σπιτιού στη
ζωή του σχολείου, κι αν τό σχολείο δέν βοηθήσει
το πέρασμα με τό να ώργανώσει τη ζωή του, του-
λάχιστο στο πρώτο στάδιο της φοιτήσεως, έτσι
που να μοιάζει ως ένα βαθμό με τη ζωή του σπι-
τιού, και με τό να το μυήσει με πολλή κατανόησι
βαθμιαίως στο δικό του τρόπο και ρυθμό ζωής, τό-
τε υπάρχει φόβος να συναντήσει τό παιδί δυσκο-
λίες προσαρμογής και ν' αντιδράση με τρόπους άνε-
πιθύμητους και άντικοινωνικούς, να γίνη τελικά, αν
δέν θεραπευθί ή κατάσταση, ένα παιδί προβλημα-
τικό. Είναι δυνατόν τότε να έγκαταλείψη την προ-
σπάθεια προσαρμογής στην πραγματικότητα που
του παρουσιάζεται, να θέλη να επιστρέψη στο θερ-
μοκήπιο του σπιτιού και συχνά να τό «σκάη»
όπως λέμε άπ' τό σχολείο. Η, υποχρεούμενο να μεί-
νη, να αισθανθί τελεία άδιαφορία και άποστροφή
γι' αυτό και για τη μαθησι έν γένει, να κλεισθί
στονέαυτό του και σ' ένα κόσμο της φαντασίας του,
χωρίς να καταβάλλη την απαιτούμενη προσπάθεια

για την κατάκτησι της μαθήσεως, όπως χρειάζεται.
Ακόμη μπορεί να αντιδράση με έπίθεσι και να γίνη
ένα συστηματικά άτακτο και ένοχλητικό στο δά-
σκαλο και στην τάξι παιδί. Αν δέ ή τανάλια scho-
λείου και σπιτιού τό σφίξη περισσότερο για να
άναπακριθί όπωσδήποτε στα νέα καθήκοντα, τό-
τε μπορεί να άπαντήσει και με ψυχονευρωτικές κα-
ταστάσεις σοβαρώτερες, ακόμη και με έγγκληματικές
τάσεις και έκδηλώσεις έναντίον μιās κοινωνίας, για
την όποια νομίζει, ότι τό άδικεί και τό έχθρεύεται.

Τη δυσκολώτερη περίπτωση συνιστά τό παιδί
που προέρχεται άπό οικογένεια, ή όποια τό είχε
άσύδοτο και παραχαϊδεμένο και τό όποιο έχει την
άτυχία να προσέρχεται σε ένα σχολείο με χωρίς
κατανόησι και συγκατάβασι άυστηρή πειθαρχία.

Τό Νηπιαγωγείο με τις εύκαιρίες πειθαρχημέ-
νης ζωής που δημιουργεί μέσα σε μιá άτμόσφαιρα
έκφράσεως και δραστηριότητας, άποτελεί ένα έξαι-
ρετικό μεταβατικό σταθμό άπ' την όπωσδήποτε
έλεύθερη ζωή της οικογενείας στη σχετικώς πειθαρχ-
χημένη και υπεύθυνη δραστηριότητα του σχολείου.

Ο καλός δάσκαλος που δέχεται τα παιδιά στην
πρώτη τάξι πρέπει να δημιουργήση τό κλίμα του
Νηπιαγωγείου και σιγά-σιγά, προοδευτικά, να τα
προσαρμόση στην πειθαρχημένη ζωή, χωρίς βιασύ-
νη και άπότομη μετάπτωσι που τα τραυματίζει. Αυ-
τό γιατί, όπως είπαμε, τό παιδί άλλάζει κατάσταση
και ακόμη γιατί, όταν πρωτοέρχεται στο Σχολείο
είναι κατ' έξοχήν συναισθηματικό όν' άτίθασσο, πει-
σματάριο, έγωκεντρικό. Μετά τό 7ο έτος, βαθμη-
δόν, αναλόγως των άτομικών διαφορών και αν τό
προηγούμενο στάδιο βιώθηκε όμαλά, ή ψυχολογία
του παιδιού άλλάζει, γίνεται, τό παιδί, κοινωνικώ-
τερο, περισσότερο έπιδεκτικό έπιδράσεως διαδασχής,
άποδοχής άλλων τρόπων ζωής. Τό κανονικό παιδί
στο νέο αυτό στάδιο όχι μόνον δέν φέρνει άντιρρή-
σεις στην πειθαρχημένη ζωή άλλα και του άρέσει.

Στο μετέπειτα στάδιο του Δημοτικού Σχολείου
έκείνο που κυρίως τό άπασχολεί και που μπορεί
να άναχθί σε πρόβλημα είναι ή μη ικανοποιητική
πρόδος του στη σχολική εργασία: ή για ποικί-
λους λόγους άδυναμία του ν' άναπακριθί στις ά-
παιτήσεις του δασκάλου, των γονέων ή και του
έαυτού του στον τομέα των έπιδόσεων στα μαθη-
ματα, ή όποια κακώς αντιμετωπιζόμενη μπορεί να
συνδευθί και άπό άλλα προβλήματα διαγωγής.

Οι κυριώτεροι λόγοι για τους όποιους, είναι
δυνατόν να μη μπορέση ένα παιδί να άναπακριθί
σε έπιτεύγματα στις άπαιτήσεις του σχολείου, δηλ.
να παρουσιάση τό πρόβλημα της καθυστέρσεως
στη σχολική εργασία με τα λοιπά συναισθηματικά
και άλλα σύνδρομα της διαγωγής, είναι οι ακόλου-
θοι:

Μπορεί τό παιδί να είναι διανοητικά καθυστε-
ρημένο ή έν πάση περιπτώσει διανοητικού έπιπέδου
κατωτέρου του απαιτούμενου για την τάξι ή τό
είδος του σχολείου, στο όποιο φοιτά, όπως συμ-
βαίνει με τό διανοητικά καθυστερημένο, που αντί
να φοιτήσει σε ειδικό σχολείο αναγκάζεται να συμ-
βάσση με τα κανονικά παιδιά στο συντεθειμένο
Δημοτικό, με τον όπλως με μετρία νωτισμένη ά-

πόφοιτο του Δημοτικού, πού εισάγεται και πιέζεται να παρουσιάσει όπωσδήποτε επιδόσεις στο Γυμνάσιο. Έπιμένοντας ο δάσκαλος ή οι γονείς να αναγκάσουν το παιδί να ανταποκριθῇ σέ επιτεύγματα πέραν τῶν διανοητικῶν δυνατότητων του δέν θά πετύχουν τίποτε, ἀλλ' ἀντιθέτως στό πρόβλημα τῆς καθυστέρησης στά μαθήματα θά προσθέσουν καί ἄλλα προβλήματα τῆς προσωπικότητος, τὰ ὁποῖα θά προκληθοῦν ἀπό τόν παράλογο καί χωρίς κατανόηση καταναγκασμό, ὁ ὁποῖος καταναγκασμός θά βιωθῇ ἀπ' τὸ παιδί αὐτό σάν σκληρότης καί ἀπανθρωπιά. Στίς προηγμένες χώρες τὰ διανοητικῶς καθυστεριμένα παιδιά φοιτοῦν σέ εἰδικά σχολεῖα, ὅλα δὲ τὰ κανονικά παιδιά, ἀποφοιτῶντα ἀπὸ τὸ Δημοτικό, ὑποβάλλονται σ' ἓνα εἶδος ἐπιλογῆς καί ἐκπαιδευτικοῦ προσανατολισμοῦ, καί τοποθετοῦνται σέ σχολεῖα μέσης ἐκπαίδευσης ἐπιπέδου κατευθύνσεως σπουδῶν ἀναλόγως τῆς γενικῆς νοημοσύνης των καί τῶν εἰδικῶν ἱκανοτήτων καί ἐπιδόσεων των στά διάφορα μαθήματα. Στὴν Μ. Βρετανία π.χ., μόνο τὸ ἀνώτερο 25% τοῦ ὅλου μαθητικοῦ πληθυσμοῦ τῶν 12 ἐτῶν κρίνεται, βάσει ἀντικειμενικῶν κριτηρίων, ἱκανὸ καί ἐπιτρέπεται νὰ φοιτήσῃ στά 5/ετῆ ἀνωτέρου ἐπιπέδου ἀνθρωπιστικά καί τεχνικά σχολεῖα μέσης ἐκπαίδευσης, ἐνῶ τὰ λοιπὰ 75% ὑποχρεοῦνται νὰ συνεχίσουν τὴ φοίτησί τους σέ τριετὴ τοιαῦτα σχολεῖα Μ.Ε. κατωτέρου ἐπιπέδου καί πρακτικώτερας κατευθύνσεως.

Μπορεῖ ὁμως τὸ παιδί νὰ ἔχῃ ἀρκετὴ νοημοσύνη γιὰ τὸ στάδιο ἐκπαίδευσης, σὲ ὁποῖο βρίσκεται, καμμιά φορά δὲ νὰ εἶναι ἐξόχως προικισμένο ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἀλλὰ νὰ καθυστερῇ σ' ἓνα ἢ περισσότερα μαθήματα λόγω ἐλλείψεων καί κενῶν τῆς προηγούμενης του μαθήσεως. Τὰ κενὰ αὐτὰ μπορεῖ νὰ ὀφείλονται σέ διάφορες αἰτίες. Μπορεῖ νὰ ὀφείλονται σέ ἑλλιπῆ φοίτησι τοῦ παιδιοῦ ἔνεκα ἀσθενείας του, ἀπασχολήσεώς του σὲ σπῆτι ἢ ἔνεκα ἄλλων λόγων. Ἐπίσης σέ συχνὴ ἀλλαγὴ σχολείων, ὅπως συμβαίνει στὴν χώρα μας με τοὺς νομάδες ποιμένες καί με ἄλλες μετακινούμενες οἰκογένειες. Πολὺ βεβαίως συμβάλλει στὴ δημιουργία κενῶν στὴ μάθησι τοῦ παιδιοῦ ἡ πλημμελὴς διδασκαλία (κακὴ μέθοδος, δυσανάλογη σέ δυσκολία καί ποσὸν διδασκόμενη ὕλη κ.λ.π.), καθὼς ἐπίσης καί ὁ ἀντιπαθὴς σὲ τὸ παιδί δάσκαλος, ἡ ἀποστροφή πρὸς τὸν ὁποῖο προκαλεῖ ἀδιαφορία καί ἀποστροφή πρὸς τὸ μάθημα πού διδάσκει.

Τὰ κενὰ στὴ μάθησι συντελοῦν στὴν καθυστέρησι περισσότερο σέ μαθήματα, ὅπως τὰ Μαθηματικά, πού ἔχουν μιὰ προοδευτικὴ ἀλληλουχία καί ἐξάρτησι, ἔνεκα τῆς ὁποίας δέν εἶναι δυνατόν νὰ κατανοηθοῦν τὰ νέα στάδια, χωρίς τὴν ἀφομοίωσι τῶν προηγούμενων.

Ἡ αἰτία τῆς καθυστέρησης μπορεῖ νὰ βρίσκεται καί στὴν ἀδυναμία τοῦ παιδιοῦ νὰ συγκεντρωθῇ στὴν ἐργασία τοῦ σχολείου, γιὰ λόγους ὅχι διανοητικούς, ἀλλὰ συναισθηματικούς, ἐμφυτοὺς ἢ ἐπικτητούς. Μερικὰ παιδιά παρουσιάζουν μιὰ ἐμφυτὴ ἰδιοσυγκρασιακὴ συναισθηματο-βουλητικὴ ἀστάθεια, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἔχῃ σχέση με τὰ κιν-

ηρικό τους σύστημα καί τις ἔσω ἐκκρίσεις, ἔνεκα τῆς ὁποίας τὸ ἐνδιαφέρον καί ἡ προσπάθεια ὑφίστανται διαρκῶς ἐκτροπές καί διακυμάνσεις, με ἀνάλογη ἐπίδρασι στὴν πορεία τῆς μαθήσεως. Τοὺς ἐπικτητούς λόγους συνιστοῦν διάφορες τραυματικές καί καταθλιπτικές ψυχολογικὲς ἐμπειρίες τοῦ παιδιοῦ, τις ὁποῖες τοῦ ἐνστάλαξε στὴν ψυχὴ τὸ περιβάλλον καί ἰδίως οἱ προσανοφερθέντες παράγοντες τῆς οἰκογενείας. Τὸ ταραγμένο ἀπ' αὐτὲς παιδί καί ὅταν ἔρχεται σὲ σχολεῖο, νοερά γυρίζει σὲ σπῆτι καὶ ἐξακολουθεῖ μέσα στὴ τάξι νὰ ζῇ τις λαχτάρεις, τὴ βαναυσότητα, τὴν ἀνισορροπία, τὸ μῖσος, τὴν καταφρόνια, ὅλη τὴν ψυχικὴ καταχνιά καί τις θύελλες, ἢ καὶ ἀντιθέτως τὴν ἀφύσικα καί νοσηρὰ παραδεισένεια γι' αὐτὸ ἀτμόσφαιρα τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς.

Ἐκθέτοντες τοὺς ποικίλους παράγοντες πού συντελοῦν στὴ δημιουργία προβλημάτων πού ἔχουν σχέση με τὴ ζωὴ καί πρόοδο τοῦ παιδιοῦ σὲ σχολεῖο, θά τελειώσωμε ἀναφέροντες τὸ δάσκαλο σάν τὸν πιὸ ὑπεύθυνο ἀπ' ὅλους. Ἡ εὐθύνη τοῦ δασκάλου δέν ἀπορρεῖ μόνο ἀπ' τὴ δυνατότητα νὰ δημιουργήσῃ ὁ ἴδιος προβλήματα σὲ τὸ παιδί, ἀλλὰ καὶ ἀπ' τὴν ὑποχρέωσί του, ὡς ἐντεταλμένου ἀπ' τὴν κοινωνία εἰδικοῦ, νὰ ἐνεργήσῃ ἐναντι τῶν ἐπιδράσεων τῶν ἄλλων παραγόντων ἀνασταλτικά, προληπτικά καί θεραπευτικά. Αὐτὸς καλεῖται νὰ διαφωτίσῃ καί καθοδηγήσῃ καί τὸν ἄλλο σοβαρὸ παράγοντα, τὴν οἰκογένεια.

Δάσκαλος πού δέν τὸν θερμαίνει ἡ ἀγάπη γιὰ τὸ παιδί, πού δέν τὸ βλέπει σάν ἓνα εὐαίσθητο, στὴν ἀνάπτυξί του, ἀνεκτίμητο σέ ἀξία πλάσμα τοῦ δημιουργοῦ, πού ἡ κοινωνία τοῦ ἐμπιστεύθηκε, καί δέν αἰσθάνεται ἰσχυρὴ τὴν ἐσωτερικὴ παρόρμησι νὰ τοῦ προσφέρῃ ἀπλόχερα ἀπ' τὸ ψυχικὸ του εἶναι, δάσκαλος πού δέν μπορεῖ νὰ εἰσδύσῃ καί κατανοήσῃ τὴ δομὴ καί τὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῆς παιδικῆς ψυχῆς, πού τὴν παρερμηνεύει καί ἐκλαμβάνει, π.χ. τὴν ὑπερβολικὴ ἐπιφυλακτικότητα καί ἐσωστρέφεια τοῦ παιδιοῦ γιὰ καλοκάγαθην οὐνεσι ἢ καί γιὰ βραδύνοια, τὴν διανοητικὴ καθυστέρησι γιὰ ἀκηγρία, τὴν ἀπὸ ἀνώτερη νοημοσύνη καί πληθωρικὴ ζωτικότητα δραστηριότητα καί ἀνήσυχη δίψα γιὰ ἐρευνα ὡς ἐνοχλητικὴ συστηματικὴ ἀταξία, τὴν γιὰ διαφόρους λόγους προβληματικότητα, ὡς κακὴ φύσι καί ἀξιοποίησι διαστροφή, δάσκαλος, τέλος, πού εἶναι προβληματικὸς ὁ ἴδιος, ὅχι μόνο δέν θά ἀναστείλῃ τὴν προβληματοποιοῦ ἐπίδρασι ἄλλων παραγόντων, ὅχι μόνον δέν θά προλάβῃ καί δέν θά θερμπεύσῃ δημιουργημένα προβλήματα, ἀλλὰ θά δημιουργήσῃ καί ὁ ἴδιος τέτοια. Δέν εἶναι ἀτυχῶς σπάνιες οἱ περιπτώσεις τέτοιων δασκάλων.

Εἶναι ἐντελῶς ἀπαραίτητο γιὰ κείνον πού θά ἀσκήσῃ τὸ λειτούργημα τοῦ παιδαγωγοῦ τῶν παιδιῶν τῆς στοιχειώδους καί τῆς μέσης βαθμίδος τῆς ἐκπαίδευσης νὰ εἶναι ψυχικὰ ὑγιὲς ὁ ἴδιος. Νὰ ἔχῃ καμὲ μιὰ βυθοσκοπήσι ψυχικῆ τοῦ ἐαυτοῦ του, νὰ ἔχῃ τακτοποιήσει τὰ προβλήματα τῆς δικῆς τοῦ προσωπικότητος καί νὰ ἔχῃ ὕψει τὸν πρῶτον διδακτικὸ καὶ γενικὸ πνεύμα καὶ προ-

Περὶ τὴν συζήτησιν τοῦ προβλήματος τῆς Ἐθνικῆς μας Παιδείας

Η ΚΟΙΝΗ ΑΓΟΡΑ ΚΑΙ Η ΕΘΝΙΚΗ ΜΑΣ ΠΑΙΔΕΙΑ

Ι. Α. ΚΙΤΣΑΡΑ

I Α

1. Αἱ σκέψεις ποὺ θὰ ἐκτεθοῦν κατωτέρω πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἀνησυχίαν ποὺ δημιουργεῖ ἡ σύνδεσις τῆς χώρας μας μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Οἰκονομικὴν Κοινότητα. Δὲν πρόκειται νὰ ἀσκηθῇ κριτικὴ ἐπὶ τῆς συνδέσεως, ἀνὰ ἄλλαν ἐπρεπε νὰ γίνῃ ἡ σύνδεσις τὴν ποὺ ἐγένετο, ἐνωρίτερον ἢ ἀργότερον ἢ, ἀν ἐγένετο ὑπὸ τοῦς πλέον εὐνοϊκοῦς ὁρους, διότι ἡ σύνδεσις τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν Κοινὴν Ἀγορὰν ἀποτελεῖ ἤδη γεγονός τετελεσμένον. Δὲν πρόκειται ἐπίσης νὰ διατυπωθῶν προβλέψεις σχετικαὶ μὲ ἐπιτυχίας καὶ ἀποτυχίας, διότι ὑπάρχουν ἀστάθμητοι παράγοντες καὶ μελλοντικαὶ ἐξελίξεις ἀπρόβλεπτοι, ὅπως π.χ. ἡ περὶ τῆς συνδέσεως τῆς Τουρκίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἑξ διὰ λόγους «πολιτικῆς σκοπιμότητος» ἔθεσαν τὴν συμφωνίαν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ σκληρὰν δοκιμασίαν

φωμένος καὶ καλλιεργημένος, νὰ εἶναι βαθὺς γνώστης τῆς ἐπιστήμης του καὶ τέλος σὰν ἀποκορύφωμα ὅλων αὐτῶν, νὰ διαπνέετε ἀπὸ ἀπεριόριστη ἀγαπῇ γιὰ τὸ παιδί καὶ τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ τέτοιος ἐκπαιδευτικὸς πρέπει νὰ ἐπιλεγῇ μετὰ τῶν ἀριστέρων στὶς ἐπιδόσεις καὶ στὸ χαρακτὴρ ἀποφοίτων τοῦ Γυμνασίου. Στὶς σχολὲς δὲ τῆς ἐπαγγελματικῆς του κατάρτισεως, στὶς Παιδαγωγικὰς Ἀκαδημίαις καὶ στὸ Πανεπιστήμιον νὰ τύχῃ ἀρτιωτέρας κατάρτισεως στὶς Ἐπιστήμης τῆς Ἀγωγῆς. Οἱ Ἐπιστήμης αὐτῆς τῆς Ἀγωγῆς ποὺ καταφέρονται στοὺς γενικοὺς βασικοὺς κλάδους τῆς Παιδαγωγικῆς, τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Φιλοσοφίας, σὶὰ σύγχρονα πανεπιστημιακὰ ἢ ἀνεξάρτητα παιδαγωγικὰ ἱνστιτούτα, περιλαμβάνουν σήμερα πολλοὺς παλαιούς καὶ νέους μερικωτέρους κλάδους ποὺ καλύπτουν ὄχι μόνον μέγα μέρος τῶν προγραμμάτων, ποὺ ὁδηγοῦν σ' ἓνα πρῶτον πανεπιστημιακὸ πτυχίον, ἀλλὰ καὶ συνιστοῦν προγράμματα εἰδικὰ ἑωτέρα γιὰ εἰδικὰ μεταπτυχιακὰ, πέρα ἀπ' τὸ πρῶτον πανεπιστημιακὸ πτυχίον. τριτοῦς φοιτήσεως ἀνώτερα παιδαγωγικὰ πτυχία. Κί' αὐτὸ ἦταν φυσικὸ καὶ ἐπομένο. Ἄν ἡ σπουδὴ τῶν ὀρυκτῶν καὶ ἡ καλλιέργεια καὶ ἀνάπτυξις τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων συνιστοῦν σοβαρώτατα πολυετῆ προγράμματα πανεπιστημιακῶν σπουδῶν, γιὰ τὴν θὰ ὑστεροῦσε σὲ τέτοιες ἀπαιτήσεις ἡ σπουδὴ καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ πολυσυνθετωτάτου σὲ ψυχικὴ συγκρότησι καὶ εὐγενεστάτου σὲ ἐπιδιώξεις καὶ ἐπιτεύγματα τοῦλάχιστον 3) ἐπὶ μὲ προοπτικὴ νὰ γίνῃ ἀργότερα 4) ἐπὶ ἀνωτάτου ἐπιπέδου προγράμματα σπουδῶν στὶς Παιδαγωγικὰς Ἀκαδημίαις.

Δὲν θὰ μπορέσωμε ὁμως ποτὲ νὰ προσελκύσωμε πρὸς τοὺς ἑαυτοὺς ἐξοικονομηθέντες ἀπὸ τὴν καταστροφικὴν πολεμικὴν μετὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἑθνικοῦ προγράμματος μαθητὰς οἱ ἀπαιτούμενοι ἀπὸ τὴν

ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν καὶ διότι δὲν ἔχομεν οὔτε προφήτου οὔτε φάουστ ἱκανότητος.

2. Ἡ ἀνησυχία μας, ποὺ εἶναι καὶ ἀνησυχία κάθε πνευματικοῦ ἀνθρώπου προέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιον ὅν ἐαυτὸν μας, ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα ποὺ τίθενται εἰς κάθε πνευματικὸν ἄνθρωπον σχετικῶς μὲ τὰς ὑποχρεώσεις, τὰ καθήκοντα καὶ τὰ πεπραγμένα μας ἀπὸ τὴν πρῶτην Νοεμβρίου 1902, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ὁρόσημον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μέχρι σήμερον.

α) Ἡ σύστασις τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας, ἡ σύνθεσις καὶ ἡ παράδοσις τῆς Ἑλληνικῆς οἰκογενείας, ἡ ψυχρὴ σύνθεσις τοῦ Νεοέλληνα καὶ τὰ ἰδανικά τῆς Παιδείας τοῦ ἀποτελοῦν τὰ γενεσιουργικά αἷτια τῆς ἀνησυχίας μας καὶ ὅχι ἡ σύνδεσις καθ' ἑαυτή, ἡ ὁποία οὔτε φοβίζει οὔτε ἐνθουσιάζει.

β) Σύνδεσις μὲ τὴν Ε.Ο.Κ. σημαίνει : 1) Ἐξέλιξις τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας κατὰ 100 τοῦλάχιστον ἔτη

ὅλων δυσμενέων βιοτικῶν καὶ πολιτιστικῶν συνθηκῶν, ὅταν ἐπιμένωμε στὴν ἀποψιν, ὅτι πρέπει νὰ ἀμείβωνται ὑλικά, κατ' ἀναπόδραστη δὲ ἀνάγκη καὶ ἠθικά, μὲ τὸ μισθὸ τῶν 1600 δραχ. κατὰ μῆνα, δηλ. μὲ τὶς ἀπολαβὰς τοῦ ἀνειδίκευτου ἐργάτη.

Ἐνας ἱκανὸς νέος σήμερον ἐξασφαλίζει καλλίτερον ἐπαγγελματικὸ μέλλον, ἀν τελειώνοντας τὸ Δημοτικὸ φοιτήσιον σὲ μίαν βραδυρὰν Τεχνικὴν Σχολήν, παρὰ ἀν ἀκολουθήσῃ Γυμνάσιον καὶ κατόπιν ἀνώτερες σπουδὰς γιὰ νὰ γίνῃ δάσκαλος. Σήμερα ἔχομε ἀκόμη, εὐτυχῶς, καλοὺς δασκάλους. Φοβούμεθα, ὁμως ὅτι σὲ λίγα χρόνια θὰ βγοῦμε στοὺς δρόμους σὲ ἀναζητήσι ὑποψηφίους δασκάλων καὶ θὰ στρατολογήωμε ἔτσι τοὺς ἀποτυχημένους ἄλλων ἐπαγγελματικῶν κατευθύνσεων. Μὲ θλίψι καὶ ἀπόγνωσι ἀναλογίζεται κανεὶς τὴν παράδοσιν τῶν ἱερῶν καὶ ὁσίων τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ ἔθνους στὰ χέρια ἀνικάνων καὶ ἀποτυχημένων.

Ἄλλ' ὅς μὴ κλείσωμε τὸ θέμα μας μ' ἓνα τέτοιο θλιβερό καὶ ἀπαισιόδοξον μοτίβον. Ἄς ἐκφράσωμε τὴν ἐλπίδα, πὼς στὴν χώρα αὐτή, ποὺ ὑπῆρξε τὸ λίκνον τοῦ παγκοσμίου πνεύματος καὶ τῆς Παιδείας, ἡ ζωτικότης καὶ ἡ ὁξύνοια τοῦ ἐξέχου λαοῦ μας, καθὼς ἐπίσης καὶ τῶν ἐρμολίων, γρήγορα θὰ ἀναγνωρίσῃ τὴ μεγάλη ἀνάγκη γιὰ ἐξαίρετους σὲ ἐπιστημονικὴ κατάρτισι, σὲ πνευματικὴ καλλιέργεια καὶ σὲ ἥθος δασκάλους· πὼς γενικώτερα θὰ θεσπίσῃ τὰ κατάλληλα μέτρα γιὰ μίαν Ἐκπαίδευσιν τέτοια, ἡ ὁποία θὰ ἀξιοποιήσῃ ὅπως οἱ καιροὶ μας ἐπιτακτικὰ ἀπαιτοῦν τὸ πρᾶγματι ἀριστὸ ἔμφυχο ὕλικόν τῶν Ἑλλήνων παιδῶν γιὰ μίαν Ἐκπαίδευσιν, ἡ ὁποία, μόνη αὐτή, θὰ μᾶς ἐξαγάγῃ ἀπὸ τὸ σκοταδι τῆς μεσση ἀνατολίτικης ὑποανάπτυξεως καὶ θὰ μᾶς ἀπεκτασθῇ σὲ τὸν ὅλον τοῦ φωτός καὶ στὴν πρωτοπορίαν τοῦ πολιτισμοῦ τὴν ὁποία μᾶς ἀλλοφροῦσιν ἡ ἐπαγγελματικὴ ἰσχύς.

νεκα τῆς
ύφιστα-
μέ ἀνά-
Τοὺς ἐ-
υματικές
τοῦ παι-
τὸ πε-
χάγοντες
γαὶ καὶ
τὸ σπῖτι
αχτάρες,
σος, τὴν
ἡ τίς θύ-
ηρά πα-
λευκτικῆς

τες ποὺ
οὐ ἔχουν
πρὸ σχο-
λο σὰν
τοῦ δα-
τητα νὰ
δί, ἀλλὰ
νου ἀπ'
τῶν ἐπι-
ταλτικά,
εἶται νὰ
σοβαρὸ

ἀπη γιὰ
αἰσθητο,
ισμα τοῦ
θηκε, καὶ
ρμησι νὰ
ου εἶναι,
ατανοή-
παιδικῆς
νει, π.χ.
στρέφεια
καὶ γιὰ
ιὰ ὁκη-
ιθωρικὴ
δίψα γιὰ
ζία, τὴν
ὡς κακὴ
ς, τέλος,
ο δὲν θὰ
ι ἄλλων
καὶ δὲν
τα, ἀλλὰ
ἵναι ἀτυ-
λων.

ποὺ θὰ
τοῦ τῶν
βαθμίδος
ς ὁ ἴδιος.
τοῦ ἑαυ-
ματα τῆς
εὐρεὶ τὸν
ικὸ προ-
υρα μορ-

περυσικῶν. 2) Τὸ ἐργαλεῖον ὑπηρετεῖ τὸν ἄνθρωπον. 3) Εἰς τὴν δημιουργίαν κυριαρχεῖ ἡ προσωπικὴ ἐργασία. 4) Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν δυνάμειν τῆς φύσεως εἶναι σκληρὸς καὶ διαρκὴς. 5) Ἡ κοινότης εἶναι μικρὰ καὶ κλειστή. 6) Ἡ ἐπαφὴ μὲ τὸν κόσμον γίνεται ἀμέσως καὶ ἡ ὁμιλία μὲ τὸν Θεὸν ἐνώπιος ἐνωπίω».

β) Τὸ ἀστικὸν στάδιον: κατὰ τὸ ὅποιον ὁ ἄνθρωπος ἀπομακρύνεται τῆς φύσεως καὶ ὁ πολιτισμὸς τοῦ εἶναι ἀνώτερος, πνευματικῶς. Πρόκειται περὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατὰ τὴν ὁποίαν: 1) Καλλιέργηται καὶ ἐπιστήμη καὶ αἱ τέχναι. 2) Ἀνακαλύπτονται φυσικοὶ καὶ πνευματικοὶ νόμοι. 3) Ἐπιδιώκεται ἡ ἀνθρώπινη τῆς προσωπικότητος. 4) Τὸ βιβλίον γίνεται πρῶτος τοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν μέσρυν μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ ὑπερφυσικοῦ κόσμου. 5) Ἡ ἐπιστήμη προετοιμάζει τὴν βιομηχανικὴν ἐπανάστασιν. Καὶ 6) ἡ κοινότης παραμένει ἀκόμη κλειστή.

γ) Τὸ μηχανοκρατικὸν στάδιον: κατὰ τὸ ὅποιον ὁ ἄνθρωπος γίνεται ὑπηρετῆς τῆς μηχανῆς καὶ ὁ πολιτισμὸς τοῦ εἶναι πολυσύνθετος, τεχνικοκρατικὸς, εἶναι τὸ σύγχρονον κοινωνικὸν στάδιον μὲ διαφορετικὸν γνώρισμα: 1) Ἡ οἰκονομία, νὰ εἶναι κύριος ρυθμιστὴς τοῦ πολιτισμοῦ. 2) Ὁ ἐξωτερικὸς πολιτισμὸς νὰ κυριαρχῇ, τοῦ ἐσωτερικοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐπικινδύνως ἀπροσικός. Καὶ 3) ἐπικρατέστερος τύπος ἀνθρώπου νὰ εἶναι ὁ οἰκονομικὸς ἄνθρωπος, ὁ προσδεδεμένος εἰς τὴν μηχανήν, ὁ ἐργαζόμενος μηχανικῶς εἰς μίαν ὀρθολογιστικῶς ὀργανωμένην κοινωνίαν, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ ἀναγκαστικῶς αὐτὸ εἰς μαζικοποίησιν. Τὸ τρίτον αὐτὸ κοινωνικὸν στάδιον ἐνδιαφέρει ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι τὸ στάδιον πού διέρχεται ἡ σύγχρονη κοινωνία ἐδῶ καὶ δύο αἰῶνας περίπου.

2) Αἱ μεταβολαί, αἱ ὁποῖαι ἐσημειώθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν 160 τελευταίων ἐτῶν εἰς τὴν μηχανοκρατούμενην κοινωνίαν, εἶναι ἀνευ προηγούμενου. Ἡ ὅλη δομὴ τοῦς μεταβλήθη μὲ κατὰπληκτικὴν ταχύτητα ἀπὸ ἀγροτικό—ἀστικό—ἐργατικὴν εἰς βιομηχανικό—τεχνικό—γραφειοκρατικὴν. Ὡς βασικοὶ παράγοντες οἱ ὁποῖοι δι' ἀλληλεπιδράσεως συνήργησαν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν μεταβολὴν αὐτήν, θεωροῦνται: ἡ Ἐπιστήμη, ἡ Τεχνικὴ καὶ ἡ Μάζα.

α) Ἡ ἐπιστήμη διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπιτρέπουν τὴν ἐπικράτησιν ἐπὶ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν αὐτῶν διὰ τὴν παραγωγὴν ἀσυλλήπτου διὰ τοῦ κοινοῦ νοῦ ἐνεργείας. ὅπως εἶναι π.χ. ὁ λευκὸς ἄνθραξ, ὁ ηλεκτρισμὸς, τὸ φωτικέρνιον, τὸ πετρέλαιον καὶ ἡ ἀτομικὴ δύναμις, προώθησε τὴν Τεχνικὴν κατὰ οἰῶνας, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσε ἔτσι εἰς τὴν διεύρυνσιν τοῦ χάρματος μεταξὺ τεχνικοῦ καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, μεταξὺ τοῦ ἐξωτερικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς καλλιέργειας τῆς ψυχῆς, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ θεωρῇται σήμερον ἀνεξέρωτον καὶ αἱ συνέπειαι νὰ εἶναι ἀπρόβλεπτοι. Ἐπέτυχεν ἐπίσης ἡ Ἐπιστήμη τὴν ἀποτελεσματικὴν καταπολέμησιν θανατηφόρων μολυσματικῶν ἐπιδημιῶν καὶ τὰς ἐπιδημιολογικὰς προόδους τῆς εἰς τὸν πᾶν τῆς υγείας καὶ τῆς ὡς

νῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπέτρεψεν συγχρόνως τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γῆς καὶ συγκεκριμένως τὸν ἱπλάσιασμὸν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Εὐρώπης ἐν τῶς ὀλίγων 10ετηρίδων καὶ συνέβαλεν ἀνυπόπτως διὰ τῆς Τεχνικῆς εἰς τὴν ἀνγκαιότητα μιᾶς μεγάλης παραγωγῆς μέσων ζωῆς καὶ μιᾶς πρωτοφανοῦς διευρύνσεως τῆς ἀνθρώπινος ἐργασίας, καθ' ἣσαν τὴν περιοχὴν τῆς Τεχνικῆς, μὲ ἀνυπολόγιστους συνεπείας εἰς βάρος τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ὀλονέν καὶ ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς ἀκαθόκτου ὁρμητικότητος τῆς βιομηχανίας.

β) Διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἡ Τεχνικὴ ἐπαλλήλευσεν τὰς μισοστοιματικὰς προφητείας τοῦ Ἰουλίου Βέρν σχετικῶς μὲ τὴν ἐξερρύνσιν τοῦ βυθοῦ τῶν ὠκεανῶν καὶ μὲ τὴν κατάκτησιν τοῦ διαστήματος, ἀλλὰ ἀπέβη συγχρόνως καὶ τὸ τρομακτικὸν ὅπλον τῆς αὐτοκτονίας τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου διὰ 1) τῆς μεταποιήσεως τῶν ἀξιών, τῆς μηχανοποιήσεως τῆς ζωῆς, 2) τῆς αὐτοκαταστροφῆς, ἐὰν ποτε ἴθελεν διαρῦναι τὴν χειρὸν τοῦ ἡ κυριαρχία ἐπὶ τῆς δυνάμεως τοῦ τοῦ ἐξασφαλίζον τὰ τεχνικὰ μέσα καὶ διὰ 3) τῆς μαζικοποιήσεως τοῦ.

γ) Ἡ μάζα, ἥτις εἶναι «προῖον» τῆς Τεχνικῆς, ἀντιτίθεται εἰς τὴν προσωπικότητα καὶ ἡ Κοινωνία, ὅπου ὁ ἄνθρωπος μαζικοποιεῖται, στερεῖται τῶν δύο βασικῶν μορφῶν τοῦ γνησίου πολιτισμοῦ: 1) τῆς προσωπικότητος, καὶ 2) τοῦ λαοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀλλοιῶνται ἐπικινδύνως ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν ὑπαρξίν τῆς τῆς πρωταρχικῆς τῆς κύτταρος: οἰκογένεια, γένος, χωρίον, δηλαδὴ ἡ Κοινότης πού εἶναι ἓνα ὀργανικόν, πραγματικὸν σύνολον, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἐξαρτᾶται ἡ Κοινωνία, ἡ ὁποία εἶναι ἓνα μηχανικὸν καὶ ἰδεολογικὸν κατασκευάσμα καὶ κινεῖται μεταβαλλομένη ἐπὶ τῆς ἀμάξης, τῆς ὁποίας τροχοὶ εἶναι ἡ Ἐπιστήμη, ἡ Τεχνικὴ, καὶ ἡ μάζα.

Οἱ τρεῖς αὗτοι προαναφερθέντες παράγοντες τῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς ἄλλοτε μὲν παρουσιάζονται ὡς χίτια, ἄλλοτε δὲ ὡς ἀποτελέσματα αὐτῆς, εἶναι δύσκολος ἡ διακρίσις αὐτῶν εἰς χίτιον ἢ ἀποτελεσμα. διότι συνυφίνονται, τελοῦν ἐν ἀλληλεπιδράσει καὶ ἀλληλοπροορίζονται. Ἐπακόλουθον τοῦτου εἶναι νὰ καθίσταται ἰσχυρὰ δυσκολωτέρη ἡ διακρίσις τῶν βασικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς μεταβαλλομένης Κοινωνίας. Ὅσον δὲ περιπλέκονται τὰ χίτια, τῆς μεταβολῆς, τόσον τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Κοινωνίας καθίστανται δυσδιάκριτα καὶ οἱ δρόμοι ἀνακαλύψεως αὐτῶν δυσβατότεροι.

Β'

Ὡς ἔναι ἀπὸ τοὺς πλέον ἐνδεατευμένους δρόμους ἀνακαλύψεως τῶν βασικῶν χαρακτηριστικῶν μιᾶς Κοινωνίας θεωρεῖται: ὁ τῆς ἱστορικῆς ἀναδρομῆς. Μία ἀναδρομὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου διὰ μέσου τοῦ ἀδιαφανοῦς ἱστορικοῦ τῆς προπετάσματος εἰς τὸ παρελθὸν μὲ ἱπαρχὴν τὴν Μεταρρύθμισιν (1517—1523—1536) καὶ μὲ πορείαν πρὸς τὴν Ἀναγέννησιν (15ος—16ος αἰῶν). τὸν Διαφωτισμὸν (17ος αἰῶν) καὶ τὰς μετέπειτα πολιτικὰς ἐπαναστάσεις μέχρι καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐπανεγγέματος μέχρι σήμερον θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν διακρίσιν τῶν κυριωτέρων γνωστικῶν

των τῆς Κοινωνίας μας, ἡ ὁποία διέρχεται μὲν κρίσιμον καμίνον τῆς ἐξελίξεώς της.

1. Ἐνα γενικὸν γνῶρισμα τῆς ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν πραγμάτων μεταβαλλομένης Κοινωνίας μας εἶναι: ἡ χειραφέτησις τοῦ ἀτόμου. Ὁ προσδεδεμένος εἰς τὴν παρὰδοσιν μιᾶς ἐγκοσμίου καὶ ὑπερκοσμίου τάξεως ἄνθρωπος—ἄτομον ἐπιθυμεῖ νὰ ἀποδεσμευθῇ αὐτῆς καὶ ἀγωνίζεται ἀδιακόπως πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν.

Πρὸ τῶν νέων αὐτῶν τάσεων τοῦ ἀνθρώπου ὑποχωρεῖ ἡ δογματικὴ ἐπίδρασις τῆς Ἐκκλησίας, περιορίζεται ἡ ἀπόλυτος ἐξουσία τοῦ Κράτους, διαγράφονται τὰ φεουδαρχικὰ προνόμια καὶ διαρρηγνύονται τὰ ἀδιάσειστα τεῖχη τῶν συντεχνιῶν. Ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νὰ οἰκοδομῇ ἕνα νέον κόσμον ἐπὶ λογικῶν βάσεων, ἀναλόγως τῶν σκοπῶν καὶ τῶν ἐνδιαφερόντων του ἐντὸς τῆς ἐγκοσμίου ζωῆς, ὅπου καὶ συμβάλλει εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς Κοινωνίας ἀπορροιστικῶς.

2. Κύριον γνῶρισμα τῆς ὅλης προσπάθειας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀτομικὸν—πνευματικὴν χειραφέτησιν εἶναι: Ὁ ὀρθολογισμός. Στρεφόμενος ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ ὀρθολογιστικῶν βάσεων προχωρεῖ εἰς τὸν τομέα τῶν ἐρευνήσεων καὶ ἀνακαλύψεων τόσον, ὥστε νὰ μὴν αἰσθάνεται πλέον ὡς δημιουργητὴ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς αὐτοδημιουργητὴ. Ὁρμώμενος ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀφετηρίαν, ἐπιχειρεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν δημιουργίαν, τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ κόσμου. Ὅσον ἡ Ἐπιστήμη κατακτᾷ ἐδαφος, τόσον ὁ ὀρθολογισμὸς ἐπεκτείνεται εἰς τὸ πνευματικόν, τὸ ψυχικόν καὶ τὸ ἠθικόν πεδίων τῆς ἀνθρωπίνης Κοινωνίας. Ἀποτέλεσμα τοῦτο εἶναι: ἡ ἰκανότης νὰ ἐκτιμᾶται περισσότερον ἀπὸ τὴν ἀρετὴν, ὁ νοῦς περισσότερον ἀπὸ τὴν καρδίαν, ὁ ὑπολογισμὸς περισσότερον ἀπὸ τὴν ἐμπιστοσύνην, καὶ κατ' ἀκολουθίαν: ἡ τάξις καὶ ἡ ὑποταγὴ ὀλιγώτερον ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν, ἡ πίστις ὀλιγώτερον ἀπὸ τὴν γνῶσιν καὶ ἡ αὐθεντία ὀλιγώτερον ἀπὸ τὴν συνειδησιν.

2. Ἀμεσὸς ἔκφρασις αὐτῆς τῆς ὀρθολογιστικοποίησης τοῦ συναισθήματος τῆς ζωῆς εἶναι ἡ ἐκβιομηχανοποίησις. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος μέχρι τῶρα ἐργάζετο μὲ τὰς ἰδίας δυνάμεις του, μὲ τὴν βοήθειαν ὤρισμένων ζώων καὶ μὲ τὴν χρησιμοποίησιν ἀπλουστάτων ἐργαλείων, ἐν συγκρίσει μὲ τὰ σύγχρονα, διὰ τὸν λόγον αὐτὸν αἱ δημιουργικαὶ δυνατότητες ἐπὶ χιλιετηρίδας ἦσαν περιορισμέναι, —παρалаμβάνει τὴν Μηχανὴν ἀπὸ τὴν Τεχνικὴν εἰς χεῖρας του, ἡ ὁποία ἐνέκλειε ἀπρόβλεπτον ἐνέργειαν, καὶ δίδεται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν Παραγωγὴν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν. Ἐτσι αἱ ἠνωμένα Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς π.χ. 30 /πλασιάζουν τὴν παραγωγικὴν τῶν δυνάμειν ἀπὸ τὸ 1850, ἕως τὸ 1950, 9 /πλασιάζουν τὴν ἐργατικὴν καὶ 260 /πλασιάζουν τὴν ἡλεκτρικὴν μέχρι τὸ 1935. ἐνῶ ὁ πληθυσμὸς ἀπὸ 80,2% τοῦ συνόλου ποῦ ἦτο ἀγροτικός, κατὰ τὸ 1860, τὸ 1950 τὸ 64% εἶναι ἀστικός. Καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν τὸ 1810 τὸ 80% τοῦ πληθυσμοῦ ἦτο ἀγροτικός, τὸ 1880 τὸ 40% καὶ σήμερον μόνον τὸ 15%.

Ἄλλα καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Ἀγροτικὸς Πληθυσμὸς μεινύται συνεχῶς. Διότι, ἐνῶ αὐτὸς κατὰ τὸ 1870 εἶ-

χάζοντε τὸ 82% τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τῆς χώρας, τὸ 1961, συμφῶνως πρὸς τὴν ἀπογραφὴν τῆς Ἐθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας καλύπτει μόνον τὸ 51,4%, μὲ προοπτικὴν περαιτέρω μειώσεώς του. Τοῦτο ἔχει ἰδιαίτερον σημασίαν ὡς γεγονός, ἐξετάζομενον ἐν συνάρτησιν μὲ τὸ ἐπίσης γεγονός, ὅτι ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς σημειώνει αὐξησιν ἐτησίως 1,45% ἐναντι τῆς 0,90% τῶν ἀστικῶν κέντρων καὶ τῆς 3,41% τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ πέραν τούτου: α) Ἡ εἰσπαγωγὴ τῆς μηχανῆς εἰς τὴν Γεωργίαν προεκάλεισεν ὑποαπασχολήσιν 64,8% τῶν γυναικῶν τῆς ὑπαίθρου καὶ 33,1% ὑποαπασχολοῦνται. β) Συνέπεια τοῦτο καὶ τῆς μικρᾶς ἐκτάσεως τοῦ γεωργικοῦ κλήρου εἶναι ἡ μετανάστευσις καὶ ἡ ἄνισος κατανομή τοῦ Ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Διότι ἐνῶ ὁ ἀγροτικὸς ἄλλοτε ἡγόραζε τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἐργασίαν του μὲ τὸ 15% τῶν ἐσόδων του, σήμερον δαπνᾷ διὰ ταῦτα τὸ 35%.

Γ.

1. Ἐκβιομηχανοποίησις, τῆς ὁποίας ἔχουν ἄ-ωτον εἶναι ὁ αὐτοματισμὸς, σημαίνει: α) Ἐκλέπτυνσιν τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας, β) Μεγαλυτέραν καὶ εὐθηνότεραν παραγωγὴν καὶ γ) Μεγαλυτέραν κατανάλωσιν. Αὐτὸ σημαίνει ἐπίσης, ὅτι: Τὰ ὄρια τῆς ζωῆς ἐκτείνονται μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως, μεταξὺ ἐργασίας καὶ ἐλευθέρου χρόνου. Ἐτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ συνεχὴς αὐξανόμενη ἀκατανίκητος ἐπιθυμία μιᾶς ποσοτικῆς ἐπιδόσεως καὶ κατανοεῖται ἡ σημασία τῆς «ἐπιδιώξεως» καὶ τῆς «ρεκλάμας» ποῦ ἀποτελοῦν τὸ περίβλημα τοῦ βιομηχανικοῦ κόσμου. Αὐτὴ σημαίνει, εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν, ὅτι: τὸ αἶσθημα τῆς ζωῆς μετεβλήθη καθολοκληρίαν. Διότι ἡ ἐκβιομηχανοποίησις δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν παραγωγὴν ὀλικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ ἐκτείνεται εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τοῦ πολιτισμοῦ. Κινηματογράφον, ραδιόφωνον, τύπος, τηλεφῶνισ κλπ., εἶναι ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τὸν βιομηχανικὸν ἄνθρωπον. Ἐδῶ εὐρίσκεται καὶ τὸ περίπλοκον τῆς σχέσεως τῆς αὐξανόμενης παραγωγῆς ἀγαθῶν μὲ τὴν κατ' ἀνάλογον συγχρόνως αὐξήσιν τῶν ἀναγκῶν. Συνέπεια αὐτοῦ τοῦ περιπλόκου εἶναι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος τῆς νεοδιαμορφωθείσης Κοινωνίας οὔτε εἰς τὴν παραγωγὴν οὔτε εἰς τὴν κατανάλωσιν αἰσθάνεται ὡς ὅλον εὐχαρίστησιν.

2. Ἐξ αὐτοῦ προέρχεται ἡ ἐνστικτώδης λειτουργία τοῦ συγχρόνου κόσμου, ἔκφρασις τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας. Ἡ ἐκβιομηχανοποίησις ἀπαιτεῖ τὴν κατανομήν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν εἰδικεύσιν εἰς τὸν τομέα τοῦ ἐπαγγέλματος. α) Ἀπὸ πολὺ ἐνωρίτερον ἀπὸ τὰ τέσσερα «ὑπερεπαγγέλματα»: τοῦ σιδηρουργοῦ, τοῦ οἰκοδόμου, τοῦ ὑφαντοῦ καὶ τοῦ πηλοποιοῦ, εἶχον ἀρχίσει νὰ προέρχονται ἄλλα ἐπαγγέλματα, ἀλλὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰναι ἀσυνκρίτως μηδαμινὸς πρὸς τὰς χιλιάδας τῶν ἐπαγγελλμάτων ποῦ ἀσχοῦνται ἐδῶ καὶ ὀλίγας δεκάδας μόνων ἐτῶν. β) Ἐν τῷ μεταξύ ἡ ἐργασία κατὰ τὴν παραγωγὴν κατανέμεται καὶ τὸ ἄτομον ἐκτελεῖ μὲ τὸ ἴδιον τὸ χέρι του ἐλάχιστο μέρος τοῦ ὅλου αὐτῆς, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κείτῃ ὁ ὀγκύτης δεσμός μεταξὺ ἐργατοῦ καὶ ἐργου. Συνέπεια τοῦτο εἶναι ἡ ἐλλείψις τῆς χαρᾶς τοῦ τοῦ

ἡς χώρας, τῆς Ἑθνι-
μόνον τὸ
τεὸς του.
ἐξεταζό-
, ὅτι ὁ ἀ-
ως 1,45%
καὶ τῆς
α) Ἡ εἰ-
προσέχλε-
τῆς ὑπαί-
λέπεια τοῦ-
τοῦ κλήρου
τανομή τοῦ
κατωτέρω.
ἐταρχίτητα
τύδων του,

ἄκρον ἄ-
α) Ἐκτέ-
εγαυτέρων
υτέρων κα-
ἄ ὅρια τῆς
κατανάλω-
νου. Ἔτσι
κατανίκητος
εἰ κατανοεῖ-
«ρεκλάμας»
ανικοῦ κό-
λυσιν, ὅτι:
ολοκληρίαν.
ζεται μόνον
ἐκτείνεται
ινηματογρά-
εἶναι ἀπὸ
ιομηχανικὸν
εἰλοκον τῆς
αθῶν μετὴν
ιν ἀναγκῶν.
τι ὁ ἄνθρω-
ῶτε εἰς τὴν
σθάνεται ὡς

τῶδης λει-
ης τῆς κατα-
ησι ἀπαιτεῖ
εἰδικευσιν
πὸ πολὺ ἐνω-
ατα» τοῦ σι-
καὶ τοῦ πη-
ἄλλα ἐπαγ-
γκρίτως μη-
μάτων ποῦ ἀ-
ἐτῶν. β) Ἐν
ωγὴν κατανέ-
ον τὸ χερί του
ποτέλεσμα νά
καὶ ἐργου.
αράς, ποῦ προ-

έρχεται ἀπὸ τὴν δημιουργίαν, τῆς χαρᾶς ποῦ ἡσθάνετο ἕνας ὑποδηματοποιὸς π.χ. ποῦ μὲ τὰ ἴδια τὰ χεῖρα του παρέδιδε εἰς τὴν κατανάλωσιν ἕνα ζευγάρι ὑποδήματα. Αὕτῃ ἡ ἔλλειψις χαρᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν **μονοτονίαν** καὶ τὸ ὁμοιόμορφον, εἰς τὴν μηχανικὴν, τὴν ἄνευ ψυχῆς ἐργασίαν, εἰς τὴν νευρασθένειαν. Διότι, λόγῳ τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας καὶ τῆς εἰδικεύσεως, διασπᾶται ριζικῶς αὕτῃ αὕτῃ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου.

3. Εἰς μίαν **ἐκβιομηχανοποιημένην Κοινωνίαν**, ὅπως ἤδη ἔγινε λόγος, ὁ ἄνθρωπος δὲν αἰσθάνεται ὡς ἕνα **ὅλον-ἄνθρωπος**, ἀλλὰ ὡς ἕνας φορεὺς ὁρισμένων ρόλων, ὡς ἕνα μέρος τοῦ ὅλου, εἴτε αὐτὸ εἶναι μία πολυκατοικία εἰς ἕνα διαμέρισμα τῆς ὁπείας κατοικεῖ, εἴτε ἕνας σύλλογος εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει κλπ. Μεῖ ἄλλας λέξεις: ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἔχασε τὴν ἐννοίαν τοῦ **ὅλου** καὶ ἐνεργεῖ ὡς μέλος τῆς οἰκογενείας, τῆς κοινότητος, τοῦ σωματείου κλπ. Συνέπεια τούτου εἶναι: ἡ γραφειοκρατία καὶ ὁ κολληκτιβισμός.

α) Ἡ πρὸ τῶν βιομηχανικῶν ἐπαναστάσεων Κοινωνία διέπετο ἀπὸ μίαν **σταθερὰν** ὀργάνωσιν καὶ τάξιν. Ἡ σύγχρονος Κοινωνία διακρίνεται ἀκριβῶς διὰ τὸ **ἀσταθές** καὶ τὸ συνεχῶς **μεταβλητόν**. Αὐτὸ δὲ τὸ τελευταῖον ἀποκλείει μίαν ἐσωτερικὴν, ὀργανικὴν τάξιν καὶ ὀργάνωσιν καὶ ὠδήγησεν μοιραίως εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς **Γραφειοκρατίας** τῇ εὐλογίᾳ τῆς ἐξωτερικῆς διοικήσεως καὶ ὀργάνωσεως, ἡ ὁποία καθὲς ἄλλο εἶναι παρὰ σταθερά. Ἡ κατανομή τῆς ἐργασίας δηλαδὴ, ἐπεξετάθη ἔτσι καὶ εἰς ὅλας τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας πρᾶγμα ποῦ κατατάλαιπωρεῖ μέχρι ἀπέλπισίας τὴν πολίτην, προκειμένου νὰ διεκπεραιωθῇ μία ὑπόθεσις του. Πρὸκειται περὶ τοῦ καρκινώματος τοῦ συγχρόνου Κράτους. β) Συνέπεια δὲ ὧν αὐτῶν εἶναι ἡ **ἀντίθεσις** μεταξὺ τοῦ μέρους καὶ τοῦ ὅλου, τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς Κοινωνίας, τῆς ἀτομικοποιήσεως καὶ τῆς κοινωνικοποιήσεως, τοῦ κολληκτιβισμοῦ. Διότι ὁ **Κολληκτιβισμός** εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἐκβιομηχανοποιημένης κοινωνίας, ἐκφράσις τῆς μαζικοποιήσεως τῆς, ὅπως ὁ ἀκαταρτὴς ἀμέσως κατωτέρω.

Δ.

1. Εἰς τὴν ὑπέρμετρον αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γῆς συνέβαλλον, ὡς ἤδη ἐλέγχθη, ἡ Ἐπιστήμη, ἡ Μηχανικὴ καὶ ἡ Τεχνικὴ. Ἐπὶ αἰῶνας καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος ὁ πληθυσμὸς τῆς Εὐρώπης π.χ. παρέμεινε σταθερὸς γύρω εἰς τοὺς 150 ἑκατομ. κατοίκους. Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 20ου αἰῶνος ἀνῆλθεν εἰς τοὺς 400 ἑκατομ. κατοίκους. Ἀπὸ τὸ 1800 ἕως τὸ 1890 ὁ πληθυσμὸς τῆς Ρωσίας ἡ-ξήθη κατὰ ἡμῶς τῆς Ἀγγλίας κατὰ 14, τῆς Γαλλίας κατὰ 13 καὶ τῆς Γερμανίας κατὰ 25,5 ἑκατομ. ἀνθρώπους περίπου. Αἱ ἐπιδημίαι, ὅπως εἶναι: ὁ τύφος ἡ εὐλογία, ἡ χολέρα, ἡ περιπνευμονία, ἡ διαφθερίτις, ἡ φυματίωσις κ.λ. κατεπολεμήθησαν σχεδὸν ἀποτελεσματικῶς. Ἡ θνησιμότης τῶν νεογεννητῶν περιορίσθη σημαντικῶς. Εἰς πολλὰς χώρας ἐδιπλοσιάσθη ὁ μέσος ὁρος ζωῆς.

2. Ἡ μετάπτωσις, εἰς ἃν ὁ ἄνθρωπος καθάρων ἀγροτικῶν εἰς μίαν καθάρων βιομηχανικὴν παραγωγὴν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν

σμοῦ εἰς τὰς πόλεις καὶ μάλιστα εἰς τὰς μεγάλας πόλεις. Κατὰ τὸ 1871 π.χ. ἀπὸ τοὺς 40 ἑκατομ. κατοίκους τῆς Γερμανίας κατῴκουν εἰς τὰς μεγάλας πόλεις μόλις τὰ 4,8% αὐτῶν, δηλαδὴ μόνον 1.920.000. Κατὰ τὸ 1957 ἀπὸ τοὺς 50 ἑκατομ. κατοίκους τῆς Δ. Γερμανίας τὰ 33,4% κατοικοῦν εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, δηλαδὴ τὰ 16.700.000 αὐτῶν. Ὅταν μὲ ἄλλας λέξεις πρὸ 90ετίας ἔζη εἰς τὰς πόλεις τὸ 1/20 τοῦ πληθυσμοῦ, σήμερον ζῇ τὸ 1/3. Ἡ **ἀστυφιλία** ὅμως ἀπαιτεῖ ἕνα ἄνθρωπον **ξένον** πρὸς τὰ πατροπαράδοτα ἤθη καὶ ἔθιμα, πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ζωῆς. Ἡ ἐξέλιξις τῶν μεγαλοπόλεων ἀποκλίνει τῆς πολιτιστικῆς παραδόσεως καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἰσοπεδώνει τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα μετ' ἀποτέλεσμα τὸ ἄτομον - ἄνθρωπος νὰ χάνεται ἐντὸς τῆς ἀνωνύμου μάζης, νὰ μαζικοποιῇται.

3. Μονόπλευρος μηχανικός, ξεριζωμένος ὡς ἄτομον, ἀνεπαρκὴς εἰς τὴν προσωπικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν ζωὴν, ἄνευ οἰκογενειακῆς ἐστίας, στεγασεως, πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν δεσμῶν, προσωπικῆς συνειδήσεως καὶ κόσμου ἀνωτέρων πνευματικῶν ἰδανικῶν ὁ μαζικοποιημένος ἄνθρωπος διερωτᾶται, ἂν ἔπρεπε νὰ γεννηθῇ εἰς μίαν τόσο ἀνάνθρωπον κοινωνίαν. Αἱ σοβαραὶ συνέπειαι τῆς μαζικοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου γίνονται πλέον φανεραὶ πρὸ παντός εἰς τὴν οἰκογένειαν, ἡ ὁποία κινδυνεύει νὰ διαλυθῇ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ πρόβλημα τῆς ζωῆς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς **τιμῆς** λαμβάνουν ἕνα ἐντελὸς διάφορον νόημα καὶ περιεχόμενον.

4. Ἐξ ἰσου διαφορετικὸν παρουσιάζεται καὶ τὸ πρόβλημα τῆς **περιουσίας**. Ὁ ἄνθρωπος τῆς μάζης ἀπαιτεῖ **κοινότητα** καὶ **ισότητα** τῶν ἀγαθῶν. Ἡ ἰδέα τῆς ιδιοκτησίας ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς συνεταριστικῆς ιδέας καὶ αὕτῃ πρὸ τῆς ιδέας τῆς κολληκτιβοποιήσεως. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι: ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐκβιομηχανοποιημένης κοινωνίας ὅσον ὀλιγώτερον εἶναι προσδεμένος εἰς τὸ ἔργον τῆς πατροπαράδοτου ιδιοκτησίας καὶ τοῦ ἐθνικοθρησκευτικοῦ τοῦ πολιτισμοῦ, τόσο περισσότερο διακινδυνεύει τὴν σωματικὴν, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν ὑγείαν του, τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν οικονομικὴν ζωὴν του, τὰς ὑποκειμενικὰς καὶ ἀντικειμενικὰς ἀξίας ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀναγκαστικὰ στηρίζεται τὸ οἰκοδόμημα τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ κίνδυνος βεβαίως αὐτὸς δὲν ὑπάρχει ἕνα σάλπισμα, ὅπως: «Ὅπισω πρὸς τὸν ἀτομικισμόν», τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν ἄκρως ἀντίθετον πόλον τοῦ κολληκτιβισμοῦ, ἀλλὰ προειδοποιεῖ, ὅτι πρέπει νὰ ἐξευρεθῇ ἕνας τρίτος διαφυλάξεως τοῦ θύματος ὅλης αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, ποῦ εἶναι: ἡ **προσωπικότης**. Διότι πραγματικῶς θῦμα τῆς μηχανοκρατουμένης συγχρόνου Κοινωνίας μας εἶναι ἡ **προσωπικότης**, τῆς ὁποίας γνωρίσματα εἶναι: ἡ **αὐτοδιάθεσις** καὶ ἡ **εὐθύνη**. Ὁ ἄνθρωπος ἐπεδίωξεν τὴν ἀνάδειξιν τῆς προσωπικότητός του διὰ τῆς μηχανῆς, ἀλλ' ἐκείνη ἐφόνευσε τὴν προσωπικότητά του καὶ κατέστρεψεν αὐτὸν ἄβυσλον ὑπηρετῆς τῆς. Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ αἷμα τῆς ἐποχῆς μας: «Περὶ σωτηρίας τῆς προσωπικότητος».

Ὁ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος ἀγων ἐπιβάλλεται νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὸ τοῦταρχικόν κυτταρον τῆς Κοινωνίας τὴν οἰκογένειαν.

Διότι ἡ διερεύνησις τῆς συγχρόνου οἰκογενείας θά

οδηγήσει κατ' εὐθεΐαν εἰς τὴν προβληματικότητα τῆς Νεολογίας τοῦ καιροῦ μας, ἡ ὁποία ὑποτίθεται, ὅτι θὰ ἀποτελέσει τὴν κοινωνίαν τοῦ μέλλοντος, ὅποτε καὶ θὰ πέσει εἰς τὴν συνειδησίην μας, ὡς ὥριμος καρπός, τὸ πρόβλημα τῆς Παιδείας, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν πραγματικότητά ἀποτελεῖ τὸ στήμονι τοῦ ὅλου κοινωνικοῦ προβλήματος, μὲ ἐπίλογον σκέψεις καὶ προτάσεις ἐπὶ τοῦ ὅλου θέματος «Κοινὴ Ἀγορὰ καὶ Ἑθνικὴ μὲς Παιδεία».

III

A'.

1. Ἡ οἰκογένεια εἶναι μίᾳ ἰδιότυπος ἀνθρωπίνῃ κοινότης, ἐκ φύσεως καὶ κατ' ἀνάγκην «πρώτερον» τῆς Κοινωνίας καὶ τοῦ Κράτους, τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ τὸ πρωταρχικὸν βιολογικὸν κύτταρον, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης. Ὡς μία τοιαύτη Κοινότης ὀργανωμένη εἰς μίαν ἐνότητα ζωῆς ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην, πέραν τοῦ βιολογικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ χαρακτήρος της ἀποτελεῖ τὴν ρίζαν καὶ τὴν τροφήν τῆς ὅλης ψυχο-πνευματικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ δεσμός αἵματος, ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη καὶ ἡ ἀπλήρης μυστηρίον ψυχοφυσικὴ ἑνωσις τῶν γονέων, ἀποτελοῦν τὰ βασικὰ χαρακτηριστικά τῆς μονογαμικῆς οἰκογενείας, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος, ἐφ' ὅσον αἱ ἄλλαι μορφαὶ οἰκογενείας: πολυγαμικὴ, πολυανδρικὴ καὶ ἐξαγαμικὴ συναντῶνται εἰς πρωτογόνους λόγους.

2. Αὐτὰ τὰ τρία χαρακτηριστικά τῆς οἰκογενείας, τὰ ὁποία ἀποτελοῦν τὸ νόημα καὶ τὸ περιεχόμενόν της, δοκιμάζονται σήμερον ἐπικινδύνως καὶ ἀπὸ ὑλικῆς καὶ ἀπὸ ἠθικῆς πλευρᾶς, εἰς βαθμὸν δημιουργίας μεγάλων ἀνωμαλιῶν εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ κρίσις τῆς κοινωνίας εἶναι ἀναποφεύκτως καὶ κρίσις τῆς οἰκογενείας. Ὅπως μίᾳ ἀσθένειᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου ὄργανισμοῦ ἐπηρεάζει ὅλα τὰ μέλη του, ἔτσι ἐπηρεάζει καὶ ἡ ἐκβιομηχανοποίησις τῆς κοινωνίας τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν. Ἡ πορεία τῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνίας εἶναι μοῖρα τῆς οἰκογενείας.

3. Αἱ μεταβολαὶ εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ εἰς τὴν κατοικίαν ἀποτελοῦν τὰ βασικὰ ἀντικοινωνειακά συμπτώματα τῆς ἐποχῆς μας μετὰ τὰ ὁποία εὐρίσκεται ἐν ἀλληλοεξαρτήσεσι καὶ ἡ σύγχρονος καὶ γάμου νοσηρὰ ἀντίληψις. Τὸ αἶτημα τῆς κοινωνίας τοῦ Ἡσίοδου διὰ τὴν συγκρότησιν μιᾶς καλῆς οἰκογενείας: «Οἶκον μὲν πρώτιστον βοῦν τ' ἀροτῆρα γυναῖκα τ' ἄλυχον» (Κατὰ πρώτιστον λόγον ἡ οἰκία, ἔπειτα ὁ ἀροτριῶν βοῦς καὶ ἡ γυναῖκα ὡς σύζυγος—ἐπρόκειτο διὰ τὴν ἀγροτικὴν οἰκογένειαν—) δὲν συναντῶνται εἰς τὴν ἐκβιομηχανοποιημένην κοινωνίαν.

B'.

1. Εἰς τὴν προβιομηχανικὴν ἐποχὴν κατὰ κανόνα τὸ ἐπάγγελμα ἠσκέτο εἰς τὸ σπίτι μετὰ τὴν συνεργασίαν τῆς οἰκογενείας ἢ πλησίον αὐτῆς. Μόνον δούλοι ἐργάζοντο ἐν εἰδαι τιμωρίας μακρὰν τῆς οἰκογενείας. Ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας μετείχον εἰς τὴν παραγωγὴν. Εἰς τὴν ἀγροτικὴν οἰκογένειαν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ὁ ἀνὴρ καὶ ὁ ἀνδρὶς ἀνδρὶς καὶ σήμερον ἡ γυναῖκα ἐργάζεται καὶ μετὰ τὴν ἑλπίδα της καὶ εἰς τὰ χωρὶς ἀνδρὶς παρακίοντες τὴν

τὴν φροντίδα φυσικὰ ποὺ εἶχε διὰ τὰ παιδιά, διὰ τὴν διατροφὴν καὶ τὴν ἐνδυμασίαν των. Τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα ἠκολούθουν ἐπίσης εἰς τὴν ἐργασίαν των καὶ τὰ παιδιά. βοηθῶντα ποικιλοτρόπως. Ὅλοι των ἀφιεργία καὶ σημείον συναντήσεως εἶχον τὸ σπίτι. Ἡ οἰκογενειακὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ ζωὴ ἀπετέλουν μίαν ἐνότητα ὀργανικὴν.

Ἀκριβῶς ἡ ἐνότης αὕτη ἐξέλειπε εἰς τοὺς βιομηχανικοὺς κύκλους, ἐπειδὴ τὰ 81% τῶν ἐργαζομένων ἐργάζονται ἐκτὸς τῆς οἰκογενείας. Ἀκόμη καὶ τὴν ἀγροτικὴν οἰκογένειαν ἐγκαταλείπουν ὁ σύζυγος καὶ τὰ ἡλικιωμένα παιδιά καὶ ἀναζητοῦν εἰς τὴν πλησιεστέρην ἢ εἰς τὴν ἀπομακρυνθεμένην πλὴν μίαν οἰκονομικὴν ἐργασίαν εἴτε διότι τὰ ἐκ τῆς ἀγροτικῆς ἐργασίας ἐσοδα δὲν ἐπαρκοῦν εἴτε διότι μαγνητίζονται ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς πολιτείας. Καὶ ἐνῶ τὰ ἀπαραιτήτα διὰ τὴν ἀγροτικὴν παραγωγὴν ἐργαλεῖα κατασκευάζοντο εἰς τὸν κύκλον τῆς οἰκογενείας, ὅπως εἶναι: ἡ ρόκα, ὁ ἀργαλειός, τὰ διὰ τὴν κτηνοτροφίαν ἀπαιτούμενα κ.λ.π., διὰ τῶν ὁποίων παρήγοντο τὰ ἀγροτικὰ προϊόντα, ὅπως εἶναι: κλωστοῦφαντικά ὕλα, ὄφθαλμα, προϊόντα κρέκτου, ἐπειδὴ ἀκόμη εἰς τὸ σπίτι ἐσφάζοντο τὰ ζῶα, κατασκευάζετο τὸ ψωμί, τὸ βούτυρο καὶ ὅλα τὰ γαλακτοειδῆ, μέχρι τινος καὶ τὸ ἄλευρι, ἐγένετο τὸ ἄλωνασιμ κ.λ.π., τὴν ὁ οἰκογένεια ἐπαύετο νὰ εἶναι τόπος παραγωγῆς καὶ ἀγορᾶς ὅλα αὐτὰ ἀπὸ τὴν καταναλωτικὴν ἀγοράν. Εἶναι τὸ πρῶτον σύμπτωμα, ἡ πρώτη συνέπεια τῆς ἐκβιομηχανοποιημένης Κοινωνίας: Ἡ ἐργασία ἐκτελεῖται μακρὰν τῆς οἰκογενείας καὶ τὸ σπίτι ἀπὸ τόπος παραγωγῆς μετεβλήθη εἰς τόπον καταναλώσεως.

2. Ἐπακόλουθον τούτου, ὃ καὶ τὸ σπουδαιότερον, εἶναι: αἱ ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς καὶ κοινωνικῆς θέσεως τῆς γυναίκος ἐπιπτώσεις. Ἡ νέα κατάσταση πραγμάτων ἐξαναγκάζει τὴν γυναῖκα νὰ σταθῇ εἰς τὴν διασταύρωσιν ποὺ συναντᾷ ἡ οἰκογένεια μετὰ τὴν Κοινωνίαν καὶ νὰ ἐκλέξῃ, ἢ νὰ μείνῃ εἰς τὸ σπίτι, ἀσχολουμένη μετὰ τὰ οἰκιακά καὶ νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ κάθε ἐξωοικονομικῆς ἀπασχόλησιν, ἢ νὰ περιορίσῃ τὴν φροντίδα διὰ τὴν οἰκογένειαν καὶ νὰ ἐργασθῇ, διὰ νὰ κερδίσῃ μακρὰν τῆς οἰκογενείας, ἢ, τέλος, νὰ ἀπαρνηθῇ τελείως τὴν ἀπασχόλησιν της καὶ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς ἕνα ἐπαγγελματιᾶ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ ἄνδρας.

α) Καὶ εἰς τὴν δευτέραν καὶ εἰς τὴν τρίτην περίπτωσιν ἡ γυναῖκα, ὡς συνήθιζεται νὰ λέγεται, εἶναι ἐργαζομένη. Εἶναι ἡ κακίον διὰ τὴν γυναῖκα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, τῶν Σκανδιναβικῶν χωρῶν, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γερμανίας κυρίως μετὰ τὴν II Παγκόσμιον πόλεμον καὶ ὅλων τῶν Κομμουνιστικῶν χωρῶν, ὅπου ὁ θεσμός τῆς προικῆς ἐξέλειπε μετὰ τὴν ἐκβιομηχανοποίησιν τῆς Κοινωνίας. Ἡ γυναῖκα ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ. Ἐπιδιώκει τῆς γυναικὸς εἶναι ἡ ἐπαγγελματικὴ τραπεζοῦσα. Πρὸ τοῦ γάμου ἐργάζονται τὰ 81% τῶν γυναικῶν καὶ μετὰ τὸν γάμον πλέον τῶν 81%.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ πρόβλημα τῆς ἐργαζομένης γυναικὸς εἶναι πολὺπλευρον καὶ πολὺπλοκόν. Διὰ τὴν ἀνάλυσίν του καλεῖται ἡ ἐπιστήμη τῆς

ε, δια την
κτέρα και
οίαν των
Ολοι των
το σπίτι
επετέλουν

τους βιο-
ργαζομέ-
ομή και
σύζυγος
την πλη-
ήλιν μίαν
αγοτικής
γνηρίζον-
τά άπα-
ύειτα κα-
ας, όπως
ιστορικήν
γοντο τα
ιστανικά
κόμην εις
το ψωμί,
τινος κα-
ε ή οικο-
και άγο-
ράν. Εί-
ε της έκ-
ια έκτε-
ο σπύτι
ς τόπον

ιούτερον,
ωνικής
έα κατά-
να στα-
ογένεια
η εις το
κραιτηθ-
να πε-
ε να έρ-
νείας, ή,
ς και να
αι ο έν-

ην περί-
αι, είναι
ακ των
χωρών,
τον Ιβ-
ιστικών
ε με την
ακ άπο-
πιδιώξει
ποίησης
αυτικής

γαζομέ-
λύπλο-
αυτική
του

παιδαγωγικοί, έθνικοί και θρησκευτικοί λόγοι καθι-
στούν αυτό λίαν δυσπεπτόν.

β. 1) Κατά τα πορίσματα μιας κοινωνιολογικής έ-
ρευνής εις την Δ. Γερμανίαν μία 5/μελής οικογένεια
άπαιτεί κατά μέσον όρον εβδομαδιαίως 11 ώρας έρ-
γασίαν από την νοικοκυρά. Ένα παιδί κάτω των έξ
ετών άπαιτεί το όλιγώτερον εργασία 11 ώρων εβδο-
μαδιαίως, έκτός από το παιχνίδι, τον περίπατο και
τα παρόμοια. 2) Μία άλλη έπίσης έρευνα ώδήγησεν
εις την διαπίστωσιν, ότι τα 3/4 των εργαζομένων
γυναικών φροντίζουν και τα της οικογενείας άνευ της
βοηθείας μιας ύπηρετίας ή του άνδρός. Καί αι δύο
προαναφερθεΐσαι έρευναι ώδηγοΐν εις το συμπέρασμα,
ότι: ή σύγχρονος γυναίκα είναι βεβαρυμένη
και από άπόψεως υγείας, παρά την χειραφέτησιν
της και την ίσοτιμίαν της με τον άνδρα.

γ) 'Αλλ' εάν αυτό άφορά άμέσως την υγείαν της
γυναίκης, άφορά έμμέσως την υγείαν των έπερχομέ-
νων. Διότι εις το σημειον αυτό άναζητούν πολλοί
ιατροί και κοινωνιολόγοι τα αίτια του μεγάλου ποσο-
στού θνησιμότητος των βρεφών, παρά τας προ-
όδους της συγχρόνου Ιατρικής και της 'Υγιεινής.

δ) Παιδαγωγικά έρευναι εξ άλλου, όπως αι διε-
θνώς γνωσταί έρευναι του Dührssen, του Spitz και
του Nitschke, σχετικώς με την σημασίαν της άπου-
σίας της εργαζομένης μητρός, από το σπίτι δια
την όλην ψυχοφυσικήν εξέλιξιν και ανάπτυξιν του
παιδιού έπισημαίνουν σοβαρωτέρους κινδύνους από
της 'Υγιεινής.

Η ένότης Μητέρα—παιδί, εις την όποιαν υπάρ-
χει μία ένστικτώδης σχέσις κοινωνίας, άποτελεί προ-
πόθεσιν της όλης μετέπειτα άγωγής. Εις την ένό-
τητα αυτήν, έκτός των βιολογικών σχέσεων: δεσμός
αίματος, παροχή του μητρικού γάλακτος και πάσης
άλλης βοήθείας, άνταποκρινομένης εις τας βιολογι-
κάς ανάγκας, υπάρχουν και ψυχοπνευματικαί σχέσεις,
αί όποιαι συντελούν εις την μεταμόρφωσιν της γυ-
ναίκος εις μητέρα και δια ψυχικής και πνευματικής
μεταγίσεως εκδηλώνονται προς το παιδί ως: **άγάπη**.

Εις την ένότητα εξ άλλου Μητέρα—Παιδί υπάρχουν
τα δύο γνήσια γνωρίσματα της πραγματικής παι-
δαγωγικής κοινότητος: **άγάπη και έμπιστοσύνη**.

Η μητέρα είναι: **το ζωντανό παράδειγμα**. Το
ιστορικό χαμόγελο, ο θεϊος αυτός ήλιος, ή ματιά, ή
αγάπη, ή ύπομονή, ή φροντίς και ή περιποίησης της
ματρός δημιουργούν το κατάλληλον περιβάλλον δια
την ανάπτυξιν του έν τω γίνεσθαι ανθρώπου. 1)
Ένα παιδί το όποιον δεν ζή έντατικώς κατά τους
πρώτους μήνας και κατά τα πρώτα έτη της ζωής του
την παρουσίαν, την στοργήν, την άγάπην, την θαλπω-
ρήν και το ενδιαφέρον της μητέρας του, τραυματιζε-
ται, κατά κανόνα ύποσυνειδήτως, ψυχικώς και έμψυ-
χικώς. Αργότερον εις τας κοινωνικάς σχέσεις με τους
συνανθρώπους του έφ' όρου ζωής ποικιλλοτρόπως.

2) 'Αλλά το πρόβλημα δεν άπλοποιείται και δια τα
κατά τι ηλικιακά παιδιά, τα όποια εγκαταλείπον-
ται χωρίς καμμίαν επίβλεψιν εις το σπίτι και συνη-
θίζονται με τα άλλα παιδιά της γειτονιάς εις την
αγωγήν που παρέχουν αι διάφοροι επιδράσεις της
ζωής του δομού, των έκτακτων του ραδιού, των
προσταγμάτων τηλεράσεως των διασκέψεων και

μυθογραφικών ρίθμ, των μοντέρνων ρεαλιστικών εί-
κονογραφημένων περιοδικών, της ρυπαρογραφίας έ-
ρμηρ δων και άλλων έντύπων κλπ.

3) Η παρουσία της μητρός είναι περισσότερον ά-
ναγκαία κατά την περίοδον του πρώτου και δευ-
τέρου παιδικού πείσματος, κατά την όποιαν ψυ-
χολογικοί λόγοι συντείνουν εις μίαν παροδικήν διά-
στασιν της ένότητος Μητέρα—Παιδί. Μία άρνητική
βούλησις του 3ετούς-έτεους παιδιού και του προε-
ρήβου, ή όποια εκδηλούται εις κάθε περίστασιν, είναι
το βασικόν γνώρισμα της κρίσεως αυτής περιόδου.
Η μητρική άγάπη και νουθεσία, όταν βεβαίως δεν
είναι παθολογική, βοηθεί το παιδί να εξέλθη ήμαλώς
και άτραυματίστον της ρυσικής αυτής, αλλά και τρα-
γικής περιόδου της παιδικής ηλικίας.

Τα άνωτέρω γίνονται περισσότερον κατονοητά, αν
σκεφθῇ κανείς: πόσον δύσκολον πρόβλημα είναι ή ά-
γωγή των παιδιών και... όταν άκόμη, οι εργαζόμενοι
γονείς εύρίσκονται εις το σπίτι. Διότι φυσικῶ τῷ
λόγῳ, κουρασμένοι και κατάκοποι, όπως είναι από
τον μόχθον της ήμέρας, δεν είναι εις θέσιν να δημι-
ουργήσουν μίαν άπαραίτητον δια την οικογενειακήν
ανάτροπην των παιδιών άτμόσφαιραν άγάπης, ένδι-
κρόντας, χάρως και παιγνιδιού. Δικαιολογούνται, ότι
δια τα παιδιά είναι το Σαββατοκύριακον, αλλά και
το Σαββατοκύριακον διατίθεται εις έκδρομάς και έτσι
το παιδί παρμένει και πάλιν εις το περιθώριον. Εις
την σημερινήν Δ. Γερμανίαν π.χ. 2 έκατομ. παιδιά
περίπου ακολουθούν αυτήν την τύχην. Συγκεκριμέ-
ως εις τα πέντε παιδιά το ένα έχει μητέρα εργαζο-
μένην μακράν του σπιτιού. Εις την Αμερικήν και εις
την Σουηδίαν το ποσοστόν αυτό είναι πολύ περισσό-
τερον ηδυσχημένον.

α) Πρά ταύτα οι οικονομολόγοι έχαιρέτησαν ιδι-
αιτέρως την συμβολήν της γυναίκος εις την βελτίω-
σιν της οικονομίας, οικιακής και εθνικής. Εις την
πραγματικότητα όμως το πρόβλημα περιεπλάκει και
οι οικονομολόγοι εύρέθησαν πρό νέων δυσπεπλύτων
προβλημάτων, επακόλουθα του νόμου της προσφοράς
και της ζήτησεως της εργασίας. Η είσοδος της γυ-
ναίκος εις την εργασία ώδηγεί εις την μείωσιν των
ήμερομισθίων, αυτό εις την μείωσιν του οικογενεια-
κού εισοδήματος και το τελευταίον την γυναικα εις
την άγοράν της εργασίας. 'Αλλά τότε άκριβώς είναι
πού ή οικονομία δεν χρειάζεται την γυναίκα που ση-
μαίνει: «Η γυναίκα άνήκει εις το σπίτι». Εις ευ-
νοϊκούς δια την οικονομίαν καιρούς χαιρετίζεται με
ένθουσιασμόν ή συμβολή της γυναίκος, διότι τότε «ή
γυναίκα δημιουργεί». 'Αλλά τότε εις το σπίτι έπαρ-
κει το εισόδημα του άνδρός και μόνον, που σημαίνει
έπίσης: «Η γυναίκα άνήκει εις το σπίτι».

Έν πάση όμως περιπτώσει ή οικονομία άποτελεί σή-
μερα τον άνίατον πονοκέφαλον της οικογενείας και
μαζύ της εκβιομηχανοποιημένης κοινωνίας. Τελευ-
ταίως επικρατεί ή σκέψις δια μίαν άπασχόλησιν της
γυναίκης. Να εργάζεται δηλαδή ή γυναίκα κατά το
ήμισον του καθημερινού εργασίμου χρόνου. Αυτό όμως
προσκαρτερεί εις την γυναίκα που άπασχολείται εξ ό-
καλήρου έκτός της οικογενείας εις την επανένταξιν

Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΜΙΜΗΣΗ

Του κ. ΑΝΔΡΕΑ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΚΗ, Διδ. του Β' δ' θεσίου Ρεθύμνης

● ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΕΚ ΤΟΥ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΥ

Παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας μιμούνται περισσότερο. Τα αγόρια 3-6 ετών τον πατέρα. Κατασκευάζουν αλετράκια τα τέκνα των γεωργών γιατί βλέπουν τον πατέρα των να φτιάνει το αλέτρι του. Καβαλοούν ένα καλάμι παριστώνοντας τον καβαλάρη σέ δλογο. Κτίζουν σπίτια, φούρνους, άλωνια, ανοίγουν πηγάδια και αντλούν νερό με κουτάκια, και άλλα πολλά.

Τα κορίτσια της ίδιας ηλικίας μιμούνται τη μάνα. Κατασκευάζουν κοκκλες τις οποίες ντύνουν, κοιμίζουν και περιποιούνται όπως ή μαμά το μικρό της (νήπιο). Τα βλέπομε να τις σφιγνουν στην παιδική αγκαλιά, να τις νανουρίζουν και να τις τραγουδούν με χάρη, αγάπη, τρυφεράδα και γοητεία. Αργότερα αυτοσχεδιάζουν ρόκες και κλώθουν, γνέθουν μαλλιά, ράβουν, κεντούν, πλέκουν φανέλλες και γενικά ασχολούνται με όλα όσα απασχολούν την μαμά των οικιακά έργα. Οι εργασίες της κουζίνας απασχολούν ακόμη και μαθήτριες 6-10 χρονών. Τις βλέπομε κατά τα διαλείμματα να κόβουν χορτάρια, να τα βράζουν σε κουτιά (τσουκάλια) να σερβίρουν έπειτα το φαγητό σε μικρά γαστριά (πίατα) και να κάθονται να τρώνε (δηθεν) με ξύλινες περόνες (τα πηρούνια).

Μιμούνται τις νοικοκυρές στις περιπτώσεις αυτές. Μαγειρεύουν, βάζουν τραπέζι σερβίρουν και γευματίζουν οι ίδιες με μία θαυμαστή τέχνη και επιτηδεϊότητα που θα ζήλευαν πολλές ενήλικες. Τέτοιες ασχολίες αρέσουν πολύ στις κορασίδες της ηλικίας αυτής που ή μίμηση παίζει ξεχωριστό ρόλο στις παιδικές ψυχές και

επιδίδονται σ' αυτές με ιδιαίτερο ζήλο και μετά το σχολείο, κατά τις ώρες της μεσημβρινής αλλά και απογευματινής αναπαύσεως. Θυμάμαι ένα δμילו μαθητριών μου 4-5 που έπαιρναν τα καλάθια, πήγαίναν και εύρισκαν άγρια χόρτα, τα έπλεναν στο ποτάμι τα καθάριζαν, έπαιρναν ένα ταικάλι πραγματικό από σπίτι τα έβραζαν στην απόμερη και ύψηνη αύλη του γειτονικού των έλαιοτριβείου, τα σέρβιραν σε πραγματικά πιάτα, έπαιρναν λάδι, αλάτι, ψωμί, πηρούνια και έγευματίζαν άληθινά επάνω σ' ένα πέτρινο πεταμένο πετράδι του μύλου. Το επανέλαβαν πολλές φορές. Το ίδιο τους απαγόρευσα φοβούμενος ένδεχόμενη δηλητηρίαση και έκαμα σχετική διδασκαλία στο σχολείο, συστήσας να εκτελούν το συμπόσιο αυτό ως παιχνίδι, όχι όμως να τρώγουν πραγματικά γιατί κινδύνευε ή υγεία των.

Μιμούνται λοιπόν τα παιδιά. Μιμούνται και οι έφηβοι και οι ενήλικες. Ο ένας μιμείται και αντιγράφει τον άλλο. Έτσι μεταδίδονται τα έργα από χέρι σε χέρι, εκμανθάνονται οι τέχνες, σπουδάζονται οι επιστήμες, μεταλαμπαδεύεται ή πείρα της ζωής και ή ανθρωπότης προοδεύει και διατηρείται συνεκτική ή επιβίωση. Η τάση των τελευταίων χρόνων προς μόρφωση του λαού είναι αποτέλεσμα μιμήσεως. Οι γονείς μιμούνται και αντιγράφουν άλλους γονείς κι έτσι δημιουργείται το υπάρχον πολιτικό ρεύμα της σημερινής εποχής.

Δέν μιμούνται όμως τα παιδιά και οι έφηβοι μόνον τα καλά τα άγαθά τα ένάρετα, τα ήθικα προοδευτικά και πολιτιστικά έργα. Δυ-

τικόν τομέα και ή όποια δέν συμφωνεί μ' αυτήν την λύσιν.

στ) Όπως όμως και έν έχουν τα πράγματα, πέραν της οικογενείας, ή εκβιομηχανοποιημένη κοινωνία γεύεται τους καρπούς των συνεπειών της καταστάσεως αυτής: 1) Ο χαμηλός επικινδύνως αριθμός των γεννήσεων παρ' έν παντός κατά το πρώτον έτος του γάμου και ή εις μέγαν επίσης βαθμόν αποφυγή τεκνοποιήσεως έγκυμονούν τον κίνδυνον της ανισορροπίας μεταξύ πολιτισμένων και πρωτογόνων λαών, όστις αποτελεί σήμερα μίαν από τας μεγαλύτερας απειλάς κατά της Δυτικής κοινωνίας και του πολιτισμού της. Η Εύρώπη, όπως και άλλου υπεστηρίξαμεν, δέν κινδυνεύει τόσον από την Ρωσίαν, όσον από την Κίνα και την υπανάπτυκτον Ασίαν και Αφρικην γενικώς. 2) Τα διπλά έξοδα εις την οικογένειαν δέν ώφελούν ούσιαστικώς, διότι υπερτιμούνται τα πρώτης ανάγκης είδη διατροφής, απαιτούνται περισσότερα περιττά έξοδα και άνέρχεται ό τιμάρθμος. Μία γυναίκα π.χ. ή όποια κερδίζει 1700 δρχ. τον μήνα, διά να τό κατορθώση ν' αγοράση μία μηχανή πλυσίματος αντί 15.000 δρχ. πόσον χρόνον

πρέπει να εργάζεται διά να την εξαγοράση, άφ' ένός και άφ' έτέρου πόσος χρόνος μένει διά να διατίθεται εις τό σπίτι;

3. Τέλος, εις την εκβιομηχανοποιημένην κοινωνίαν έχει αλλάξει και ή θέσις των παιδιών ως προς την συμβολήν των εις την οικονομίαν. Παρ' 150 ετών τα παιδιά από 4 ετών και άνω συνέβαλλον εις την οικιακήν οικονομίαν διά της βοηθείας των εις τα οικιακά και εις τας άγροτικές εργασίας. Σήμερα κατά νόνα τα παιδιά μέχρι 18 ετών αποτελούν μίαν αίσθητην οικονομικήν επιβάρυνσιν, είτε μαθαίνουν μίαν τέχνην είτε σπουδάζουν. Από μίαν έρευναν εις την Δ. Γερμανίαν προέκυψεν ότι: τό πρώτο παιδί κοστίζει μηνιαίως 630 δρχ., τό δεύτερο 490 δρχ. και τα υπόλοιπα άνά 420 δρχ.

4. Έν συμπεράσματι, έξ όσων μέχρις εδώ έλέχθησαν, δύναται τις να ειπή, ότι αι μεταβολαι, αι όποιαι έλαβον χώραν εις την οικογένειαν, κατήντησαν αυτήν: μίαν άπλήν κοινότητα φαγητού και ύπνου. Αυτό γίνεται φανερόν από την κατωτέρω άνασκόπησιν της εξελικτικτικής πορείας της οικογενείας.
(Συνεχίζεται)

Ρεθύμνης

και μετά
ινής άλ-
θυμμαι
ρναν τὰ
α χόρτα,
παιρναν
εβραζαν
ιτονικοῦ
γματικά
ητρούνια
πέτρινο
νέλαβαν
α φοβού-
μα σχε-
ς νὰ ἐκ-
χι ὁμως
εὐε ἡ ὕ-

νται και
ἴται και
νται τὰ
ι τέχνες,
αδεύεται
ροοδεύει
'Η τάση
ση τοῦ
η γονεῖς
νεῖς κι'
ὁ ρεῦμα

οἱ ἐφη-
ρετα, τὰ
γα. Δυ-

ἀφ' ἐνός
κατίθεται

κοινωνίαν
πρὸς τὴν
ἐτῶν τὰ
τὴν οἰκια-
οἰκιακά
κατὰ κα-
αν αἰσθη-
μῖαν τέ-
τὴν Δ.
κροστίζει
τὰ ὑπό-

ἐδῶ ἐλέ-
βολαί, αἱ
κατ'ἡντη-
του και
ατωτέρω
οἰκονο-

στυχῶς μιμοῦνται καὶ τὰ ἀντίθετα: Τὰ κακά, τὰ πονηρά, τὰ ἀνῆθικα τὰ ὀλέθρια. Μιμοῦνται τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς λοιποὺς οἰκειοὺς. Μιμῶνται τὰ ἄσχημα λόγια ποὺ ἀπευθύνει ἡ μαμά κάθε τόσο στὴ μεγάλη της κόρη. Μανθάνουν νὰ ὑβρίζουν γιατί ἀκοῦνε κάποιον νὰ ὑβρίζει τὸν γείτονα. Μανθάνουν νὰ βλαστημοῦν τὸ Θεὸ καὶ τοὺς Ἁγίους. Τοῦτο μάλιστα σπουδάζουν τε-λειότερα γιατί τοῦ γίνεται συχνότερη χρῆσις τὸ ὅλους στὸ σπίτι. Μανθάνουν νὰ δέρουν, νὰ κτυποῦν μὲ τὰ χέρια μὲ ξύλο. Νήπια 10 μόλις μηνῶν γιὰ τὸ παραμικρὸ παράπτωμα ἐπικα-λοῦνται τὴν ἀπειλή: Ντά-ντά, κ.λ.π. Ἀπειλοῦν νὰ δερουν γιατί δὲν ἱκανοποιήσαμε μιὰ τους ἐπιθυμία. Τοὺς ἀντιγράφουν σὲ ὅλα. Ἀναπτύσ-σονται κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας. Λέγουν καὶ πράττουν ὅπως ἀκρι-βῶς καὶ τὰ πρότυπα: Οἱ οἰκεῖοι τῶν. Δὲν εἶναι λοιπὸν ὁρθὸ νὰ ἐκφραζώμαστε ἐμπρὸς στὰ μι-κρὰ παιδιὰ μας ἄσχημα, ἀνοίκεια, βάνουσα. Τὸ ἀντίθετο εἶναι ἐπιπόλαιο. Εἶναι καθαρὴ μω-ρία. Δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ μεταδώσουμε στὰ ἄθωα ἀκόμα παιδιὰ μας τίς κακίες μας καὶ τίς ἀσχήμιες τῆς γλώσσας καὶ τῆς ψυχῆς μας. Ἐν εἶμαστε οἱ μεγάλοι κακοί, δύστροποι, ἀνάγω-γοι, βλάσφημοι, δὲν εἶναι τὰ παιδιὰ ὑποχρεω-μένα νὰ μᾶς μοιάσουν. Τούναντιον ὕψιστο κα-θηκὸν μᾶς ἐπιβάλλει νὰ τὰ ἀποδώσουμε στὴν Κοινωνία ἄσπιλα, ἐγνά, ἀμόλυντα, ἀγασθὰ, εὐά-γωγα, χρηστά. Θὰ τὸ ἐπιτύχωμε ἀν παρέχωμε ἀγαθὲς πράξεις πρὸς μίμηση. Μὲ ποῖο τρόπο ἓνα παιδί θα ἔχει καλὸς τρόπους, θὰ φέρεται καλῶς εἰς τοὺς ἄλλους καὶ θὰ ἐπιδεικνύη ἀνε-χτὴ συμπεριφορὰ στὴν κοινωνία τοῦ χωριοῦ του τὸ ἀγροτόπαιδο ἢ τῆς πόλεως τὸ παιδί ἀστοῦ, ὅταν στὸ σπίτι του βλέπῃ καὶ ἀκοῦῃ τὰ χεῖρι-στα; Οἱ πρόγονοί μας κληροδότησαν πολλὰς σοφές ὑποθήκες συναφεῖς πρὸς τὸ κεφαλαιῶδες πρόβλημα τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν καὶ τῆς διαπλάσεως τοῦ ἤθους τῶν. Τίς βρίσκομαι ἀπο-κρυσταλλωμένες στίς λαϊκὰς παροιμίες καὶ δὲν πρέπει νὰ τίς παραγνωρίζωμε: α) «Μ' ὅποιο δάσκαλο καθίζης τέτοια γράμματα μαθίνεις». β) «Ὁ κόρακας δὲν κάνει περιστέρια μόνο κά-νει κορακάκια». Σημαίνει πὼς οἱ κακοὶ γονεῖς, ἐκεῖνοι δηλαδή ποὺ δὲν προσέχουν στὴν ἀνατρο-φὴ τῶν παιδιῶν τῶν, θὰ τὰ κάμουν ὁμοιά τῶν: Κόρακες αὐτοὶ κοράκια θὰ δώσουν. Δὲν θὰ δώ-σουν περιστέρια. Δὲν θὰ παραδώσουν στὴν κοι-νωνία καλοὺς ἀνθρώπους. γ) «Ὁπου πηδᾷ ἡ κατσίκα πηδᾷ καὶ τὸ κατσικάκι». Ὑποδηλοῖ πὼς ἡ κόρη θὰ μοιάσῃ τῆς μαμᾶς της. Συνήθως τῆς γίνεται χρῆσις στὸ ζήτημα τῆς ἠθικῆς. Δη-λαδή ἐνάρετη, τίμια καὶ χρηστὴ μητέρα, τέτοια κόρη θὰ μορφώσῃ. Τούναντιον, ἡ ἀνῆθικη, ἡ πο-νηρὴ καὶ κακοῆθης. Λέγεται ὅταν παραστρατῇ σὴν μιὰ κόρη, τὸ εἶχε δὲ πάθει κι' ἡ μαμά της. Ὡστόσο τῆς γίνεται καὶ χρῆσις εὐρύτερη. Γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα τάξεως ἐργασίας, συμπεριφο-ρᾶς, σωφροσύνης, συνέσεως, κοσμιότητος κ.λ.π.

δ) «Κύτταζε νοῦγια παῖρνε πανί, κύτταζε μάν-

να παῖρνε παιδί». Ὑπονοεῖ πὼς ἡ νύμφη-κόρη θὰ ὁμοιάσῃ τῆς μαμᾶς της στὸν χαρακτήρα' τὸ ἤθος, τὴν οἰκοκυρῶσύνη. ε) «Ὁ πῖος καθίσῃ μὲ τὸ στραβὸ τὸ πρῶτ' ἄλλοιθωρίζει».

Ἀλλὰ καὶ οἱ καλοὶ ἢ οἱ κακοὶ χαρακτηρι-σμοὶ τῆς κοινωνίας πρὸς τὰ μέλη της πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἴδια αἰτία. Γιὰ ἓνα καλῶς φερόμενον κύριο, εὐγενῆ, κόσμιο, συγκρατημένο λέγουν: Ἀπὸ καλοῦ; ἀνθρώπου; κατὰγεται. Ἀπὸ καλὸ σοῖ (σειρά, γενεά). Καλὸσειρος εἶναι. Τούναν-τιον γιὰ τὸν κακῶς φερόμενον, τὸν ἀγενῆ δύσ-τροπο, ἀνάγωγον: Εἶναι κακοσαντεθραμμένος λέγουν. Τὸ ἴδ ο ἦσαν κι' οἱ γονεῖς του. Ἀπὸ κακὸ σοῖ. Εἶναι κακόσειρος. Ταῦτα σημαίνουν ὅτι οἱ ιδιότητες τῶν παιδιῶν, τὸ ποῖόν τῶν, τὰ προτερήματα ἢ τὰ ἐλαττώματα οἱ χαρὲς ἢ οἱ κακίες τῶν πηγάζουν ἀπὸ τίς ιδιότητες τῶν γεν-νητόρων: Τῶν γονέων. Στὴ διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρος, στὴν μετάδοση τῶν ιδιοτήτων καὶ τῶν ἔξεων ἡ μίμηση παίζει σημαντικὸ ρόλο. Ἀσκεῖ ἀκαταγώνιστη ἐπιρροή καὶ ἐπίδραση ἐπὶ τῶν παιδιῶν.

Ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως ἡ μίμηση εἶναι σπουδαιότατη λειτουργία στὸν ἀνθρώπο. Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα ὄργανα τῆς πνευματικῆς ἐξελιξεως. Ἐνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς παράγοντες ποὺ κατευθύνουν τὸ παιδί στὴν ἀπόκτηση τοῦ ἀποθέματος τῶν λειτουργιῶν ποὺ εἶναι ἀπαραί-τητες γιὰ τὴν ὕπαρξη τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν περίφημον Ἐλβετὸ ψυχολόγο Κλαπαρέντ. Οἱ ἕτεροι δύο εἶναι ἡ κληρονομικότητα καὶ ἡ προ-σωπικὴ πείρα. Δὲν μᾶς δίδεται ἔτοιμη ἐντελὴς πρὸς χρησιμοποίησις. Πρέπει νὰ τὴ τελειοποιή-σωμε ὅπως τελειοποιούμε τίς ἄλλες ἀνθρώπινες λειτουργίες. Ὁ Κλαπαρέντ ἀμφιβάλλει ἀν εἶναι τέλειο, αὐτοτελὲς ἐνστικτο. Πάντως καὶ ἂν δὲν εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου ἀποτελεῖ ἐνστικτώδη ἐνέρ-γεια μεγάλης δυνάμεως. Θὰ τελειοποιήσωμε τὴν μίμηση μὲ τὴν ἀσκηση. Μὲ τὸ παιχνίδι. Προκα-λοῦμε τὸ μικρὸ νὰ ἐπαναλάβῃ πολλάκις μιὰ κι-νηση ἕως ὅτου ἐπιτύχῃ τὴν ἐκτέλεσίν της ὅπως τὴν ἐκτελοῦμε ἐμεῖς. Τότε ἔχει μιμηθῇ τὸ πρό-τυπὸ του. Τὸ παιδί μιμεῖται εἴτε προκαλούμενο ἀπὸ ἄλλους εἴτε ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας. Δὲν ἔχει οὔτε στὴ μιὰ οὔτε στὴν ἄλλη περίπτωσι, συνειδησὴ τοῦ τί πράττει. Ἐπαναλαμβάνει κι-νήσεις ἢ κραυγὰς τίς ὁποῖες εἶδε ἢ ἀκούσε. Ἡ ἐπανάληψη ὁμως αὐτὴ ὀφείλεται σὲ καθαρὴ μί-μηση. Παραδεχόμενοι ὅτι τὸ μικρὸ παιδί ἐκτε-λεῖ ἀσύνειδα κινήσεις ἢ ἐπαναλαμβάνει κραυ-γὰς ἢ ἤχους ποὺ ἀκούσε, τότε δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείσωμε ὅτι ἡ μίμηση εἶναι μιὰ πρωτογο-νικὴ ἐνέργεια ἥτοι ἐνστικτο. Μίμηση εἶναι ἡ ἀναπαραγωγή ἀπὸ ἓνα ἄτομο τοῦ ἰδίου πράγμα-τος ποὺ εἶδε τὸ ἄτομο νὰ ἐπιτελοῦν ἄλλα ἄτο-μα. Γιὰ νὰ ὑπάρξῃ μίμηση ἢ μᾶλλον γιὰ νὰ μι-μηθοῦμε πρέπει νὰ ὑπάρξῃ προηγουμένως ὁπτι-κὴ ἢ ἀκουστικὴ ἀντίληψη ἀφορῶσα κινήσεις ἢ ἐνέργειες δυνάμενες νὰ ἀναπαραχθοῦν. Ἡ μι-μηση στὰ παιδιὰ ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ ἔκτου μηνῆ. Εἰς τοῦτο συμφωνῶ ἀπόλυτα μὲ τὸν Κλαπαρέντ.

όμολογούντα ότι το αγόρι του έπτά μηνών και 10 ημερών έκτελούσε ένα παιχνίδι που του είχαν δείξει, συνιστάμενο στο να κρατά στο ένα χέρι το βιβλίο και με το άλλο να το κτυπά με ένα αντικείμενο που κρατούσε, ή δε κόρη του 7½ μηνών έμιμείτο το παιχνίδι της «μαριονέτας». Τα ίδια παρατήρησα στα παιδιά μου. Το πρώτο μου παιδί 6-7 μηνών μιμόταν την κίνηση του χεριού που τραβάει το σχοινί και σημαίνει τον κώδωνα της έκκλησις. Το είχα πάρει μαζί μου κατά τη σήμανση του κώδωνος για το σχολείο μερικές φορές. Άρκεσε αυτό για να ύψωνη και να χαμηλώνη το χέρι ψελίζοντας «ντάν». Το ίδιο παιδί βλέποντας τον ξυλουργό να πριονίζει (τόν είχαμε έργατη στην άνεγερση της οικίας μας) και ακούοντας τον ιδιόρρυθμο ήχο του πριονιού χ-χ-χ. (Αυτά γίνονται το 1937). Μιμόταν το πριόνι, την ενέργεια του ξυλουργού. Οι ίδιες παρατηρήσεις άφορούν και την κόρη μου 8 μηνών (Φθινόπωρο 1952). Έπανελάμβανε κάθε τι που θα της έπεδεικνύετο. Βλέποντάς με σε απόσταση 30 μ. εξέδιδε την χαρά του, και έτεινε τα χεράκια προς το μέρος μου — προσπαθώντας δηθεν να έλθω — φωνάζοντας μπαμπά.

Βέβαια άμφίβολο είναι αν τα παιδιά της ηλικίας αυτής έχουν τη συνείδηση πως μιμούνται ή αντιγράφουν. Βέβαιο είναι όμως πως ίκανοποιείται ή συνείδησή των με την θέα κάθε νέου αντικειμένου ή το άκουσμα κάποιας νέας κινήσεως ή κρότου ή φωνής. Απόδειξη, ή τάση του να τα συλλαμβάνη, να τα ψαύη να τα βλέπη, να τα άποκτά. Όπως ένστιχτωδώς πλουτίζει την πείρα του. Με την πρόοδο της ηλικίας αύξάνει το ζίσθημα της μιμήσεως. Το άνεπτυγμένο παιδί 5-6 έτών έμφορεϊται από λίγο ή πολύ συνειδητό αίσθημα προς μίμηση. Για να έπιτύχη το παιδί κάποιον έπιθυμητό σκοπό παρατηρεί πως τον έπιτυγχάνουν οι άλλοι. Μιμείται και έπειτα έκτελεί.

Γεννώνται ένταυθα δυό έρωτήματα αν ύποθέσωμε ότι δέν είναι ένστιχτο ή μίμηση.

1) Γιατί το νήπιο έχει την τάση να μιμείται ότι βλέπει;

2) Γιατί έπαναλαμβάνει τις μιμητικές ενέργειες μέχρι να έπιτύχη την πλήρη αντίγραφή του προτύπου του;

Ένστιχτο είναι μια ενέργεια καλώς καθωρισμένη όπως το ένστιχτο της τροφής, της κατασκευής της φωλιάς από τα ζώα κ.λ.π. Οι προς μίμηση όμως ενέργειες είναι άκαθόριστες. Μήπως λοιπόν ή μίμηση δέν είναι ένστιχτο; Ό Γκρόος το άρνείται. Δέν είναι λέγει ή μίμηση πρωτόγονη τάση πλύν των περιπτώσεων της μιμήσεως του γέλοιου ή της κραυγής.

Ό Κλαπαρέντ ώστόσο παραδέχεται πως το ένστιχτωδες μέρος της μιμητικής λειτουργίας εύρίσκεται στο φαινόμενο της άναζητήσεως του όμοιου. Η άναζήτηση του όμοιου είναι ή αυτή σ' όλες τις μιμούμενες ενέργειες. Είναι δηλ. μια τάση καλώς καθωρισμένη και πάντοτε ή

ίδια. Την τάση αυτή δυνάμεθα να θεωρήσωμε ως ένστιχτο. «Το ένστιχτο της άναζητήσεως του όμοιου. Πού ίσοδυναμεί με μίμηση χωρίς βουλητική έπικουρία. Η Βουλητική μίμηση άφορά τους ένήλικες. Στους μεγάλους ή άναζήτηση του όμοιου άποτελεί σκοπόν του ύποκειμένου. Στο παιδί έπιδιώκεται χωρίς συνειδητή αίτια. Ένστιχτωδώς. Άργότερα συνειδητοποιείται με την όρεξη του όμοιου όπως το ένστιχτο της τροφής γίνεται συνειδητό με την πείνα.

Νά λοιπόν γιατί και πως μιμείται το παιδί. Έτσι έρχόμαστε στο τρίτο έρώτημα: Τι μιμείται το παιδί;

3) Τι μιμείται το παιδί

Δέν μιμείται το παιδί το κάθε τι. Μιμείται ότι του είναι χρήσιμο και ώφέλιμο. Κάτι που θα το κάμη καλύτερο και θα το συνδράμη να μοιάση πιο γρήγορα με τον μεγάλο. Το πρότυπό του. Μικροί σπίνι τοποθετούμενοι κοντά σε κορυδαλλούς μιμούνται το τραγουδι των τελευταίων. Τοποθετούμενοι όμως κοντά σε σκυλιά δέν μιμούνται το γαύισμά των παρατηρεί ό Κλαπαρέντ. Τοι' αυτό συμβαίνει και με το παιδί. Μιμείται ότι του ύπαγορεύουν οι άνάγκες για την εξέλιξή του. Οι δεξιότητες που φέρει μαζί του το παιδί κατά τη γέννησή του δέν έξελλισσονται χωρίς την εύεργετική έπίδραση της Μιμήσεως. Κάνει έκλογή κατάλληλη το παιδί ως προς τα αντικείμενα της Μιμήσεως του. Άνάλογη έκλογή προς την ηλικία και τις έκάστοτε άνάγκες της στιγμής. Μιμείται ότι το ένδιαφέρει, προς το συμφέρο της τελειοποίησώς του. Ό Άμερικανός ψυχολόγος B. ggy διαπίστωσε πως το ένστιχτο της κατασπαράξεως των ποντικών από τα γατάκια διαμορφώνεται μόνο με την έπίδραση της μιμήσεως. Άν δηλονότι άνατραφούν έτσι ώστε να μη ίδουν ποτέ άλλες γάτες να τρώγουν ποντίκια, τότε παίζουν μαζί χωρίς να τα πειράζουν. Προς την άποψη αυτή διαφωνούν οι Verkes και Bloomfield γιατί διαπίστωσαν από μερικά πειράματα πως οι γάτες κάποτε θα κατασπαράζουν τους ποντικούς και αν ποτέ δέν ίδουν άλλες γάτες να κάνουν το ίδιο. Κατ' αυτούς το ένστιχτο της κατασπαράξεως των ποντικών ύπάρχει στις γάτες και έμφανίζεται ξαφνικά χωρίς την μεσολάβηση μιμήσεως. Πάντως ή μίμηση δύναται να συμβάλλη στην άνάπτυξη και διαμόρφωσή του.

Τάσσομαι με την δεύτερη άποψη: Ότι ή κατασπαράξη των ποντικών όφείλεται εις ένστιχτο έμφανιζόμενο στις γάτες ξαφνικά. Τότε που θα νοιώσουν ότι έχουν την δύναμη να το πράξουν. Και το βασίζω στο έξής περιστατικό: Τό 1951 μία γειτόνισσά μας στο χωριό, συλλέγουσα άγρια χόρτα στο κοντινό φαράγγι — κείται στην παρυφή του χωριού — βρήκε μια φωλιά γάτας με τρία γατάκια. Πήρε τα δύο και μās φιλοδώρησε το ένα. Ήταν πολύ μικρό, μόλις το σώματάκι του είχε μαλλιάσει και τα μάτια του λειτουργούσαν. Είχε παρέλθει το στάδιο της πρώτης

λεωρήσωμε
ζητήσεως
ρη χωρίς
μηση ἀφο-
ναζήτηση
οκειμένου.
ητὴ αἰτία.
οιεῖται με
ο τῆς τρο-

τὸ παιδί,
μα: Τί μι-

τυφλώσεως (τὰ γατάκια πρσμενούν τυφλά τὶς
πρῶτες 11 ἡμέρες). Τὸ περιποιηθήκαμε ὅσο μπο-
ρέσαμε καλύτερα. Προσπαθήσαμε νὰ τοῦ παρά-
σχωμε κάθε ἐπιδαψίλευση ποὺ θὰ ἀναπλήρωνε
τὴν μητρικὴ στοργή. Τὸ τρέφαμε μὲ γάλα καὶ
γρήγορα μεγάλωσε. Ἀπὸ τὸ σπῖτι κι' ἐξω δὲν
ἐβγαίνει. Τὸ φυλάγαμε μὴ τὸ χάσωμε. Μὲ ξένες
γάτες δὲν ἤλθε σὲ ἐπαφὴ ὥστε νὰ λάβῃ μαθή-
ματα κυνηγίου. Δὲν μιμήθηκε συνεπῶς κανένα
γατὶ κι' ὅμως ὄχι μόνον τὶς μικρὲς μαμοῦνες (ἐν-
τομα) τοῦ σπιτιοῦ κυνηγοῦσε ἀλλὰ καὶ ἐξελί-
χθη σὲ δεινὸν κυνηγόν τῶν ποντικῶν. Θυμᾶμαι
ποῦ συνέλαβε ἕνα ποντικάκι. Ἰσως ἦτο τὸ πρῶ-
το του. Λές κι' ἔτρεξε ἀπὸ τὴν Ἀποθήκη μου
περιχαρὲς στὴν κουζίνα κρατῶντας τὸ μικρὸ
ποντίκι στὰ δόντια του, γιὰ νὰ μᾶς τὸ ἐπιδείξῃ.
Τὸ ἄφηνε χαμῶ. Τὸ ἄφηνε κι' ἐπαιρνε λίγα βή-
ματα καὶ τὸ ξανάπιανε. Τὸ ἐπαιζε μέχρις ὅτου
ἐμεινε νεκρὸ ἀπὸ τὰ πλήγματα τῶν δοντιῶν καὶ
κυχιῶν του. Μετὰ ταῦτα τὸ κατέφαγε. Μετὰ
τὴν πλήρη ἐνηλικίωσή του συνελάμβανε ποντι-
κοὺς τόσο συχνὰ ὥστε ἐγίναν ἀφαντοὶ ἀπὸ τὴν
ἀποθήκη. Ποιὸς λοιπὸν διδάξε τὸ γατάκι νὰ
κυνηγᾷ καὶ νὰ κατασπαράσῃ τοὺς ποντικούς καὶ
τὰ ἔντομα; Ποιὸν μιμήθηκε; Οὐδέναις ἄλλος ἀπὸ
τὸ ἑνστικτό! Οὕτε ὠθήθηκε ἀπὸ πείνα, ἀφοῦ
δὲν στερήθηκε ποτέ τροφῆς. Ἐδῶ λοιπὸν ἔχομε
ἑνστικτό μόνον συνοδευμένο μὲ κληρονομικὲς
ιδιότητες τοῦ γένους του.

Τὸ παιδί μιμεῖται ἐνέργειες ἀφορώσας τὸ
ἀνθρώπινο γένος. Εἰς τοῦτο βοηθεῖται ἀπὸ τὴν
κληρονομικότητα. Μιμεῖται ὅμως καὶ ἐνέργειες
νέες οἱ ὁποῖες δὲν μεταδόθηκαν κληρονομικά.
Τὶς βλέπει τώρα ἐκτελούμενες π.χ. διαβάζει ἐφη-
μερίδα, καπνίζει κ.λ.π. Μιμεῖται ἐνέργειες τῶν
ἡλικιωμένων προσώπων ἢ ἐκείνων ποὺ θεωρεῖ
πρόσωπα ἀνώτερα. Τοῦτο πράγει τὴν ἐξέλιξή
του. Μιμεῖται ὅμως κυρίως τὴν πράξιν γιὰτὶ αὐ-
τὴ τὸ ἐνδιαφέρει κι' ὄχι γιὰ χάριν τοῦ προσώ-
που ποὺ τὴν ἐκτελεῖ. Μιμούμενο τὸ παιδί ἀπο-
κτελεῖ σὲ δύο σκοπούς. Μιμεῖται γιὰ νὰ μάθῃ
καὶ μιμεῖται ὅπως εἶναι παιχνίδι τοῦ «ἐνστικτοῦ
τοῦ ὁμοίου». Κοί μιμεῖται γιὰ ν' ἀποκτήσῃ γνῶ-
σεις μὲ τὸ μέσον τῆς μιμήσεως. Ἡ μιμητικὴ
ἐνέργεια εἶναι ταύτοχρόνως σκοπὸς καὶ μέ-
σον. Ἐκπαιδεῖ ἐν ᾧ ἐκπαιδεύεται. Μορφώνει
ἐν ᾧ μορφώνεται ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς σπου-
δαστὰς διδασκαλείου ποὺ διδάσκουν στὰ πρό-
τυπα γιὰ νὰ διδασχτοῦν τὸν τρόπο τῆς διδακτι-
κῆς στὴν πράξιν.

4) Τί μορφώνεται μὲ τὴν μίμηση;

Οἱ γνῶσεις ποὺ ἀποκτοῦνται μὲ τὴν μίμηση
διαιροῦνται σὲ δύο ὁμάδες:

1) Ἀπόκτηση Γενικῶν λειτουργιῶν.

ἦτοι α) Κινητικὴ προσαρμογὴ π.χ. Τὸ παιδί
παρακολουθεῖ μὲ τὰ μάτια τὸ φῶς ποὺ περνᾷ
ἐμπροστί του. β) Βουλευτικὴ (θεληματικὴ) προ-
σαρμογὴ = Ἐκουσίως παρακολουθοῦμε διάφο-
ρες κινήσεις γ) Κατάληψη. = Κατανόηση τοῦ πε-
ριβάλλοντός μας = Κατανόηση χειρισμοῦ ἀντι-

κειμένων, συναισθημάτων. = Μιμούμαστε τὴν
ἐκφραση τῶν ἀνθρώπων ποὺ μᾶς περιβάλλουν.
Ἔτσι ἀνάλογα ἐκφράζομε λύπη, χαρὰ, ἐνθου-
σιασμό, θαυμασμό. π.χ. Τὰ σοβρὰ πρόσωπα
μᾶς κάνουν νὰ συνοφρυνώμαστε (κατσουφιὰ-
ζομε). Τὰ εὐθυμὰ τὸ ἀντίθετο. Ἡ μίμηση αὐτὴ
στηρίζεται στὴ συμπάθεια. Ὁρθῶς ἕνας Φιλ-
λανδὸς εἶπε: «Τὰ παιδιά μιμοῦνται τὸ κάθε τι
χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουν καὶ χάρις στὴν μί-
μηση αὐτὴ ἔμαθαν νὰ καταλαβαίνουν».

2) Ἀπόκτησις ἐιδικῶν λειτουργιῶν.

Ἀποκτοῦμε μὲ τὴ μίμηση ἀπειρία γνώσεων.
Μιμούμενοι τὸν ὑποδηματοποιὸ γινόμεσθε ὑπο-
δηματοποιοί. Μιμούμενοι τὸν σιδηρουργὸ γινό-
μαστε σιδηρουργοί. Χάρις σὴν μίμηση μαθαί-
νομαί νὰ μιλοῦμε. Μιμούμενοι ἐνάρετες πράξεις
γινόμεσθε ἠθικοί, ἐνάρετοι, ἐντιμοί. Ἡ εὐναμη
τοῦ παραδείγματος εἶναι κολοσσιαία. Ἀλλὰ καὶ
ὁλόκληρο τὸ καιδαγωγικὸ μας σύστημα στηρί-
ζεται στὴ μίμηση. Τοῦτο παρατηρεῖ ὁ King εἶ-
ναι εἰς βάρος τῆς προσωπικῆς πρωτοβουλίας
ποὺ αὐτὴ μόνη εἶναι ἱκανὴ νὰ προαγάγῃ τὴν
μάθησιν καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὴν πρόδο τῆς ἀν-
θρωπότητος.

Ἡ παιδικὴ ἡλικία χρησιμεύει γιὰ νὰ παίξου-
με καὶ νὰ μιμούμαστε. «Τὸ παιδί δὲν εἶναι παι-
δί γιὰτὶ δὲν ἔχει πείρα μὰ εἶναι παιδί γιὰ ν'
ἀποκτήσῃ πείρα».

Τὸ παιδί εἶναι: μικρὸ μὰ ἕνα μυστικὸ ἑνστι-
κτό τὸ σπρώχνει νὰ γίνῃ μεγάλο. Ἐχει τὴν ἐπι-
θυμία γιὰ νὰ μαθαίῃ καὶ νὰ μεγαλῶνῃ. Ὅσο
ἡ παιδικὴ ἡλικία εἶναι μεγάλη τόσο καὶ τὸ ἀπό-
θεμα τῶν ἀποκτήσεων ποὺ ἔχει μεταδοθεῖ κλη-
ρονομικά πλουσιώτερο. Ἡ ὥριμη ἡλικία εἶναι ἡ
ἀποκρυστάλλωσις, ἡ ἀπολίθωσις. Τὰ κορίτσια
ποὺ ὠριμάζουν ἐνωρίτερα κατὰ δύο χρόνια ἀπὸ
τὰ ἀγόρια ὑστεροῦν τῶν ἀγοριῶν στὸ βαθμὸ
τῆς διανοητικῆς ἐξελίξεως. Ἰσως ἡ φύσις ποὺ
ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν διαιώνισιν τοῦ εἶδους ρύ-
θμισε ἔτσι τὰ πράγματα ὥστε ἡ γυναῖκα πιεζο-
μένη ἀπὸ τὴν διανοητικὴν της κατωτερότητα ἀπο-
φεύγει τὴν ἐπιδοσὴν τῆς σὲ ἐπιχειρήσεις ποὺ θὰ
τὴν ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὸ σπῖτι καὶ τὰ παιδιά
γιὰ τὰ ὁποῖα προωρίστηκε. Ἐξ οὗ καὶ ἡ ὑπε-
ραχὴ τῆς γυναίκας στὸν τομέα τῆς συναισθη-
ματικῆς ζωῆς. Εἶναι περισσότερο εὐαίσθητη
ἀπὸ τὸν ἄνδρα.

5) Εἶδη μιμήσεως

Ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως ἡ μίμηση δια-
κρίνεται εἰς: α) Ἀντανεκλαστικὴ μίμηση (τὴν
στηρίζουμένην στὶς ἔμφυτες προσαρμογὰς) π.χ.
Τὸ παιδί χαμογελᾷ διὰν βλέπει τὴν μητέρα χα-
μογελοῦσα. Ὁ French λέγει πῶς γίνεται ἀντι-
στρόφως: Πῶς ἡ μητέρα χαμογελᾷ βλέπουσα τὸ
μωρὸ τῆς νὰ κάνει τὸ ἴδιον. Συμπεραίνει, πῶς
χαμογελᾷ ὁ μπέμπης γιὰ νὰ προκαλέσῃ τὸ χα-
μόγελο τῆς μητέρας του. β) Ἐπὶκτητὴ μίμηση =
(στηριζόμενῃ εἰς ἐπὶκτητες προσαρμογὰς). Αὕτη
παρουσιάζει δύο μορφὰς διαφορετικὰς: α) Τὴν
αὐτόματην τὴν ἀκούσια μίμηση = χωρὶς βουλή-

Ὅτι ἡ κα-
ἐνστικτο
τε ποὺ θὰ
πράξουν.
Τὸ 1951
γούσα ἀ-
εἶται στὴν
γάτας μὲ
ιλοδώρισε
σωματάκι
λειτουργ-
ις πρώτης

ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΑΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ

Υπό ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΑΣΙΑΚΟΥ Δ/λου Ἀμφίσης

Τό σχολεῖον ἀντιμετωπίζει, καθημερινῶς, ἀσχετὰ ψυχολογικά ποσβλήματα, σχετικά μέ τήν συμπεριφορὰν καί τήν πρόθεσιν τῶν μαθητῶν. Μὲ τὰ προβλήματα ταῦτα ποῦ ὀνομάζομεν ψυχικὰς ἀνωμαλίας τῶν παιδιῶν ἢ παιδικὰς ἀντιδράσεις κατὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ σχολείου, ἀσχολούμεθα εἰς τήν μελέτην ταύτην.

Καί ἀμέσως ἐρωτῶμεν: Πῶς μπορούμε νά συγκρατήσωμεν τήν τάξιν καί νά ἐκτελέσουν εἰς τὰ μαθηταὶ τὰ καθήκοντά των, διὰν αἱ ἰδικαί μας παιδαγωγικαὶ ἐνέργειαι εἶναι ἀντίθετοι εἰς δ.τι ἀπαιτεῖ ἡ παιδικὴ ψυχὴ; Ὅταν ὁ διδάσκαλος δὲν κατέχει πλήρως τήν διδακτέαν ὕλην ἢ προετοιμάζεται μόνον ἀπὸ τὰ ἐγχειρίδια τῶν μαθητῶν, πῶς εἶναι δυνατόν νά κρατηθῇ ὕψηλὰ εἰς τήν συνείδησιν τῶν μαθητῶν του; Ὅταν δὲν ἐκτιμᾷ τὰς πνευματικὰς δυνάμεις τῶν μαθητῶν του καί τούς ἐπιφορτίζει μέ ὕλην περισσοτέραν τῶν δυνάμεων του ἢ καί μέ ὕλην πολλὰς τῶν μεγαλυτέρων τάξεων ἀπὸ αὐτὴν εἰς τὴν ὁποίαν φοιτᾷ ὁ μαθητής, πῶς θέλομεν νά ἐκπληρώσουν τὰ χρεὴ των ἅπαντες οἱ μαθηταί;

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, δὲν εἶναι δυνατόν νά ἐκτελοῦν τὰ καθήκοντά των καί νά ἀποδίδουν ὅσα ἡμεῖς ἀπαιτοῦμε, παρὰ ἐλάχιστοι μόνον μαθηταὶ καί οὗτοι, διότι θὰ ἔχουν κάποιον βοηθόν εἰς τὴν οἰκίαν των, ποῦ, ἂν δὲν τοὺς τὰ ἐτοιμάζουν ὅλα, τοὺς ὑποβοηθεῖ τὰ μέγιστα. Τὰ ὑπόλοιπα παιδιά τῆς τάξεως, ποῦ εἶναι καὶ ἡ πλειονότης, τί θὰ κάμουν; Θὰ ἀτακτοῦν εἰς ἀντίδρασιν τοῦ διδασκάλου, ποῦ τὰ φορτῶνει πολὺ.

Τό παιδί εἶναι σάν τὸ δένδρο, ποῦ κατευθύνεται πρὸς τὰ ἄνω. Ἄν τοῦ δώσωμε καλὸ ἔδαφος, ἄρκετὸ νερὸ καί ἄρκετόν ἥλιον, διὰν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ αὐτά, θὰ βλαστήσῃ. Ὅχι ὁμως πάρα πολὺ, ἀλλ' ἄρκετό, διότι θὰ σπίλουν οἱ ρίζες του. Πολλὰς τὸ σχολεῖον ἐπιβάλλει ὑπερβολικά μαθήματα εἰς τὰ ὁποῖα δὲν δύναται ν' ἀνταποκριθῇ.

Ὅς ἐπακόλουθον τῶν παιδονομικῶν μέτρων ποῦ λαμβάνει πολλάκις τὸ σχολεῖον, ἐρχονται τικὴ συμμετοχὴ. Τό παιδί λόγου χάρις ἐκτελεῖ κάποια ἐνέργεια ποῦ τὸ ἐνδιαφέρει. β) Τὴν βουλητικὴ μίμησιν = Τό παιδί μιμεῖται σκοπίμως γιὰ νά ἐπιτύχῃ κάτι ποῦ ἐπιδιώκει. Τὸ εἶδος τοῦτο χαρακτηρίζει τὴν ἀγωγήν ποῦ στηρίζεται στὴν μίμησιν τοῦ ἄλλου. Παίζει σπουδαιότατο ρόλο στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων.

Στὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος ἀκολοιούσαμε τὴν ὁδὸν ποῦ ἀγεί ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα εἰς τὰ ἀφηρημένα. Ἀπὸ τὰ παραδείγματα στὴν ἐννοία. Ἀπὸ τὴν πράξιν στὴ θεωρίαν.

Ἐξετάσαμε τὴν πρακτικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ πλευρά. Πιστεύομε δτι ἐδώσαμε, πλήρη καὶ παρσατατικὴ εἰκόνα τῆς μιμήσεως

Ἀνδρέας Σταυρουλακης

καὶ πόλιν οἱ παιδικαὶ ἀντιδράσεις. Ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποῦ ὁ διδάσκαλος ἀρχίζει νά τιμωρῇ ἕνα ἢ πολλοὺς μαθητὰς μέ νηστείαν ἢ ἄλλας τιμωρίας, οἱ μαθηταὶ τὸν κατατάσσουσιν εἰς τὸ ἀντίπαλον στρατόπεδον καὶ φυσικόν εἶναι νά τοῦ κάμνουν, ἐν συννεφίᾳ, πόλεμον τῶ ν... νεύρων, μέ τὰς ἀταξίας καὶ τὴν ἀδιαφορίαν των.

Οἱ μικροὶ μαθηταὶ μας εἶναι ἀκόμη καὶ αὐστηροὶ κριταὶ διὰ τὴν ἀμεροληψίαν ἢ ὅχι τοῦ διδασκάλου καὶ ἀντιδρῶν ἀνολόγως πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς δικαιοσύνης.

Διδάσκαλος ὁ ὁποῖος συνθηθίξει νά λαμβάνῃ αὐστηρὰ παιδονομικά μέτρα εἰς τὸ σχολεῖον ἢ μεροληπτῇ δὲν εἶναι δυνατόν νά κατέχῃ τὴν ψυχολογίαν τοῦ παιδιοῦ καὶ ἰδιαίτερώς τὴν Ἀτομικὴν Ψυχολογίαν.

Ἀφοῦ ἀνεφέρομεν, ἐν συντομίᾳ, τοὺς λόγους οἱ ὁποῖοι δημιουργοῦν τοὺς ἀτάκτους μαθητὰς, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ σχολείου ὡς ἴδωμεν καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν μαθητὴν, ὅστις ἀντιδρᾷ τοις αὐτοτρόπως εἰς τὴν τάξιν.

Τὸ ἀτακτὸν παιδί ἴσως νά πέσῃ ὀργανικῶς, ὥπως π.χ. πολλὰ φιλὰσθενα ἀδιαφοροῦν διὰ τὰ καθήκοντά των ἢ ἀτακτοῦν, διότι ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τὴν ἀσθενείαν των. Ἄλλα παιδιά πάσχουν ψυχικῶς καὶ ὑποφέρουσιν ἀπὸ διάφορα συμπλέγματα (ζήλεις, κατωτερότητα, μῖσος κλπ.) Ἄλλα, ἐπίσης, ἔχουσιν αὐταρχικὸς γονεῖς καὶ δὲν τολμοῦν εἰς τὸ σπῆναι των νά ἐκδηλώσων τὴν ἀγανάκτησιν των, ὁπότε πραγματοποιοῦν τοῦτο εἰς τὸ σχολεῖον, μέ τὴν ἀδιαφορίαν των ἢ τὴν ἀταξίαν των. Κάποιο παιδί δὲν ἔχει τὴν πνευματικὴν δύναμιν νά συγκεντρωθῇ εἰς τὴν διδασκαλίαν. Ἄλλο, ἐπίσης, δὲν ἔχει διαφέρον πρὸς τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο μάθημα ἢ καί ἀπὸ τὸν λόγον, διότι ὁ διδάσκαλος, ὡς μὴ ἔχων διδακτικόν τάκτ, δὲν συναρπάζει τὰ παιδιά κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ ἐπέρχεται ἡ ἀταξία. Διάφοροι εἰςγονεϊσκαὶ σκηνοὶ τὸ κάμνουν ἀτακτο. Ὅταν βλέπῃ, καθημερινῶς, νά ἀλληλοῦβρίζωνται οἱ γονεῖς του, τὸν μεθυσον πατέρα, νά ξυλοκοπῇται ἡ μητέρα καὶ τόσας ἄλλας, τὸ παιδί γίνεται βαιὸν καὶ δὲν ὑπολογίζει τὸν διδασκάλον του καὶ γενικώτερα τὸ περιβάλλον του. Ἴσως, ἀκόμη, νά μὴ τὸ προσέχουσιν ὅσο πρέπει εἰς τὸ σπῆναι του καὶ ἐπιδιώκει τοῦτο εἰς τὸ σχολεῖον, ἔστω καὶ ἂν συμπεριφέρεται ἀντικοινωνικῶς. Ἄλλα καὶ λόγοι ἐγωῖσμοῦ τὸ κάμνουν πολὺ ἀκακτο, διὰ νά ἐπιδείξῃ τὸ «ἐγώ» του μέ οἰονδήποτε τρόπον. Καὶ ἡ φτώχεια καὶ αἱ στερήσεις καὶ ἄλλα αἴτια δημιουργοῦν προβληματικά παιδιά.

Ἔτσι παρατηρεῖται τὸ φαινόμενον ἀντὶ νά βελτιωθῇ ἡ κατάσταση εἰς τὴν τάξιν, ὅλο καὶ χειροτερεύει διότι ὁ «ψυχὸπλάστης» διδάσκαλος δὲν κατῴρθωσεν νά θεραπεύσῃ τὰ ψυχικὰ τραύματα τοῦ παιδιοῦ καὶ μέ τὰς τιμωρίας του ἐπι-

Ἐπὶ τῇ 78ῳ ἐπετείῳ τῶν γενεθλίων τοῦ Σπ. Καλλιάρφα

Ἐπίτομος Γενικὴ Παιδαγωγικὴ, ἑκδόσις δευτέρα, δελτιωθεῖσα, ἐν Ἀθήναις 1963

ὑπὸ Ι. Α. ΚΙΤΣΑΡΑ

Συνέπεσε νὰ μελετήσω τὸ ἐπανεκδοθὲν περὶ σπουδαστὸν πόνημα τοῦ πρώην Καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Σπ. Καλλιάρφα «Ἐπίτομος Γενικὴ Παιδαγωγικὴ, ἑκδόσις δευτέρα, βελτιωθεῖσα, ἐν Ἀθήναις 1963», μετὰ τὴν 78ην ἐπέτειον τῶν γενεθλίων του. Ἀντὶ ἄλλων εὐχῶν, ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην ὡς Ἡπειρώτης, Ἑλλήνων καὶ Παιδαγωγός, περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλης πορᾶς, νὰ ἔλθω εἰς ἐπαφὴν καὶ πάλιν μετὰ τὸν πνευματικὸν του ἔργον, — ἴσως διότι δὲν ἠτύχησα νὰ γίνω μαθητὴς του ἐξ ἀκοῆς, — καὶ νὰ διατυπώσω ὡς ἐπιμέλειαν μου μετὰ τὸν ἀνὰ χεῖρας μνημονεῦθαι βιβλίον του, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ μίαν ὄντως πνευματικὴν, παιδαγωγικὴν καὶ ἐθνικὴν Διαθήκην δι' ἡμᾶς τοὺς νεώτερούς.

1. Ὁ γεννηθεὶς τὴν 1-11-1885 εἰς Δόρβριανν, τῆς Β. Ἡπείρου παιδαγωγός μας καὶ διακονήσας τὴν δεινὴν τὴν κατὰστασιν. Τὸ παλαιὸν σχολεῖον ἐκτὸς τῶν σωματικῶν ποινῶν, ἐπέβαλεν, σχεδὸν καθημερινῶς, καὶ τὴν νηστείαν εἰς πολλοὺς ἀμελεῖς ἢ ἀτάκτους μαθητάς, μετὰ ἀποτέλεσμα νὰ συσπειρῶνται οἱ τιμωρούμενοι μαθηταὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ σχολείου καὶ ἐκτροχιαζόμενοι, νὰ πράττουν τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ὅ, τι προστάζει τὸ σχολεῖον, νὰ βλέπουν δὲ τὸν διδάσκαλον ὡς τὸν ὑπ' ἀριθ. 1 ἐχθρόν των.

Διὰ τὴν συγκρατήσιν τὴν τάξιν τοῦ δὲ διδάσκαλος πρέπει: 1) Νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν μαθητῶν του. Τοῦτο θὰ ἐπιτύχῃ ἀν' ἐξετάσῃ μετὰ ὑπομονὴν καὶ περίσκεψιν τὰ διαφέροντά των καὶ τοὺς ἀφήσῃ νὰ ἀσχοληθοῦν μετὰ αὐτά, διότι κάθε μαθητὴς δὲν μπορεῖ, παρὰ νὰ ἔχῃ κάποιο διαφέρον. 2) Νὰ γνωρίσῃ τὴν οἰκογενεῖαν καὶ νὰ ἐξετάσῃ τοὺς κληρονομικοὺς παράγοντας. 3) Νὰ μελετήσῃ τὸ οἰκογενειακὸν περιβάλλον τοῦ παιδιοῦ καὶ τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας ζῇ καὶ ἐργάζεται εἰς τὸ σπῆτι του. 4) Νὰ ἐξετάσῃ τὴν ὑγίεινὴν του κατὰστασιν. 5) Νὰ ἐξενάσῃ τὴν προσχολικὴν ἡλικίαν τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ τηρήσῃ Δελτίον Ἀτομικότητος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον θ' ἀποτελῇ τὸν καθρέπτην τῆς ψυχῆς του, μέχρις ἀπολύσεώς του ἀπὸ τὸ σχολεῖον. Πάντα ταῦτα θὰ ἐπιτύχῃ ἀν' συνεργασθῇ μετὰ τὴν οἰκογένειαν διὰ συνεχοῦς ἐπικοινωνίας. Ἐπίσης, ἀν' εἰς τὸ σχολεῖον ὁ ἀτακτος μαθητὴς ἐπιδιώκῃ, μετὰ τὴν ἀταξίαν του, νὰ ἐρεθίσῃ τοὺς ἄλλους, ὡς κάμνωμεν ὅτι δὲν μᾶς πειράζει. Ἄν θέλῃ ἔπαινον, ὡς ἐπαινοῦμεν τὴν προσπάθειάν του, ἔστω καὶ ἀν' εἶναι μικροτέρα τῶν ἄλλων. Ἄν θέλῃ νὰ λαμβάνῃ ὑπευθυνότητα εἰς τὴν τάξιν, ὡς μὴ τοῦ ἀρνούμεθα τοῦτο ἐπειδὴ εἶναι ἀτακτος. Ἄν δὲν ἐπιθυμῇ νὰ ἐργασθῇ, ὡς μὴ τὸν πιέζωμε, μέχρι νὰ ἀποφασίσῃ ὁ ἑαυτοῦ.

Διὰ τὴν βελτιώσιν τῆς σχολικῆς ἐργασίας

Ἑλληνικὴν Ἐκπαίδευσιν μετὰ θρησκευτικὸν πάθος εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς ἀπὸ τοῦ 1907 ἕως τῆς 31 Αὐγούστου 1956 καὶ διδάσκων ἀκόμη σήμερον εἰς τὴν Σχολὴν γενικῆς μορφώσεως ἀξιοματικῶν ψυχολογικὰ καὶ κοινωνιολογικὰ μαθήματα, συνέγραψεν ἔργα πολλὰ καὶ σπουδαῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ὁμιλεῖ τὴν γλῶσσαν τῆς ἀληθείας, τῆς πίστεως καὶ τῆς Ἑλλάδος μετὰ παρδειγματικὸν θάρρος, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἀνακρίνω τὰ κυριώτερά εἰς βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα ἐν κατακλείδι.

α) Μετὰ ἐπίγνωσιν τοῦ σκοποῦ εἰς τὸν ὁποῖον ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀγωγὴν τῆς Ἑλληνικῆς Νεότητος καὶ τοῦ Ἑλλήνος πολίτου, ὡς καὶ τῶν μέσων πρὸς τοῦτο, τῆς παιδαγωγικῆς δυνάμεως τοῦ ἡγεῖσθαι, κατόπιν 50ετοῦς διδασκαλικῆς διακονίας ὅλων τῶν βαθμίδων τῆς παιδείας, ἐφηβικῆς καὶ νεανικῆς ἡλικίας, ἀπὸ τοῦ Νηπιαγωγείου ὡς καὶ τοῦ Πα-

ῖδος δημιουργήσωμεν, ἀκόμη, σχολικὴν ζωὴν μετὰ τὴν ὀργάνωσιν ὁμάδων Ε.Ε.Σ.Ν., Κατηχητικοῦ σχολείου καὶ Σχολικοῦ Συνεταιρισμοῦ, ὁπότε θὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του ὁ μαθητὴς οὗτος, μέχρις ὅτου προσαρμοσθῇ ἀπολύτως πρὸς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον τοῦ σχολείου.

Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τούτων, θὰ κρατηθῇ ἐν ἰσορροπίᾳ ἡ ψυχικὴ ὑγεία τῶν παιδιῶν καὶ θ' ἀποφευχθῇ ἡ δημιουργία ψυχικῶν ἀνωμαλιῶν, ὥστε νὰ μὴ γίνωνται παιδιὰ προβληματικά. Ἄς μὴν ξεχνοῦμεν τὴν τεραστίαν εὐθύνην, τὴν ὁποῖαν φέρομεν ἑκπαιδευτικοὶ καὶ γονεῖς ἐναντὶ τῶν παιδιῶν, διότι ἀπὸ μίᾶ ἀφρόντιστη παιδικῆς καὶ σχολικῆς ζωῆς ἐκπηγάζουν αἱ περισσότεραι ψυχικαὶ παθήσεις, αἱ ἀντικοινωνικαὶ ἐκδηλώσεις καὶ ὁ ντεντυμποῦσμός. Τὸ ἔργον τοῦ σχολείου εἶναι κυρίως παιδαγωγικόν καὶ ὕστερα διδακτικόν. Ἄν ὁ διδάσκαλος, μετὰ τὸ παράδειγμα του, δὲν κατακτῇ τὴν παιδικὴν ψυχὴν, εἶναι σάν ξένος μέσα εἰς τὴν τάξιν του καὶ ἡ ἀποτυχία του εἶναι βεβαία.

Αἱ προσταγαὶ τοῦ σχολείου — διότι αὕτη αὐτὴ ἡ ἀποστολὴ τοῦ προστάζει — πρέπει νὰ γίνωνται μετὰ διάκρισιν. Καὶ ἡ διάκρισις αὕτη ἀπαιτεῖ πληθὺς ψυχολογικῶν καὶ παιδαγωγικῶν ἱκανοτήτων, γνώσιν τῆς παιδικῆς ὀντότητος καὶ σκοπιμότητος εἰς τὰς ἐνεργείας. Ὁ καλὸς παιδαγωγὸς ὀφείλει: α) Νὰ συνιστᾷ συνεχῶς εἰς τοὺς μαθητάς ποῖον εἶναι τὸ καθήκον των. β) Νὰ ἐμμένῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τοῦ σχολείου καὶ ποτὲ νὰ μὴ ὑποχωρῇ, ἐκτὸς ἐὰν συντρέχουν σοβαροὶ λόγοι.

γ) Νὰ εἶναι φειδωλὸς εἰς τὰς προσταγὰς, διὰ νὰ μὴ περιορίζεται ἡ αὐτενέργεια τῶν μαθητῶν. Καὶ δ) Νὰ μετριάσῃ τὴν τραχύτητά του διὰ τῆς καλωσύνης καὶ τῆς ἀγάπης, ὡς ἔπραττεν ὁ γλυκὺς Ναζωραῖος, κατὰ τὰς συνομιλίας μετὰ τοὺς μαθητάς του.

νεπιστημίου, της Νεολαίας μας, κατέλαβεν έπαξίως τιμητικήν θέσιν εις την πρώτην σειράν των παιδαγωγών της πατρίδος μας και έτίμησεν τό Έλληνικόν όνομα εις την ξένην βιβλιογραφίαν.

β) Με άξονα εις την παιδαγωγικήν του κίνησιν την σοφήν ρήσιν του Ρ. Natorp, ότι: «Η Παιδαγωγική είναι συγκεκριμένη φιλοσοφία», έζησεν και ζή έναργώς υπό πᾶσαν έποψιν ζών φιλοσόφου και κατώρθωσεν παριδειγματικώς νά θέσῃ εις τό όλον του πνευματικόν έργον την σφραγίδα του Παιδαγωγού. Ούτω:

1) Έρευνᾷ τήν σχέσιν του σώματος πρὸς τήν ψυχὴν και ἐν γένει τῆς ὕλης πρὸς τό πνεῦμα και ὁδηγεῖται εἰς καθολικοῦ κύρους παιδαγωγικά, ψυχολογικά και διδακτικά συμπεράσματα. 2) Ἀναλύει τό ἐμπειρικόν ψυχολογικόν φαινόμενον, τήν βούλησιν και πραγματεύεται διδάγματα αὐτοαγωγῆς, χρησιμότητα διὰ τό όλον έργον τῆς αγωγῆς, ἡ ὁποία εἰς τήν τελευταίαν τῆς ἀνάλυσιν εἶναι αὐτοαγωγή, ἀκυρῶν συγχρόνως τήν θεωρίαν τῆς «Ψυχολογίας ἀνευ ψυχῆς» και θεωρῶν τήν ψυχὴν ὡς οὐσίαν και μόνιμον φορέα τῶν ψυχολογικῶν γεγονότων κ.ά. 3) Φωτίζει με τὸν προβολέα τῆς ὁρθῆς γνώσεως τῶν Φυσικῶν και Πνευματικῶν Ἐπιστημῶν τὸν λαβύρινθον τῆς σχέσεως τῆς διανοίας πρὸς τήν βούλησιν και ὑπομνηνίσκων τό ρητόν: «Ὁ τρώσας και ἰάσεται», παιδαγωγεῖ με τό παράδειγμά του, διδάσκων ότι: «Τῆς ὑψίστης τιμῆς ἄξιος εἶναι ὁ ὑπερέχων ἑαυτὸν ἐν τῷ βίῳ ἠθικὸν πρότυπον». 4) Ἀνατέμνων τὸν νοσοῦντα πολιτισμὸν μας, καθορίζει «με ἀξιοσημείωτον σαφῆναι» τὰς τάσεις τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, εἰς τήν διαταραχὴν τῆς ὁποίας ὀφείλεται ἡ κρίσις, κατὰ τὰ εὐμενῆ σχόλια τοῦ γαλλικοῦ περιοδικοῦ «Mercure de France, 47 Année, 1 Juli 1936», ἀποκαλύπτει τὸν ἐνδοστρεφῆ και ἐξωστρεφῆ τύπον ἀνθρώπου τοῦ Γιούγκ, δοκιμάζει τήν χαρακτηρηολογίαν τοῦ Κρέτσερ και συνάγει διδάγματα παιδαγωγικά, τὰ ὁποία ἀναφέρονται τόσον εἰς τὴν κυρίως αγωγὴν, ὅσον και εἰς τήν Ἐπιστήμην τῆς Διδακτικῆς και τοῦ Ἐπαγγελματικοῦ Προσανατολισμοῦ. 5) Γίνεται εἰσηγητῆς τῆς νεαρῶτάτης ἀλλὰ και κοινωνικωτάτης και δυσχερεστάτης «Ψυχολογίας τοῦ βάθους» παρ' ἡμῖν, λαμβάνων τήν ὀρθὴν θέσιν ἐναντι τῶν θεωριῶν τοῦ S. Freud, A. Adler και C.C. Jung, βοηθεῖ πολυτίμως εἰς τήν προαγωγὴν εἰς προσωπικότητα, τήν ὁποίαν ὀρίζει ὡς αὐτονομίαν και ὑπακοήν «εἰς τὴν συνείδησιν, εἰς τό συναίσθημα τῆς κλήσεως, τοῦ ἰδιαιτέρου ἐν μέρει προορισμοῦ κ.λ.π.» και παρέχει ἀνεκτιμήτους κοινωνιολογικάς και Παιδαγωγικάς ὑποδείξεις εἰς τὸν διδάσκαλον, διὰ τό έργον τῆς μορφώσεως ἠθικῆς βουλήσεως. 6) Πραγματεύεται τό «περὶ ψυχῆς πρόβλημα», διδάσκων ἀριστοτεχνικῶς και πειστικώτατα κατὰ τρόπον ἐπιστημονικόν και ἀναντίρρητόν τήν ὕπαρξιν και τήν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ και καθοδηγεῖ συγχρόνως τὸν Παιδαγωγὸν εἰς τὴν κοσμοθεωρητικὴν του τοποθέτησιν με σηματοδότην τήν ἐνδείξιν, ἡ ὁποία συνάγεται ἀπὸ τὴν ἐρμηνείαν τῶν παρυψυχολογικῶν φαινομένων, ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν περί νεώσεων τῶν ἐνθιμικῶν και ἀπὸ τὴν ὁπρῆσιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως. 7) Ἐπιδίδεται εἰς πλήθος

πολυτίμων χαρακτηρηολογικῶν και φιλοσοφικοανθρωπολογικῶν μελετῶν, με γνώμονα πάντοτε τό «ἐνδονοχάπτει», κέντρον τὸν ἀνθρώπον γενικῶς και τὸν Ἕλληνα ἀνθρώπον εἰδικώτερον και ἀντικειμενικόν σκοπὸν τὴν αγωγὴν του εἰς τὴν πρᾶξιν, θεωρῶν τό φιλοσοφικόν έργον τοῦ Driesch ὡς τό «κράτιστον» τῆς ἐποχῆς μας και ὡς ἀνανέωσιν τοῦ «ἀριστοτελικοῦ φιλοσοφήματος».

2) Με σαφεῖς τὸς ὑπὸ τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐπιδιοκχόμενους σκοποὺς, ἔτσι: α) Τὴν βοήθειαν πρὸς αὐτοβοήθειαν τοῦ ἀναπτυσσομένου και ἐξελισσόμενου ψυχροσυστικοῦ ὁργανισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς δυνατῆς ἐκμυδένσεως τῆς μεταξὺ θεωρίας και πράξεως ἀποστάσεως και τῆς παροχῆς τῶν ἀπαρατήτων στοιχείων διὰ τὸν ὀρθὸν ἐπαγγελματικὸν προσανατολισμὸν και τὴν ἐν γένει περαιτέρω ἐπαγγελματικὴν ζώην. β) Τὴν παροχὴν τεχνολογικῆς μορφώσεως εἰς τὸν ἀνθρώπον πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἱκανότητος ἀναγνώσεως, γραφῆς, ἀριθμῆσεως κατανόησεως και ἐκφράσεως τοῦ γραπτοῦ και προφορικοῦ λόγου. γ) Τὴν διέγερσιν τοῦ διαφέροντος τοῦ ἐν τῷ γένεσθαι ἀθρώπου πρὸς ἀπόκτησιν γνώσεων και δεξιοτήτων, κί ὁποῖαι παράγουν τό κριτικὸν πνεῦμα και ὁδηγοῦν εἰς κοινωνίαν πολιτιστικῶν ἀγαθῶν και δικυφύλαξιν και προαγωγὴν τούτων. δ) Τὸν ἐξοπλισμὸν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἱκανότητος ἐντάξεως τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου εἰς τὸν ἐκτὸς του ὡς Ὀλον και εἰς τὸν περιβάλλοντα αὐτόν κόσμον, κατώρθωσεν νά πράξῃ τὴν Ἑλληνικὴν Παιδαγωγικήν Ἐπιστήμην εἰς ἐπίτεδον εὐρωπαϊκόν, ἀνταποκρινόμενόν, ὅπως συνάγεται κυρίως ἐκ τοῦ συνοπτικοῦ και ἀξιολογοτάτου ἐπανεκδοθέντος έργου του: «Ἐπίτομος Γενικὴ Παιδαγωγική», και εἰς τὴν ἐνημέρωσιν ἐπὶ τῆς μεθόδου, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιδιώκεται ἡ μόρφωσις τοῦ τροφίμου, εἰς τὴν θεωρητικὴν αἰτιολόγησιν, τῆς τεχνικῆς και παιδευτικῆς ἐργασίας και τῆς ἠθικῆς και νομικῆς θεμελιώσεως τῶν σκοπῶν τῆς αγωγῆς.

3. Διὰ τοῦ έργου του «Ἐπίτομος Γενικὴ Παιδαγωγική», ἀνυψύναται ἀνιμωρισθητικῶς ἡ Παιδαγωγική ἀπὸ τό ἐμπειρικόν εἰς τό θεωρητικόν στάδιον και οἱ ἔσχατοι σκοποὶ τῆς θεμελιώμενης φιλοσοφικῶς, θεωροῦν συνολικῶς και ἀντικειμενικῶς πρακτικῶς τό παρ' ἡμῖν ἐκπαιδευτικὸν πρόβλημα.

Διατελέσας ὁ σεβαστὸς καθηγητῆς ἐπὶ πεντηκονταετίῳ λειτουργῆς τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐγένετο ἐκ τῶν πρώτων εἰσηγητῶν τῆς κινήσεως «Σχολεῖον Ἐργασίας» ἐν Ἑλλάδι και συνέβαλλεν θεωρητικῶς και πρακτικῶς εἰς τὴν δυνατὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν του πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ γενικοῦ σκοποῦ τῆς αγωγῆς, τῆς προαγωγῆς δηλ. τῆς νεολαίας εἰς προσωπικότητα, καταδεικνύων ἐκάστοτε τό κύρος τῶν ὑπ' αὐτοῦ ὑποστηριζομένων γνώμων διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ πράξεως, ἀναδεικνυόμενος ὡντως «Παιδαγωγικός» ἀμ και Παιδαγωγός.

α) Ἐκ τῶν τριῶν μερῶν τοῦ Πονήματος «Ἐπίτομος Γενικὴ Παιδαγωγική», ὅπου ἐκτίθεται ἐπιστημονικώτατα, διεξοδικώτατα και σαφέςτατα ὁ σκοπὸς τῆς αγωγῆς, ἡ δύναμις τῆς αγωγῆς και τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνεται ἡ αὐτοῦ τῆς αγωγῆς και ἀναπτύσσεται ἰδιαιτέτως ἡ ἔννοια τῆς

κοανθρω-
τό «ἐνδυν-
τὸν Ἑλ-
κὸν σκο-
δὴν τὸ φι-
ατίστον»
χριστοτε-

τως ἐπι-
εαν πρὸς
επισσομέ-
διὰ τῆς
καὶ πρᾶ-
ραϊτήτων
ισπανατο-
ελευκτικήν
αφώσεως
αυτοῦτος
σεως καὶ
λόγου. γ)
ὡ ἴγνε-
δεξιότη-
καὶ ὁ-
καὶ δι-
επιπλοῦν
τος ἐντά-
αυτὸν τοῦ
κόσμου,
Παιδαγω-
κὸν, ἀν-
τοῦ συν-
ρχου τοῦ
τὴν ἐν-
ἐπιδικώ-
ωρητικὴν
τῆς ἐργα-
σεως τῶν

ική Παι-
ῆ Παιδα-
ρητικὸν
αλούμενοι
τικρῶν
πρόβλημα.
πεντηκον-
το ἐκ τῶν
ἰον Ἑρ-
τικῶς καὶ
ἀρχῶν τοῦ
ωγῆς, τῆς
πικότητος,
αὐτοῦ ὑπο-
ῆς αὐτοῦ
γωγικός»

ος «Ἐπί-
αι ἐπιστη-
ὁ σκο-
καὶ τὰ
αὐτοῦ τῆς
ννοια τῆς

προσωπικότητος, σπουδαιότητα σημασίαν ἔχουν τὰ
τῆς «Παιδείας τῶν ἐνηλίκων» καὶ «ὁ Παιδα-
γωγός», κεφάλαια:

1) Ἐπιμένει ὁ Ἕλλην Παιδαγωγός εἰς τὸ ζή-
τημα τῆς Παιδείας τῶν ἐνηλίκων, διότι πιστεύει, ὅτι,
καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ πραγματικότης, ἡ Παιδεία ἀρχίζει,
καὶ ὀφείλει, νὰ ἀρχίσῃ, ἀπὸ τοὺς ἐνηλίκους καὶ ὄχι
ἀπὸ τοὺς ἀνηλίκους, ὅπως ἐσφαλμένως πιστεύεται.

2) Ἐξ ἄλλου, σπουδαιότατον διὰ τὰς ἡμέρας μας,
τέρων τῶν φυσικῶν παιδαγωγῶν, τῶν γονέων, τῶν
κατ' ἐπάγγελμα παιδαγωγῶν, τῶν πάσης βαθμίδος
διδασκάλων καὶ τῆς γονίμου συνεργασίας (Οἰκογε-
νικοῦ καὶ Σχολείου, ὁ ἐμπειρότατος σοφὸς Παιδαγω-
γός μας ἀπαιτεῖ νὰ ἀναδειχθῶν καὶ ἡ πάσης φύσεως
«Ἡγέται»: κοινωνικοί, πνευματικοί, πολιτικοί καὶ
ἐκονομικοὶ εἰς Παιδαγωγούς! «Εἰς τοὺτους, μάλι-
στα δὲ εἰς τοὺς Πολιτικούς, ἀνήκει κατὰ πρῶτον
λόγον ἡ τιμὴ, ἀν λῆός τις προκόπη εἰς λόγον Πολι-
τισμοῦ, καὶ ἡ κατάρτα, ἀν οὗτος καταρρέῃ» (σελ. 145).

3) Ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον «Ἡγέται ὡς
Παιδαγωγοὺντες» (σελ. 144—150) ἐπιθυμῶ νὰ
παραστήσω ἰδιαιτέρως εἰς τοὺς πάσης φύσεως ἡγέτας
τοῦ τόπου μας, ἐπειδὴ, ὅπως ὁ Νίτσε προεῖπεν, καὶ
αὐτὸ τὸ ὑπεθυμίζει εὐλόγως ὁ συγγραφεὺς, ὅστις ἔ-
λεγε καὶ ποιεῖ τὸν λαόν μας: «Ἐπὶ τῶν ἀρίστων
προσωπικότητων τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἐξηλω-
μένος συσκοτισμός τις καὶ ἀμβλότης τις, ἐπ' αὐτῶν
ἐπικαθίσταται αἰωνία δυσἀρέσκεια διὰ τὸν ἀγῶ-
να μεταξὺ ὑποκρισίας καὶ ἀτιμίας. ὅπως διε-
ξίγεται ἐντὸς τοῦ στήθους τῶν... Τοῦτων ἔ-
νεκα αἱ προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς μας εἶναι
ἐντελῶς ἀνάγκη νὰ εἶναι ὁδηγοί, ἅμα δὲ καὶ σω-
φρονισταὶ ἄλλων» Διότι:

4) Ἄν ἦλθεν ἡ ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἐπα-
ρθεύσῃ ἡ πρόρρησις τοῦ Νίτσε, ὅτι: «Κάποτε οὐδα-
μὰ ἀπολύτως σκέψῃ θὰ ὑπάρχῃ παρὰ ἀγωγῆς» καὶ
ἀποκρίνεται, ὅτι ἔρχεται καὶ εἰς ἡμᾶς, ἀν κρίνῃ κανεὶς
ἀπὸ τοὺς ἐκφωνηθέντας προσεκλογικῶς λόγους τῶν
πολιτικῶν ἀρχηγῶν τῆς χώρας μας, τότε, καὶ γινώμι
τοῦ Καθηγητοῦ Σπ. Καλλιάρφα σχετικῶς μετὰ τὴν κα-
κοδαιμονίαν ἰδιαιτέρως τῆς Ἐκπαιδεύσεως μας
τελεπεῖ νὰ μελετηθῶν μετὰ τῆς προσεκτικῆς προσο-
χῆς. Εἶναι γινώμι, αἱ ὁποῖαι πηγαῖον ἀπὸ τὴν «ἐκ-
παίδευσιν» πρὸς τὴν γνῶσιν, τῆς πράξεως καὶ προ-
παντίας τοῦ ἥθους τοῦ Ἡπειρώτου σοφοῦ, τοῦ
Παιδαγωγοῦ καὶ ἀνθρώπου, τοῦ διδασκάλου καὶ χρι-
στιανῶ.

α) Εἰς τοῦτον συνεισφέρει καὶ τὸ ἐπίμαχον τοῦ
ἔργου Ψυχικὴ σύσπασσις, χαρακτὴρ καὶ ἀγωγή
τοῦ Ἑλλήνου, τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει ἀπαντας τοὺς
ἡγέτας τοῦ τόπου μας καὶ τοὺς πάσης φύσεως Παι-
δαγωγούς ἀμέσως καὶ πρακτικῶς. Διότι: 1) Μό-
νον τότε, ὅταν, γνωρίζῃ κανεὶς τὰ θετικὰ καὶ τὰ ἀρ-
νητικὰ στοιχεῖα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνθρώπου, δύ-
ναται νὰ ἐπιδράσῃ ἐπ' αὐτοῦ παιδευτικῶς. 2) Λόγω
τοῦ ἰδιαίτοντος τῆς ψυχροσυνθέσεως ἐν τῇ Νεο-
ἐλληνισμῶ, ὅπως ἐκτυλίσσεται αὐτὴν ἐνώπιόν μας μετὰ ὑ-
ποεισθάνειν ἐθνικὴν διὰ τὰ πλεονεκτήματα τῆς καὶ
τὸ παρεστῆσαν καὶ πόνον διὰ τὰ μειονεκτήματα τῆς
ἐκπαίδευσιν, ἡ ἀνάγκη καὶ διὰ τὴν ψυχρο-
συνθεσίαν Σπ. Καλλιάρφα εἶναι ἀναγκαῖον νὰ μεταβι-

λωμεν ριζικῶς ἐπὶ τὰ βελτίω τὸν πολιτικὸν χαρα-
κτῆρα ἡμῶν. Ἄνευ τῆς βελτιώσεως τοῦ Πολιτικοῦ
χαρακτῆρος οὐδὲν ἐν τέλει μέγα ἀποτέλεσμα διὰ τὸ
ἔθνος ἡμῶν ὡς μόνιμον ἀγαθὸν θέλει ἐπέλθῃ» (σελ.
171).

β) Τὸ ὅτι ὅλα, τὰ θέματα τῆς ἐποχῆς μας θί-
γονται μετὰ σαφήνειαν καὶ παραδειγματικὴν συνο-
πτικότητα εἰς τὰς 171 σελίδας τῆς «Ἐπιτομῆς Γε-
νικῆς Παιδαγωγικῆς», ἀποτελεῖ ἓνα ἀκόμη παράδει-
γμα πρὸς μίμησιν κατὰ τῆς ἀτελειότητος κενολογίας,
ἡ ὁποία εἶναι ἰδιὸν χαρακτηριστικὸν τῆς ἐποχῆς μας
καὶ παρατηρεῖται εὐρέως καὶ εἰς τὸν προσφορικὸν καὶ
εἰς τὸν γραπτὸν λόγον ἡμῶν τῶν Νεοελλήνων. Εἶναι
ἐλάττωμα ἀπὸ τὸ ὅποιον κατεχόμεθα ἕλοι πε-
ρισσότερον καὶ ἄλλοι ὀλιγώτερον. Αὐτὸ ὀφείλομεν νὰ
τὸ ὁμολογήσωμεν καὶ νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν ὁσότη-
τα τῆς Παραινεύσεως τοῦ Παιδαγωγοῦ μας, ὅτι «ὁ
κίνδυνος, ὁ νεκρὸς Ἕλλην ὑπολογίζει τὴν ἀξίαν βι-
βλίου τινος σύμφωνα μετὰ τὸ πάχος αὐτοῦ, ἐξακολουθεῖ
νὰ εἶναι ὄχι ἀσήμαντος». Τοῦτο ἔστω πρὸ παντὸς εἰς
γνώσιν ἐκείνων, πρὸ ἑταῶν ἑαυτοὺς εἰς τὴν δικαιο-
νίαν τῆς Παιδείας. Ἡ γνωριμία τούτων μετὰ τὸ ὅλον
ἔργον τοῦ ἀνθρώπου, παιδαγωγοῦ, φιλοσόφου, ψυχο-
λόγου, καὶ πατριώτου κ. Σπ. Καλλιάρφα εἶναι, νομίζω
ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ ἀφ'
ἐτέρου αἱ καλλίτεροι εὐχαὶ διὰ τὴν μακροήμερου-
σιν τοῦ γράμιου. Ἄλλὰ κατὰ πάντα νέου εἰς τὴν ψυ-
χὴν, Παιδαγωγοῦ μας.

Βιβλιογραφία

Σπ. Καλλιάρφα. 1) Ἐπιτομὴς γενικῆς Παιδαγωγικῆς,
1963². 2) Ἐπιστημονικὴ Παράδοσις. Φυσικομαθηματικαὶ
Ἐπιστήμαι καὶ Παιδεία. 1953. 3) Τὰ πέντε πρῶτα Παιδικὰ
ἔτη, 1958². 4) Τὸ Παιδαγωγικὸν Πρόβλημα τῆς γενετικῆς
ἐποχῆς. 1958². 5) Ἡ ψυχικὴ σύστασις, ὁ χαρακτὴρ καὶ ἡ
ἀγωγή τοῦ Ἑλλήνου. 1949. 6) Ἡ σύγχρονη Διδακτικὴ ἐν
θεωρίᾳ καὶ πράξει. 1933². 7) 1) Σῶμα καὶ ψυχὴ—Τὰ καὶ
Πνεῦμα. 1929. 2) Χαρακτῆρες ἡ Ψυχολογικὸν τύποι. 1935.
3) Διάνοια, ἐπιστήμη καὶ ἠθικὴ προκοπή. 1940. 4) Ἐπι-
στομὴ καὶ σύγχρονη βιολογία καὶ Ψυχολογία. 1952². 5) Τὸ
πρῶτον πρόβλημα. 1951². 6) Χαρακτῆρισμός τῆς ἐποχῆς
μας κλπ. 1953. 7) Ἀνθρωπολογικαὶ μελέται. 1957. 8) Ψυ-
χολογία τοῦ εἴθους. 1950 γ) Πλήθος συναφῶν πραγματικῶν
ἔργων καὶ ὁμιλιῶν.
Ι. Α. ΚΙΤΣΑΡΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

Ὁ κόσμος τοῦ βιβλίου

Ἡ ΠΗΛΑΓΩΓΕΙΑ,

Μαρτυρία πνευματικῆς ἀκμῆς καὶ ἀποκάλυψις βαθεῖας
ἐντρυφῆς στὰ καθέκαστα τῆς Παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης
τὸ βιβλίον «Ἡ Πηλαγωγεία» (ἐκδόσις 1963) τῆς συναδέλφου
κ. Σοφίας Γιαλουργάκη, ἔρχεται νὰ ἐμπλουτίσῃ τὴν ἀναιμικὴν
βιβλιογραφίαν μας γίρω ἀπ' τὸ ἐπίμαχον θέμα τῆς πρώτης
ἀγωγῆς τ' ἀνθρώπου. Εὐπαθὲς δέκτης ἡ ἴδια τῶν ἀναπαλ-
μῶν τοῦ παιδοκόμου γιὰ πέντε ὀλόκληρα χρόνια στὸ νηπι-
αγωγεῖο τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος Ἰμπραμίας τῆς Ἀλε-
ξανδρείας, συγκεκριμενοποιεῖ τὴς ἐμπειρίας τῆς καὶ τὴς στο-
χάσεις τῆς ἀπὸ τούτῃ τὴν πενταετίαν. Παράλληλα ἐξαντλεῖ-
ται σὲ μιὰ ἀναγωγὴ στὴ συμβολὴ τοῦ νηπιαγωγείου γιὰ
τὴν ἀνέλιξιν τοῦ παιδιοῦ. Πλημμυρισμένη ἡ ἴδια ἀπὸ γόνι-
μὴ ἀγάπην πρὸς τὰ παιδάρια καὶ κάνοντας συνειδητὴν τὸ
πόσο βαραίνει στὴ συγκρότησιν τῆς ἀνθρώπινης προσωπι-
κότητος ἡ φοίτησις τῆς στὸ νηπιαγωγεῖο, ξετυλίγει τὸν
καλύτερον ἑαυτό της γιὰ τὴν ἀξιολόγησιν τῆς προσφοράς
τούτων τῶν ἰδρυμάτων.

Μετὰ λοιπὸν ἀπὸ τὴς σελίδας τοῦ βιβλίου ἀναδίδεται
ὅλο τὸ πάθος τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς διαδόχους τῆς ζωῆς

και γραμμίζονται τεκμηριωμένες παιδαγωγικές απόψεις. Προβάλλονται ιδέες με έκτυπη βαρύτητα, γίνονται επιπερίστατες αναλύσεις και τονίζονται μέθοδοι εργασίας στα πρώτα αυτά χαλκευτήρια των τρυφερών ψυχών. Ο διάκοσμος εξάλλου των εικόνων, των ζωγραφιών, των παραμυθιών, των παροιμιών, των τονισμένων ποιημάτων, των παιδικών σκέψης και των τέτοιων, δίνει ένα ειδικό βάρος στο βιβλίο.

Όλη η εργασία της χρονιάς στα νηπιαγωγεία συμπυκνώνεται στο όμώνυμο πονημά της. Κάθε σελίδα κι ένα κάτοπτρο της εσωτερικής ζωής του νηπιαγωγείου, κάθε ένδοξη και μια θερμή έκφραστικότητα, μια πηγαία δροσεράδα, μια ζωηρή λυρική κυματωσιά. Κάθε φραστική πληρότητα και μια άναφορά στην πληρέστερη οργάνωσή των. Τις διαβάζετε και γεύεστε κάποιο μυστικό άρωμα όπτιμισμού για το το έργο το θεϊκό. «Μή μου μιλήσετε—παρρησίη ή κ. Γιαλουράκη—για τις έγνοιες και τις σκοτούρες της εποχής μας. Το να κατ'απιστήτε με αυτή την ηλικία, είναι μια αιδιοδοξία. Μην την άρνιέστε. Είμαστε γελαστές! γελούν και τα παιδιά. Κι όταν ένας άνθρωπος—έστω και τόσοσ δά—γελάει, σ' έχει ξεκλειδώσει την ψυχή του... Κανένα μωρίο μας δεν πρέπει ν' άδρανή... Στα τραγούδια, στα σκέψ, στα παιγνίδια του βιβλίου αυτού θα βρήτε χυμένο αυτό το κέφι κι αυτή τη χαρά της ζωής...».

Με τέτοια πυκνότητα σε καιρές παρατηρήσεις το βιβλίο γίνεται στ' αλήθεια φωτερός δρομοδείκτης σε κείνους που τάχτηκαν να ιεραουργούν στα νηπιαγωγεία. Ένα προσφιλέ εντύπωμα για όσους κεντρίζονται απ' την ανάγκη της διεύρυνσης του πνευματικού των κύκλου. Με την ενύβρολη άτένιση του θέματος των νηπιαγωγείων, στέκεται άξιο να οικειώσει και τον πιο άμνητο στην άδιαφιλονίκητη αλήθεια, ότι τα νηπιαγωγεία τοποθετούνε όντως το παιδί σ' επίπεδα προωθητικά της πνευματικής του και ψυχικής του καλλιέργειας. Ο φόβος που συνέχει τους πολλούς και που συνοψίζεται στο έρώτημα, μήπως η φοίτηση του νηπίου στο νηπιαγωγείο συνεπάγεται κινδύνους για την σωματική και ψυχική του υγεία, μηδενίζεται. Καμιά ύψια φόβου δεν μένει στον άναγνώστη. Τίποτα που ν' άποτελεί την έκφραση του δισταγμού άναφορικά με την άναγκαιότητα της φοίτησης του παιδιού στα πρώτα τούτα ιδρύματα.

Ότάνει να θεματίζει την παιδαγωγό ή άγια λαχτάρα για το μεγαλείο της άποστολής της. Να φλογίζει το είναι της ή θερμή της άγάπης για το βλαστέρι, να ή ποιομένη ως το στερνό το κύτταρο απ' τα πηγαία νάματα της Παιδαγωγικής και της Ψυχολογίας. Τότες η λειτουργία έκει γίνεται μυσταγωγία, κάνει να βλασταίνει καθημερινά έκει το λουλούδι της χαράς άνάμεσα στην μικρή κοινωνία.

Κι η άγια αυτή λαχτάρα φαίνεται ότι άποτελεί σήμα κατατεθέν στη συνάδερφο της ελληνικής παροικίας στην Αίγυπτο. Άντιφεγγίζεται τουτό απ' την πνευματική της παραγωγή. Κατοπτρίζεται κι απ' τα κατά καιρούς σχετικά μελετήματα στον τύπο της Άλεξάνδρειας.

Καλότυχος ο κόσμος των δασκάλων που βλέπει πυκνή τη χορεία των συναδέλφων, που πέρ' απ' τους τοίχους του σχολείου, κάνουνε άισθητή την παρουσία τους με συγγραφική δραστηριότητα επιβιώσιμη.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΩΜΑΣ

Διδάσκαλος Ζαγοράς - Βόλου

Δημητρίου Κ Βακάλη

ΛΑΜΠΡΟΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ

Με το έργο του «ΛΑΜΠΡΟΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ» ο συγγραφέας, ως και ο ίδιος εν άρχή του προλόγου του όμολογεί, προσπαθεί να ζωντανεύσει το άδάμαστο φρόνημα, τον κόσμο των όραμάτων, την ήρωικήν εξέγερση και την σκληράν εύκαμψίαν των ανθρώπων του Σουλίου. Σουλιώτης ο ίδιος ο συγγραφέας δεν ξεχνάει τη ράτσα του και άισθάνεται επιταγή την ύποχρέωση να ξαναζωντανεύσει τις ήρωικές μορφές του Σουλίου με τον ίδιον του τρόπο, με την ίδιήν του πίστι και να τραγουδήσει με την ίδιήν του ποιητική φαντασία τα φιλελεύθερα και γιγαντόμαχα έκείνα κατορθώματα της χούφτας αυτής των Έλλήνων τα όποια και τους άνεβίβασαν πραγματικά εις την σφαίραν των ήμιθέων.

Μέσα εις τους ένπνευσμένους στίχους του συγγραφέως (όλο το έργο του είναι έμμετρο στ' Ισούλλαβο στίχο) ξεκα-

θαρο άφουγκραζόμαστε τον ίδιον του παλμό, την ίδιήν του ύπερηφάνεια, τον ίδιον του ένθουςιασμό και πρό πάντων την ίδιήν του πίστιν.

Βασικό γνώρισμα του έργου του είναι ένας επίμονος έθνικός τόνος που δονεί κάθε κίνησι και κάθε λόγο του κάθε προσώπου του δράματος. Είναι στ' αλήθειά μια ύπερηφανος δημιουργία. Η ύποθεσις του έργου καθαρώς ιστορική. Ο Λάμπρος Τζαβέλλας στους άγώνας του έναντίον του Άλή Πασά σε πράξεις πέντε. Εις την πρώτην σκηνήν της πρώτης πράξεως ο Λάμπρος, συλληφθείς δολίως, εύρίσκεται εις την φυλακήν όπου, διά του Ταχέρ, εμπίστου του Άλή, του γίνεται πρότασις παραδόσεως του Σουλίου με τίμημα τιμές, δόξες, χρυσό κτλ. Στη δευτέρα σκηνή της ίδιης πράξεως ο Λάμπρος έμπροσθεν του τυράννου. Η δολία πρότασις μεταφράζεται εις δολίαν ύπόσχεσιν. Έδώ όμως θα παρατηρήσωμεν ότι δεν χρησιμοποιείται παρά του συγγραφέως η πανούργος γλώσσα του Άλή Πασά όσον πρέπει. Επίσης έν και ο Λάμπρος ήρεμώτερος παρουσιάζεται, η σκηνή θα καθίστατο από πάσης πλευράς τελειότερα. Το ύφος και η γλώσσα άποκαλύπτουν σαφώς τας προθέσεις του Λάμπρου. Παρά ταύτα η σκηνή είναι από τις ώραιότερες.

Εις την πρώτην σκηνήν της τρίτης πράξεως γίνεται προσπάθεια είσαγωγής του κωμικού υπό του συγγραφέως, αλλά έλλείπει, κατά την γνώμην μας, η Ιλαρή σκηνή, γεγονός που δεν ζημιώνει φυσικά το έργο, σίγουρα όμως δεν το πλουτίζει όσον θα έπρεπε.

Όπως θα παρατηρήσει καθείς, η έπιστολή του Τζαβέλλα δεν άπεδόθη σε στίχο παρά την φροντισμένη προσπάθειαν του συγγραφέως. Ίσως είναι πολύ δύσκολον η και άδύνατο να έλεγα. Δεν θα έβλαπτε να είχε τεθεί ως έχει σε πεζό. Επίσης έλλείπει από τον Οικονόμου το χαρακτηριστικό γνώρισμα του άνδρός ήτοι, η διπλωματικότης του, η έκφραζόμενη υπ' αυτού περιτέχνως πάντα διά της καθαρειούσης.

Εις την δευτέραν σκηνήν της αυτής πράξεως ο Φώτος έμπροσθεν του Άλή παρουσιάζεται με κάποιαν πολυλογίαν θα έλεγε κανείς. Η σκηνή όμως καλή. Ο στίχος στο στόμα του Φώτου δυνατός.

—Σούβλα κρεμάλα και σπαθί Βελή δεν με τρομάζουν

Στην πίστη μου στο γένος μου χαρίζω τη ζωή μου...

Στην τετάρτη πράξι στην πρώτη σκηνή οι γυναίκες έφανίζονται ως αν να γνωρίζουν τι πρόκειται να συμβή και για μαθητάς του δημοτικού μακρώς ο διάλογος.

Πολύ καλός και ένθερμος ο διάλογος Μεχμέτ—Χασάν και έντυχής η εμφάνισις του Χουσεΐν.

Παραστατική και πλουσία σε εικόνες η σκηνή και ίδιαιτέρως η εικόν της φυγής. Ο στίχος έκφράζει έντυχώς την άγωνίαν των ήττημένων φυγάδων όπως :

—Έτοιμα Άλή πασιά τ' άλογα τρέξε

τρέξε μ'ας έπιασαν! έμπα καβάλα

Δώσε το σύνθημα για την φυγάδα...

Παρά π'ασαν έλλειψιν η ύπερβολήν, ο ίδιος άλλωστε ο συγγραφέας δεν άποκρύπτει ότι αντιμετώπισε πολλάκις έντονον τον «πειρασμόν να ξαναγράψι από την άρχην η να κάνη έκτεταμένην άναθεώρησιν» πριν το δημοσιεύση. Το έργο του κ. Βακάλη είναι από τα έργα που δεν στερούνται ούτε της ένπνεύσεως ούτε της πίστεως. Παρουσιάζει ένότητα, που κατά πρώτον λόγον δεν την δίδει ο στίχος καθ' έαυτός, αλλά το ύφος και η πειστικότητα του συγγραφέως ο όποιος γνωρίζει τι ζητάει.

Με το έργο του αυτό ο κ. Βακάλης έπιλούτισε άναμφιβόλως την σχολικήν δραματολογίαν χωρίς να άποκλείεται φυσικά το άνέβασμα του έργου και από άνωτέρους θιάσους.

Η όλη εμφάνισις τέλος του βιβλίου ένέχει και μίαν πρωτοτυπίαν. Είναι πλαισιωμένον με πλήθος εικόνων, ζωγραφικούς πίνακας, φωτογραφιών εις τρόπον ώστε η βίωσις των γεγονότων παρά του άναγνώστου να προσλαμβάνη ένότητα, τόπον και χρόνον.

Συγχαίροντες τον κ. Βακάλη διά την πρώτην αυτήν ένπνευσμένην προσπάθειάν του εύχόμεθα συντόμως να ίδωμεν και άλλα έργα του από όλους τους τομείς της πλουσίας δραστηριότητός του.

Κ. Π ΜΠΕΝΕΚΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΒΗΜΑ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

Ε. 24 : 1963/64 Σ. 1/2 - 9/10 (Π. 2.)

ΚΛΟΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ
ΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γ. Ν. Παλαιολόγου	: Eduard Spranger	Σελ. 1
Εύρ. Σούρλα	: Eduard Spranger	» 5
Σπ. Κατσούνη	: Τά βοηθητικά βιβλία του Δημ. Σχολείου	» 6
Μιλτ. Άγγελοπούλου	: Ή αντίληπτική σύνδεση του παιδιού	» 7
Κων. Χάρη	: Δυσμενείς παράγοντες άγωγής στην οικογένεια και στο Σχολείο	» 11
Ίωάν. Κιτσαρά	: Ή κοινή άγορά και ή Έθνική Παιδεία	» 17
Άνδρ. Σταυρουλάκη	: Παιδική μέριμνα	» 24
Γεωργ. Χασιακού	: Σχολείον και παιδικαί αντιδράσεις	» 28
Ίωάν. Κιτσαρά	: Ή επί τη 78ω έπετειώ των γενεθλίων του Σπ. Μ. Καλλιόφα	» 29
Βιβλιοκρισία	: «Νηπιαγωγεία» - Σ. Για- λουράκη «Λ. Τζαβέλα- λας» Δημ. Βακόλη	» 31

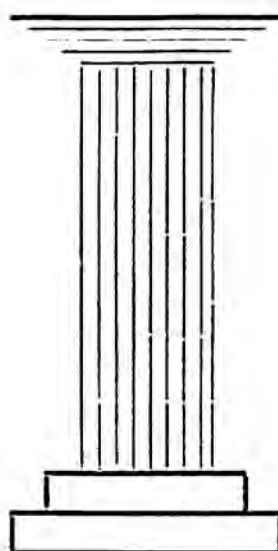
ΕΤΟΣ ΙΑ' — ΤΕΥΧΟΣ 1ον - 2ον
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ — ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1963

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ — ΕΚΔΟΤΗΣ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ
ΕΛΛΑΔΟΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ : ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ 15Α - ΤΗΛ. 236.547 - 221.316

ΑΘΗΝΑΙ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

ΔΗΜ. ΚΟΥΤΣΟΥΒΑΛΑΣ
ΧΡ. ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ
ΔΗΜ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΗΜ. ΚΟΥΤΣΟΥΛΕΛΟΣ
ΕΥΑΓ. ΔΟΥΓΑΛΗΣ
ΓΕΩΡΓ. ΚΑΝΑΡΙΟΣ
ΧΑΡ. ΑΜΟΙΡΙΔΗΣ
ΜΗΝ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ
ΑΝΑΣΤ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Πρόεδρος
Α' Αντιπρόεδρος
Β' Αντιπρόεδρος
Γεν. Γραμματεὺς
Είδ. Γραμματεὺς
Ταμίας
Μέλος
Μέλος
Μέλος